T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE KADIN DİNDARLIĞI (ADIYAMAN/ÇELİKHAN ÖRNEĞİ)

Tezi Hazırlayan
Sakine AÇIKGÖZ

Tezi Yöneten
Doç. Dr. Celaleddin ÇELİK

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Din Sosyolojisi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Ağustos 2010
KAYSERİ

Doç. Dr. Celaleddin ÇELİK danışmanlığında **Sakine AÇIKGÖZ** tarafında hazırlanan. **"Toplumsal Değişim Sürecinde Kadın Dindarlığı (Adıyaman/Çelikha Örneği)"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimle Enstitüsü Felsefe ve Din Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

23 ...07/201

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Celaleddin ÇELİK

Üye : Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN

Üye : Doç. Dr. Ali KUŞAT

ONAY:

Bu tezin Kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 20.08.2010...tarih ve ....19.....sayıl kararı ile onaylanmıştır.

20/08/2010

Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Subjektif ve objektif yönleriyle din olgusu, toplumsal yapıların içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Bu açıdan bakılınca 19. yy'dan sonra toplumların baş döndürücü bir hızla geçirdikleri değişimde din önemli bir etken olmakla birlikte ciddi şekilde de etkilenen bir olgu olmuştur. Bu süreçte dini algılayış, yaşantı ve tutumda yaşanan değişimin önemli göstergelerinden biri de kadın dindarlığı olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'de yaşanan hızlı değişim kadınların dini yaşantı ve tutumlarında da kendini göstermiştir. Türkiye bir geçiş toplumu özelliği taşıdığı için geleneksel değerlerin ve modern değerlerin karıştığı, çatıştığı bunalımlı bir süreç geçirmesine sebep olmaktadır. İşte Türkiye'nin içinde bulunduğu bu karmaşık değişim sahnesinde kadın ve din olguları da tipik bir biçimde etkilenmektedir. Araştırma alanımız olan Çelikhan ilçesi de geleneksel değerlerin köklü bir biçimde varlığını devam ettirdiği bunun yanında modern yaşantının da yavaş yavaş kendini hissettirdiği toplumsal bir değişim sahnesi olmaktadır.

Araştırmamız, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "değişim ve kadın dindarlığı" konusuyla ilgili yapılan literatür çalışmaları kapsamında tezin kavramsal ve metodolojik çerçevesini oluşturmakta, ikinci bölüm ise araştırmamızın uygulama kısmını oluşturmuştur. Birinci bölümde din, dindarlık, kadın dindarlığı, ve bunların toplumsal değişim ile ilişkisi ile ilgi literatür çalışması yapılmıştır. İkinci bölümde ise öncelikle Çelikhan'ın tarihi, coğrafi konumu, sosyo kültürel yapısı incelenmiş daha sonra mülakat ve gözlemler sonucu elde edilen veriler kuramsal çerçeve açısından yorumlanmıştır.

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde katkı ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Celaleddin Çelik hocama, aynı şekilde desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Ünver Günay ve Prof. Dr. Abdulvahap Taştan hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Araştırma esnasında sabrını ve desteğini esirgemeyen aileme ve çok değerli arkadaşlarım Arzu ve Ali'ye teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmada bana yardımcı olan ve mülakata samimi ve içten cevaplarından dolayı Çelikhan'lı kadınlara teşekkür ediyorum.

Sakine AÇIKGÖZ

2010-KAYSERİ

TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE KADIN DİNDARLIĞI (ADIYAMAN/ÇELİKHAN ÖRNEĞİ)

Sakine AÇIKGÖZ

ÖZET

Toplumsal değişim, sosyal anlamda her toplumda yaşanan bir gerçekliktir. Toplumsal değişimin yaşandığı en önemli alanlardan biri de kadınların dini yaşantı ve tutumlarıdır. Bu değişim ülkemizin bir geçiş toplumu özelliği göstermesinden dolayı sancılı bir süreç olarak geçmektedir. Toplumumuz hem modernitenin hem de geleneksel olanın çatıştığı bir alan haline gelmiştir.

Bu çalışmada Adıyaman'ın Çelikhan ilçesinde, değişen toplumsal şartlara göre kadınların dini inanç, tutum ve davranışlarını incelemeye çalıştık.

Araştırma alanımız olan Adıyaman'ın Çelikhan ilçesi geleneksel değerlerin ağır bastığı fakat modernleşmenin de ağır ağır yaşandığı bir alandır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitimin seviyesinin artması, göçler, kadınların çalışma hayatına girmesi gibi etkenler dini yaşantı ve tutumların değişmesine neden olmaktadır. Yine dini anlama da ve yaşamada yaş, sosyal statü, gelir düzeyi gibi etkenlerin önemli rolü bulunmaktadır.

Sonuç olarak kadın dindarlığı, kadınların dini düşünüş, yaşayış ve tutumunun somutlaştığı bir olgudur. Kapalı veya açık her toplum sosyal değişmeden etkilenmektedir. Kadın dindarlığı da modern yaşantının etkilerini hissetmekle birlikte geleneksel değerleri de korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Toplumsal değişim, Kadın dindarlığı

WOMEN RELIGIOSITY IN THE PROCESS OF SOCIAL CHANGE (ADIYAMAN/ÇELIKHAN)

Sakine AÇIKGÖZ

ABSTRACT

Social change is a reality which is experienced by every society in social terms. One of the most important areas in which the social change is experienced is women's religious lives and attitudes. This change is regarded as a nerve-breaking period since our country has the characteristic of being a transitional society. Our society is such an area where both the moderns and the traditionals are in conflict.

This study, we tried to analyze the women's religious believes, attitudes and behaviours considering the changing social circumstances in the town of Çelikhan in Adıyaman.

Çelikhan county of Adıyaman, that is our research area, is a place where traditional values are dominant but also modernization is felt gradually. Mass communication's of the education level, migrations, and women's taking part in working life have been causing religious lives and attitudes to change. Also, factors such as age, social status and income level still affect understanding and living the religion.

Consequently, women religiosity is a fact in which women's religious thinking, living and attitudes become concrete. Every society is affected by indoor or outdoor social change. Religiosity of women also feel the effects of modern life, but also maintains the traditional values.

Key Words: Religion, Social change, Women religiosity

İÇİNDEKİLER

ONAY ..... **I**
ÖNSÖZ ..... **II**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **VIII**
GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM

1. TEORİK VE METODOLOJİK ÇERÇEVE **4**
1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4
1.1.1. BİYOLOJİK VE TOPLUMSAL AÇIDAN CİNSİYET KAVRAMI 4
1.1.2. DİNDARLIK VE CİNSİYET İLİŞKİSİ 6
1.1.2.1. Dinin Sosyolojik Boyutu 6
1.1.2.2. Dindarlık ve Cinsiyet 7
1.1.2.3. Kadın dindarlığı 8
1.1.3. KADIN DİNDARLIĞI BAĞLAMINDA DİN–SOSYAL DEĞİŞİM İLİŞKİSİ 12
1.1.3.1. Din–Toplumsal Değişim İlişkisi 12
1.1.3.1.1. Dinin Etkili Olduğu Sosyal Değişim İlişkileri 13
1.1.3.1.2. Sosyal Değişmenin Din Üzerindeki Etkileri 17
1.1.3.2. Kasaba Dindarlığı ve Kadın 18
1.1.4. TOPLUM TİPOLOJİSİNDE KADIN VE DİN 19
1.1.4.1.Geleneksel Toplumda Kadın Ve Din 19
1.1.4.2. Modern Toplumlarda Kadın ve Din 21
1.1.4.3. Geçiş Toplumlarında Kadın ve Din 24
1.1.4.4. Modernleşme Sürecinde Türkiye'de Kadın ve Din 26
1.2. KURAMSAL YAKLAŞIM VE YÖNTEM SORUNU 31
1.2.1. KURAM 32
1.2.2. PROBLEMLER 33
1.2.3. KAPSAM VE SINIRLILIK 34
1.2.4. EVREN 34
1.2.5. ÖRNEKLEM 34
1.2.6. BİLGİ TOPLAMA TEKNİKLERİ, UYGULAMA VE DEĞERLENDİRME 35

II. BÖLÜM

2. BULGULAR, ANALİZ VE YORUMLAR 37
2.1. SOSYO KÜLTÜREL YAPI, DİN, GELENEK VE DEĞİŞİM 37
2.1.1. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ 37
2.1.1.1. Coğrafi Konum 37
2.1.1.2. Tarihçe 38
2.1.1.3. Sosyo Ekonomik Durum 39
2.1.2. ÖRNEKLEMİN ÖZELLİKLERİ 40
2.1.2.1. Yaş Durumu 40
2.1.2.2. Medeni Durum 40
2.1.2.3. Öğrenim Durumu 41
2.1.2.4. Mesleki Dağılım 43
2.1.2.5. Sosyo Ekonomik Düzey ve Gelir Durumu 44
2.2. TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE KADINLARIN DİNDARLIK EĞİLİMLERİ 45
2.2.1. İNANÇ HAYATLARI 45
2.2.1.1. İmanın Şartlarıyla İlgili Bulgular 45
2.2.1.1.1. Allah'a İman 45
2.2.1.1.2. Kadere İman 47
2.2.1.1.3. Ölüm Ve Ölümden Sonraki Hayat 49
2.2.1.2. Halk İnanışlarıyla İlgili Bulgular 50
2.2.1.2.1. Nazar 50
2.2.1.2.2. Büyü 52
2.2.1.2.3. Fal 53
2.2.2. İBADET HAYATI 54
2.2.2.1. Namaz Kılma 54
2.2.2.2. Oruç Tutmak 58
2.2.2.3. Kurban Kesme 60
2.2.2.4. Kuran Okuma 60
2.2.2.5. Karşılaşılan Sorunların Çözümünde Dinin Yeri 62
2.2.3. DİNİ YAŞAYIŞIN BİLGİ BOYUTU 64
2.2.3.1. Dini Bilgi Seviyesi 64
2.2.3.2. Dini Bilgi Kaynakları 65
2.2.3.3. Din Eğitimi 66
2.2.3.3.1. Dini Kitap Okuma 66

2.2.3.3.2. Dini Sohbetlere Katılım 67
2.2.3.3.3. Dini Sohbetlerden ve Yayınlardan Etkileniş 68
2.2.4. DİNİN TECRÜBE BOYUTU 69
2.2.5. DİN VE SOSYO KÜLTÜREL HAYAT ARASINDAKİ ETKİLEŞİM 70
2.2.5.1. Aile Hayatı 70
2.2.5.1.1. Evlilik 70
2.2.5.1.2. Eşlerin Birbirine Karşı Davranışları 72
2.2.5.1.3. Çocukların Eğitimi Konusundaki Yaklaşımlar 75
2.2.5.2. Boş Zamanı Değerlendirme Tutumları 76
2.2.5.3. Kadınların Kıyafet Seçimi İle İlgili Tutum Ve Davranışları 77
2.2.5.4. Kadınlara Bakış Açısı 79
2.2.5.6. Toplumun Ahlak Seviyesiyle İlgili Bakış Açı 81
SONUÇLAR 84
KAYNAKÇA 87
EKLER 92
EK–1. MÜLAKAT FORMU 92
ÖZGEÇMİŞ 94

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Mülakata Katılanların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı 40
Tablo 2.2. Mülakata Katılanların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı 40
Tablo 2.3. Mülakata Katılanların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı 41
Tablo 2.4. Mülakata Katılanların Annelerinin Öğrenim Durumu..... 42
Tablo 2.5. Mülakata Katılanların Babalarının Öğrenim Durumu 42
Tablo 2.6. Mülakata Katılanların Eşlerinin Öğrenim Durumu 43
Tablo 2.7. Mülakata Katılanların Mesleklerine Göre Dağılımı 44
Tablo 2.8. Mülakata Katılanların Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı 45
Tablo 2.9. Mülakata Katılanların Namaz Kılma Durumu..... 54
Tablo 2.10. Mülakata Katılanların Eşlerinin Namaz Kılma Durumu 57
Tablo 2.11. Ebeveynin Namaz Kılma Durumu..... 57
Tablo 2.12. Mülakata Katılanların Oruç Tutma Durumuna Göre Dağılımı 58
Tablo 2.13. Mülakata Katılanların Eşlerinin Oruç Tutma Durumu 59
Tablo 2.14. Mülakata Katılanların Kuran Okuma Durumu 61
Tablo 2.15. Din Eğitimine Başlama Yaşı..... 64
Tablo 2.16. Mülakata Katılanların Evlilik Biçimine Dair Düşünceleri 70
Tablo 2.17. Mülakata Katılanların Eşleriyle İletişim Durumu 73
Tablo 2.18. Mülakata Katılanların Boş Zaman Değerlendirme Etkinlikleri..... 77
Tablo 2.19. Mülakata Katılanların Örtünme Durumu..... 78
Tablo 2.20. Mülakata Katılanların Kadınlara İlişkin Kalıp Yargılara Bakış Açısı..... 80
Tablo 2.21. Mülakata Katılanların Toplumun Ahlaki Seviyesine Bakış Açıları 83

GİRİŞ

Konu ve Problem

Toplumlar yapılarından dolayı değişime uğramaktadırlar. Batı toplumlarında Rönesans ile başlayan ve sanayi devrimiyle hız kazanan modernleşme hareketi ile toplumsal değişme oldukça belirgin bir hale gelmiştir. Bu durum dolayısıyla tüm dünyada toplumların sosyo–kültürel yapılarında belirgin dönüşümler meydana gelmiştir.

18. yy'dan sonra yeni toplumsal sorunları çözmek için ortaya çıkan sosyoloji bilimi, daha sonraki dönemlerde özellikle 20. yy'da kendi özel çalışma alanını oluşturmuştur. Böylece sosyoloji, toplumsal olayları, kurumları, toplumsal ilişkileri, değişimleri özel metot ve yöntemlerle incelemeye başlamıştır. İşte sosyolojinin özellikle merkeze aldığı konulardan biri de sosyal değişim konusudur.

Sosyal değişim kavramı her dönem her toplum için güncelliğini koruyan bir kavramdır. Toplumun tek tek bireylerden oluştuğunu dikkate aldığımızda, toplumun da değişen ve dönüşen bir yapısının olduğu aşikârdır. Bu yüzden ister ilkel olsun ister çok gelişmiş olsun toplumların değişmesi mukadderdir.

Türkiye bir yandan hala geleneksel değerlerini muhafaza etmesi bir yandan da her toplum gibi değişimi yaşaması ona sancılı bir geçiş süreci yaşatmaktadır. Kırsal kesiminden büyük şehirlerine varıncaya kadar yavaş olsun hızlı olsun bir değişim yaşamaktadırlar.

Din de toplumsal yapıyı oluşturan önemli kurumlardan biri olarak değişimden etkilenen ve onu etkileyebilen bir olgudur. Bu araştırmanın temel problemi, değişim sürecinde kadın dindarlığı konusuna yönelik olarak şekillenmiştir. Dindarlık, bir dinin toplumda yaşanan ve topluma mal olmuş halidir. Dindarlık kavramı bireylerde yankısını farklı farklı bulduğu için, çeşitlilik göstermektedir. Bireylerde farklılık gösteren dindarlık

yaşantıları cinsiyet kavramını da içinde barındırmaktadır. Kadın erkek kavramlarının arkasında sadece biyolojik bir ayrım yatmamaktadır. Bu iki kavram arasındaki ayrım sosyokültürel bir boyut da taşımaktadır. Toplum içerisinde cinsiyetlere dair biçilen roller kadın ve erkeğin ahlaki, kültürel, zihinsel ve sosyal tüm eylemlerinde belirli bir farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Gerek biyolojik sebeplerden dolayı gerekse sosyokültürel nedenlerden dolayı kadınların dini tutum ve yaşantıları erkeklerinkinden farklıdır.

Kısaca araştırmamızın temel problemi, bir yandan geleneksel unsurları bünyesinde barındıran bir yandan da eğitim, kitle iletişim araçları gibi etkenlerden dolayı hızlı bir şekilde değişim sürecine giren Adıyaman'ın Çelikhan ilçesinde yaşanan kadın dindarlığının hangi boyutlarda farklılaştığıdır? Alt problemler olarak da şunları ele almaya çalışacağız:

- Kasaba dindarlığı nedir ve kasabada yaşayan kadınların dinî hayatı nasıldır?
- Çelikhan İlçesi'nin sosyokültürel yapısı içinde kadının konumu ve aile içi ilişkilerdeki fonksiyonları nasıl işlemektedir?
- Geleneksel toplumdaki kadın dindarlığı ve modern toplumda yaşanan kadın dindarlığının göstergeleri nelerdir?
- Küreselleşme sürecinde yaşanan değişimler, örneğin kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim oranının artması, kadınların çalışma hayatına girmesi gibi etkenler sosyokültürel ve dinî hayat bakımdan ne gibi değişimlere yol açmaktadır?
- Biyolojik ve psikolojik açıdan cinsiyetler arsındaki dini tutum ve davranışlarda yaşanan farklılaşmalar nelerdir?
- Kadınlar açısından dini yaşantının değişmesinde yaş, eğitim, ekonomi gibi bağımsız değişkenlerin etkileri nelerdir?

Amaç ve Önem

Bu çalışmanın asıl amacı Adıyaman'ın Çelikhan ilçesinde yaşayan kadınların dini inanç, tutum ve davranışlarını tespit etmeye çalışmak ve bu tutum, davranışlarla sosyal değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışmaktır. Böylece kadın dindarlığının değişim sürecinden nasıl etkilendiğini sosyolojik bakış açısıyla ele almaktır.

İnsanların dini konuda oluşan yaşantıları diğer konularda oluşan yaşantılar gibi, içinde bulunulan şartlardan etkilenir. Özellikle ülkemiz bir yandan az gelişmiş bir Doğu toplumunun gelenekselliğini yaşarken diğer yandan Batı toplumunun modern yapısından etkilenmesinin yol açtığı ikilemi dini yaşantıda derin değişimler olarak yaşamaktadır. Özellikle geleneksel ataerkil yapısını muhafaza eden toplumumuzda eğitimin yaygınlaşması, kadınların çalışma hayatına girmesi gibi etkenlerle birlikte kadınların dini yaşantıları da değişime uğramıştır.

Bu çalışmamızın amacı sosyal değişimler karşısında geleneksel kırsal toplum yapısında kadınların sosyokültürel özelliklerinin, tutum, zihniyet, dini anlayış, inanç ve davranışlarının değişimini incelemektir.

Avrupa'da 19.yy.'dan beri gerçekleşen ve tüm dünyayı etkisi altına alan modernleşme süreci sadece teknolojik alanda değil sosyal ve kültürel hayatı da derinden etkilemiştir. Özellikle modernleşmenin bir getirisi olarak erkek egemen toplumlarda feminist hareketler yoğunlaşmakta bu da cinsiyet rekabetini beraberinde getirmektedir. Kadın kimliği ön plana çıkmıştır. Özellikle kadınların eğitime önem vermesi ve çalışma hayatına girerek sosyal hayata daha çok iştirak etmeleri sonucu toplumların sosyo kültürel yapılarında ciddi değişimler yaşanmıştır. Ülkemiz de bu değişimi çok ciddi bir şekilde yaşamaktadır. İşte değişen bu sosyo kültürel ortamda dini tutum ve yaşantılarda farklılaşma yaşanmış ve kadınlar açısından önemli bir konu olmuştur. Kadının modernleşen toplumsal yapıda dindarlık eksenli yaşadığı değişim dini ritüeller, ya da şekilden daha çok dine olan bakış açısında yaşanmıştır.

İşte bir yandan dini kimliği ağır basan diğer yandan çeşitli etkenlerden dolayı modernleşme eğilimi olan toplumumuzda kadınların dine bakış açısı, dini tutum ve davranışlarının ne yönde değiştiğini incelemenin önemli olduğunu düşünmekteyiz.

I. BÖLÜM

1. TEORİK VE METODOLOJİK ÇERÇEVE

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.1. BİYOLOJİK VE TOPLUMSAL AÇIDAN CİNSİYET KAVRAMI

Cinsiyet kavramı genel anlamda erkekliği ve dişiliği ifade eder. Sosyal bilimlerde cinsiyet kavramı ise iki farklı boyutla ele alınmıştır. Birincisi biyolojik anlamda kullanılan cinsiyet kavramıdır. Biyolojik cinsiyet(sex), erkekliği ve dişiliği ifade eden fiziksel farklılıklara dayalı bir kavramdır. Cinsiyet kavramının öteki boyutu ise, toplumsal yönüdür. Toplumsal cinsiyet kavramı(gender) ise kadınların ve erkeklerin toplumdaki farklı rol ve davranışlarını tanımlar.[1] Toplumsal cinsiyet kavramı fiziksel farklılıkların ötesinde "cinsiyet" kavramının toplumsal yapı ve ilişkilerle bağlantılı bir boyutu olduğunu ifade eder.[2] Cinsiyet kavramının toplumsal olanla ilişkisi sonucu ortaya çıkan bu kavram toplumsal değer, norm ve yaşanılan kültüre göre değişkenlik göstermektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı her toplum tarafından kabul görmekte olup kadın–erkek cinslerinin toplum içerisinde farklı konum ve rolleri oluşmaktadır. Örneğin hemen hemen her toplumda kamusal alanda çalışmanın erkeklerin işi, ev içindeki işlerin ise kadın işi olarak görülmesi bunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet aileden başlayan bir sosyalleşme sonucu öğrenilir. [3]

Bu terimi sosyolojiye dâhil eden Ann Oakley'e göre ise, "cinsiyet '(sex) biyolojik erkek– kadın ayrımını anlatırken, 'toplumsal cinsiyet' (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme

---

[1] M. Ali Kirman; *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 48

[2]Bora Aksu-İlknur Üstün, *"Sıcak Aile Ortamı"Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*, TESEV Yayınları, Ekim, 2005, s.41

[3] İlkay Şahin, *Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı: Boğazlıyan Örneği*, Y. Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002, s.17

yapmaktadır. Dolayısıyla "toplumsal cinsiyet" kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal anlamda kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir. Fakat bu terim ilk ortaya çıkısından beri yalnızca bireysel kimliği ve kişiliği kapsamamaktadır. Zaman içerisinde, sembolik düzeyde erkekliğin ve kadınlığın kültürel idealleri ile kalıp yargılarını; yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel işbölümünü içine alacak şekilde genişlemiştir."[4] Toplumsal cinsiyet kadınlık ya da erkekliği değil, kadınlarla erkeklerin birbirleriyle ve kendi aralarında cinsiyet ilişkilerine işaret etmekle birlikte; kim, neyi, nasıl yapacak, sınırlarını nereden çizecek, kime hangi, özellik ve değerler atfedilecek konularıyla ilgilenir. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik ayrımdan farklı olarak "kadınlık" ve "erkeklik" kategorilerinin toplumsal oluşumu toplumsal cinsiyet kavramını tartışmaların merkezine taşımıştır.

Toplumsal yapı oluşurken, üyelerine birtakım statü ve roller ağı sunmaktadır. Statü; kişinin toplumsal yapı içerisinde işgal ettiği konum iken: Rol; belirli bir statüyü işgal eden kişiden beklenilen davranıştır.[5] Buradan hareketle bireyler; yani kadınlar ve erkekler kendilerine toplum tarafından verilen, cinsiyetlerine özgü algı ve kabullerin oluşturduğu vazifeleri de yüklenirler. 'Cinsiyet rolleri' olarak ifadelendireceğimiz bu durum; erkek ve kadınların nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan beklenen farklı görevleri ortaya koymaktadır.[6]

Cinsiyete olgusuna dair rol, statü, ve kavramları salt biyolojik farklılıklara dayalı olarak çözmeye çalışan klasik psikanalizin "anatomi kaderdir" görüşü cinsiyete dair rollerin kadın–erkek doğmasına bağlı olduğunu vurgulamışlardır.[7] Fakat Nihayetinde insan denen varlığın hem biyolojik hem de toplumsal boyutu vardır. Cinsiyet yönü de bu iki boyut göz ardı edilmeden tanımlanamaz. Biyolojik bir temelde başlayan cinsiyet kimlikleri, içinde yaşanılan toplumun normları, davranış biçimleri, yargıları ve diğer sosyo kültürel faktörleri tarafından belirlenmektedir. İçgüdüler ve biyolojik faktörler insan davranışlarını yönlendirse de toplumda karşılaşılan adetler, töreler ve daha bir çok uygulamalar bu davranışları oluşturur.[8] Bu da cinsiyet kimliklerinin, rollerinin

---

[4]Gordon Marshall; *Sosyoloji Sözlüğü,* (Çev.: Osman Akınhay- Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s.98.
[5] İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, Ocak 2000, İstanbul, s.117-131.
[6]Marshall; *Sosyoloji Sözlüğü,* (Çev.: Osman Akınhay- Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 100–101
[7]Güler Okman Fişek, "Cinsiyet Konumu ve Psikoloji" *Toplum ve Bilim*, Yaz/1990, s.78.
[8]Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar*, Evrim, İstanbul 1998,s.246

toplumlar ve içinde yaşanılan zamana göre farklılıklar arz etmesine doğal olarak sebep olmaktadır.

1.1.2. DİNDARLIK VE CİNSİYET İLİŞKİSİ

1.1.2.1. Dinin Sosyolojik Boyutu

Din sözcüğü, etnolojik bakımından Babilce'den geldiği söylenmektedir. Arapça'da üstün gelmek, yargılama, hesap anlamlarına gelmektedir. Kuran'da yüksek bir hâkimiyetin emirlerine uymak, bağlanmak anlamlarına gelmektedir. Genel olarak din, büyük ve üstün, insanın karşı koyamayacağı tabiatüstü ilahi bir varlık tarafından bazı şekiller altında emredildiği kabul edilen kural ve inançlardan oluşmuş bütüne denir.[9] Tabiatüstü varlık, insanın zihni ya da duyularıyla ispat edemediği yani ampirik delillerle varlığı kanıtlanamayacak üstün varlıklara denir. Din, bir olgu olarak insanlık tarihi boyunca hep var olagelmiştir. Kabile dinlerinin ilk şekillerinde ilahlar tabiatın bazı temel güçlerini temsil ederlerdi. Yine politeist dinlerde kutsalın güçleri farklı bölümlere ayrılarak her birine bir ilah olarak inanılmış, monoteist dinlerde ise kutsal tek ilah olarak kabul edilmiştir.

Din en ilkel toplumlardan en modern toplumlara kadar bireysel ve toplumsal bir olgu olarak hep karşımıza çıkmıştır. Yani din bireysel ve toplumsal olarak iki şekilde tezahür ettiği için onun sosyal boyutu göz ardı edilemez. "Komplex bir sosyal fenomen olarak din; inançlar, ritüeller, semboller ve normların karşılıklı bağlantılı etkileşimsel bir setine sahip kültürel bir sistemdir."[10]

Bu unsurların her biri bir diğeriyle farklı ve karmaşık tarzda bazen çoklu destekleyici bazen çatışmacı olarak karşılıklı etkileşim içinde bulunurlar. Rudolf Otto dini 'kutsalın tecrübesi' olarak tanımlayarak kutsalın insan tarafından sosyal hayata geçirilerek somutlaştırıldığını ifade etmiştir. Yine Emile Durkheim, P. Berger dinin toplumsal boyutu üzerinde durmuşlardır.

---

[9] Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s.259.
[10] Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 52.

Toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenilen cinsiyetlere dayalı sosyal yapılanmaların merkezindeki olgulardan bir tanesi de din kavramıdır. Dindarlık ve cinsiyet dinin sosyolojik boyutunun bir parçasıdır.

Özetle biyo–psikolojik etkenlerin ve gelenek, görenek, adet gibi kültürel değerlerin ortak bir bileşeni olan cinsiyet kavramı, sosyal yapının önemli bir unsuru olan dindarlık kavramıyla da bütünleşerek varlığını tamamlamaktadır. Bu anlamda cinsiyet algısı ve cinsiyetlerin sosyal yapıdaki konumları kendine özgü bir dindarlık formu oluşturmakta, özellikle bu dindarlık formu kadın kategorisinde toplumsal sürece "kadın dindarlığı" şeklinde dâhil olmaktadır.[11]

1.1.2.2. Dindarlık ve Cinsiyet

Cinsiyet rollerinin veya kimliklerinin oluşmasında sosyal norm ve değerlerin yanında din de önemli bir faktör olarak var olmuştur. Aslında çift taraflı bir etkileşim bulunmaktadır. Bir yanda din, cinsiyet rollerinin belirlenmesinde etkili bir sosyal değerken diğer yanda dinin yaşanma biçiminde de cinsiyet önemli bir faktör olmuştur.[12] Dinler, oluş itibariyle geldikleri topluma sosyal anlamda düzenleme ve bu düzenliliğin sürdürülmesini sağlamak amacıyla kurallar ya da yükümlülükler getirmiştir. Toplumdaki cinsiyet algıları, cinsler arasında olması gereken ilişkiler gibi birçok konuda din sosyokültürel yapılanmayı oluşturan bir köşe taşıdır. Ayrıca din, birtakım sosyal normlar tarafından oluşturulan cinsiyet algısının oluşumunda da meşruiyet sağlamada hatta bazen bu oluşumları korumada muhafazakâr bir rol üstlenmektedir.

Dinler ister monoteist isterse politeist bir yapı taşısınlar inanç ve pratikleri itibariyle cinsiyete dayalı bir kategorizasyon oluşturmaktadırlar. Özellikle tek Tanrılı dinlerdeki yaratılış ve cennetten kovulma mitlerine dayalı olarak ataerkil bir yapılanma oluşturmaktadır. Aynı şekilde dini otorite güçlerinin erkek olması bu oluşuma örnek gösterilebilir. Dinlerin daha çok ataerkil yapılarının varlığına bir sebep de geldikleri toplumların kültürel değerleridir. "Erkeğe atfedilen öncü ve üstün karakter ile kadına yüklenen biyolojik özelliklerin kategorik ayrımlarda kendini gösterdiğine dair tüm bu

[11]Celaleddin Çelik- İlkay Şahin, "Bir Paradoksun Söyledikleri", *Toplum Bilimleri*, Ocak- Haziran,2006-2009, s.147
[12]Çelik- Şahin, "Bir Paradoksun Söyledikleri", s.142

değerlendirmeler esasında dinlerin tarihsel süreçte ortaya çıktıkları toplumların kültürüyle etkileşimini yani tarihselliklerini de göstermektedir. Bu yönüyle kadın dindarlığı meşruiyetini dinin cinsiyet ayrımı temelinde farklılaşan buyruklarından aldığı gibi tarihsel ve toplumsal bir olgu olarak ataerkil kültürün kalıcı tortularından da beslenmektedir."[13]

Toplumların ataerkil değer ve yapılarının da etkisiyle dinlerin dirençli ve güçlü kutsal bir gelenek halinde süreklilik kazanan cinsiyet merkezli kategorizasyonu sadece kutsal metinlerle sınırlı kalmamış, dinlerin teorik boyutunun yanında pratik boyutuna dahası dinin sosyolojik görüntülerine ve halk dindarlığına da aksetmiştir." Yapılan araştırmalarda dinin kurumsal boyutu erkek merkezli oluşurken kadınlar ise daha çok halk dindarlığının türbe ziyareti, mevlit gibi uygulamaları ekseninde yer almaktadır. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki kadın dinin kurumsal boyutunun dışında olmasına rağmen erkeklere nazaran dini yaşantıya bağlılıkları daha fazla olmaktadır. Özetle denilebilir ki biyolojik ve toplumsal cinsiyete dayalı olarak oluşan "kadın dindarlığı" olgusu kenarda fakat daha dindar bir konum sergilemektedir.[14]

1.1.2.3. Kadın dindarlığı

Kadın dindarlığı konu olarak toplumun içinde bulunduğu değişimi anlamada önemli bir yapı taşıdır. Kadının toplum içindeki konumu, toplumsal değişimin etkilediği ve etkilendiği bir konumdur. Çünkü kadın toplumsal konumu itibariyle değişimin önemli bir unsurudur. Kadının toplumsal rol ve statüsünden dolayı değişim daha çok kadın olgusunu etkilemektedir. Bundan dolayı kadının dindarlığı konusu Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal değişimi anlamada da önemli faktördür.

Kadınların dini algılayış ve yaşantısı, onların biyolojik ve toplumsal cinsiyet algılayışlarıyla doğrudan ilgilidirler. Dinî hayatın çok boyutlu ele alındığı çalışmalarda, bazı boyutlarda kadınların, bazılarında ise erkeklerin daha dindar olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin Fukuyama'nın çalışmasına göre kadınlar dinin, özellikle "inanç", "ibadet" ve "duygu" boyutlarında, erkekler ise "bilgi" boyutunda daha dindar

[13] Çelik- Şahin, "Bir Paradoksun Söyledikleri", s.149
[14] Çelik- Şahin, "Bir Paradoksun Söyledikleri", s.149

bir görüntü içerisindedirler.[15] Yapıcı'nın araştırmasında kız öğrencilerin "dinin etkisini hissetme", "dua etme", "tövbe edip af dileme", "dine önem verme" ve "öznel dindarlık algısı" açısından erkeklerden daha önde olduğu, ancak "Allah'ın varlığını iç dünyada hissetme", "namaz kılma" ve "oruç tutma" bakımından her iki cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir.[16] Bu sonuçlar kadınların erkeklere nispetle dindarlığa daha eğilimli olduğunu gösterecek mahiyettedir.

Kadınların erkeklere nazaran niteliksel ve niceliksel olarak daha yoğun bir dindarlık yaşamalarının sosyolojik ve psikolojik nedenleri vardır. Kadınların sosyal yaşantı olarak genellikle aile bağlamı ile sınırlı bir yaşantıları olması, ekonomik kısıtlılık ve bir mesleğe sahip olmayışları nispi bir yoksunluk duygusunu üretmekte bu duygunun telafisi için de kadınlar dine daha fazla yönelmektedirler. Bu telafi ediş genellikle halk inanış ve uygulamalarına dini bir nitelik katarak daha yoğun olarak yaşanma şeklinde olmuştur.[17]

Modernleşmeyle başlayan sekülerizasyon kadınlara nazaran erkekleri daha çok etkilediği için kadınların sosyal konum ve statülerinde yoğun bir dönüşüm olmamıştır. Çünkü kadınların sosyal konum itibariyle toplumsal yaşama her yönüyle katılımları azdır. Bu da kadınların daha dindar kalmalarını sağlamıştır. Örneğin iş gücüne katılımlarının düşük olması onların dini etkinliklere katılımı için daha çok zamanlarının olmasını sağlamıştır. Yine aile içerisindeki annelik rollerinden ötürü aile içi huzurun temin edilmesi endişesi onları daha çok dine yöneltmiştir.[18]

Sosyolojik ve biyo–psişik faktörlerin etkisiyle oluşan "risk faktörü" cinsiyetler arasındaki dindarlık farklılaşmasına etki etmektedir. Erkekler risk almaya meyilli kadınların ise riskten kaçınmaya meyilli yapıları dindarlık düzeyini etkilemektedir. Buna göre riskten kaçınma eğilimi ile dindarlık doğru orantılı. "Toplumda dindarlık, denetlenemeyen şeyleri kontrol altına alma isteği ve ölüm korkusuyla başa çıkma eğilimi ile doğrudan ilişkilidir. Riskten kaçan kişiler korku ve şüphelerinin üstesinden

---

[15] Recep Yaparel, *Yirmi-kırk Yaş Arası Kişilerde Dinî Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987, s.40

[16] Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana 2007, Karahan Kitabevi, s.30

[17] İlkay Şahin, *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amesfort(Hollanda) veBoğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme(Doktora Tezi),* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.338

[18] Çelik- Şahin, "Kadın dindarlığı", s. 158-159

gelmek üzere kültürel yaşamın onayladığı meşru bir yolu aramakta, bu arayış ise dini inanç ve pratiklere daha yoğun bir biçimde yönelmekle sonuçlanmaktadır."[19] Kadınların gündelik hayatlarında daha fazla risk altında oldukları, dolayısıyla tehlikelerden korunma arzusuyla dini daha çok önemsedikleri ileri sürülmektedir. Kadınların dinî inanç ve bağlılıklar sayesinde daha çok sosyalleşttikleri, hatta onların aile içindeki rolleri din ile meşrulaştırılıp devam ettirildiği genellikle vurgulanan bir husustur. Bu da çocuk yetiştirmeye ve aile birlikteliğine önem veren kadınların nispeten daha dindar oldukları şeklinde değerlendirilebilir.[20] Bununla birlikte, kadınların erkeklere nispetle duygusal açıdan güçlü, bedensel açıdan daha zayıf olmalarını ön plâna çıkaran görüşleri de burada hatırlatmakta fayda vardır. Çünkü Tarhan'ın da belirttiği gibi, kadınların erkeklere kıyasla kendilerini daha zayıf hissetmeleri, zorluklarla mücadelede direnme güçlerinin daha az oluşu, onlarda erkekler kadar kuvvetli olmadıkları duygusunu uyandırabilir. Bu da kadınların insanüstü bir güce sığınma duygularını harekete geçirmiş olabilir. Dolayısıyla çaresiz kaldıklarında bir otoriteye sığınma ihtiyacı onları mutlu ettiğinden, dinî konular kadınlar için daha çekicidir.[21] Ayrıca kadınların toplumsal rolleri ve içinde bulundukları ilişkiler erkeklerinkinden farklıdır. Çünkü kadınlar bir yönüyle sosyal hayatta kıyıda bırakılmış, dış dünya ile ilişkileri de toplumsal hayata katılımları erkeklere oranla sınırlı kalmıştır. Bu da kadın dindarlığının yoğunluğu ve baskınlığında önemli bir etken kabul edilmektedir.[22] Kadınların dindarlığının oluşumunda sosyalizasyon süreci de önemli bir etkendir. "Her şeyden önce kadınlar erkeklere nazaran daha uysal, edilgen ve itaatkâr olarak yetiştirilmekte, bu özellikleri ise tipik bir biçimde dindarlıklarına da yansımaktadır. Bu sosyalleşme sürecine paralel olarak da alınan dini eğitim kadınların, edilgin, pasif, merhametli yetiştirilmesine uygun olarak daha dindar hale gelmektedirler."[23]

Burada şu hususu özellikle vurgulamak gerekir ki, kadınların dindarlık düzeyi çeşitli faktörlere (yaş, medenî durum, eğitim seviyesi, gelir düzeyi, meslek vs.) bağlı olarak farklı bir biçim kazanabilmektedir. Meselâ Konya'da gerçekleştirdiği araştırmasında Çelik, kadınların çalışıp çalışmamasına göre ibadet davranışlarının farklılaştığını tespit

[19] Çelik- Şahin, "Kadın Dindarlığı", s. 161
[20] Sherkat, D. E. & Ellison, C. G., Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler Ve Gündemdeki Tartışmalar (Çev. İ. Çapcıoğlu). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, Cilt 45, No. 1, 225-262
[21] Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, İstanbul 2005, Nesil Yayınları, s. 333-334
[22] Ünver Günay; *Erzurum ve Çevre Köylerde Dînî Hayat*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999, s. 98.
[23] Çelik- Şahin, "Kadın Dindarlığı", s. 159

etmiştir. Örneğin namaz kılma oranının ev hanımlarında daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.[24]

Bir genelleme yapmanın güçlükleriyle birlikte kadınların dindarlıklarının daha ziyade, geleneksel, biçimsel ve taklidî bir karakter arz ettiği ileri sürülebilir. Kadınların mevlit ve hatim merasimlerine daha fazla katıldığı, kandil gibi kutsiyet atfedilen özel günlerde nafile ibadet yapmaya (namaz, oruç vs.) daha fazla rağbet ettikleri görülmektedir. Ayrıca kadın dindarlığının bilgi boyutunun daha çok kulaktan dolma bilgilerle biçimlendiği, ancak onların inanç ve dinî yaşantıdaki samimiyetlerinin daha kuvvetli olduğu söylenebilir. Günah ve sevap, haram ve helal kavramlarının kadınlarda daha fazla geliştiği, dolayısıyla onların dindarlıklarının şekillenmesinde söz konusu bu kavramların belirgin olarak devreye girdiği düşünülebilir.[25]

Bu arada şu hususun altını önemle çizmek gerekir ki, kadınlar, cinci–muskacı hoca olarak tanımlanan kişilerle temas kurma, kutsal kabul edilen ziyaret yerlerinde çok çeşitli gayelerle dua etme ve adakta bulunma, kurşun döktürme, fala baktırma, büyü yaptırma ya da bozdurma başta olmak üzere "halk dindarlığı ya da popüler dindarlık" olarak adlandırılan pek çok hususta daha fazla ön plâna çıkmaktadırlar.[26] Kadınların kitabî dindarlıktan öte geleneksel halk dindarlığına daha eğilimli oldukları sosyo–psikolojik bir gerçeklik olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca kadınlarda sağlıklı ve nitelikli dinî bilgi düzeylerinin zayıf kalması, onların bu tür uygulamalara rağbet etmesini artırabilmektedir.

Fakat kadınların dini tutum ve yaşayışındaki bu şekilleniş, modernizmin kadının konumu üzerindeki değişikliği neticesinde farklılaşmaya uğramıştır. Rasyonelleşme süreci içerisinde kadın dindarlığında, din ibadet ve ritüellerden daha çok "vicdani" bir olgu olarak kabullenilmiştir. Bir anlamda inanç ve ahlak ekseninde dini tutum sergilenirken, geleneksel değerlerini koruyan kesim ise dinin biçimsel boyutunu muhafaza etmektedirler.

---

[24] Celaleddin Çelik, *Şehirleşme Ve Din*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2002, s.225
[25] İlkay Şahin, Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı. Boğazlıyan örneği. Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi İçinde*, Adana 2006, Karahan Yay, ss. 321-345
[26] Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı*. İstanbul 2004, DEM Yay, s. 202-205

Eğitim görmüş ve ekonomik ve sosyal durumu orta ve üst tabakada olan kadınlar ise dindarlığın görünen yönü olan ibadet ve örtünme gibi kuralları "kitabî" bilgi ışığında uygulama kabulüne ulaşırken, ataerkil baskı ve yaklaşımları kabullenmemektedirler. Bu grubun dindarlık kabulleri ve dine yönelim sebepleri; Batının modernlik söyleminin ahlâki düzleme oturtulması ve din dışı olmaya yönelime bir tepkiselliği de yansıtmaktadır.[27]

1.1.3. KADIN DİNDARLIĞI BAĞLAMINDA DİN–SOSYAL DEĞİŞİM İLİŞKİSİ

1.1.3.1. Din–Toplumsal Değişim İlişkisi

Din toplumda bir etkileşim içerisindedir. Çünkü din toplumun kendine özgü sosyo kültürel dokusunu değiştirme amacıyla gelmiştir. Bunu sağlamak için de toplumla bir etkileşim içine girmesi gerekmektedir.

Dinin müntesipleri onu ritüeller, normlarla somutlaştırarak sosyal hayat içine sokarlar. Din toplum ilişkileri açısından insanlık tarihine bakıldığında bu etkileşim açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda olaya bakıldığında sosyolojinin iki konusu sosyal değişim ve din de bir birliktelik mevcut olmaktadır. Dolayısıyla sosyal yapıda meydana gelecek herhangi bir değişim bir şekilde dini etkilemektedir. Zira sosyal yapı; kültürü, dini, ekonomi, siyaseti ve diğer unsurlarıyla bir bütünlük arz etmektedir. Herhangi birisinde görülen bir değişim dolayısıyla diğerleri üzerinde de etkili olmaktadır. Yani sosyal yapıda görülen bir kıvılcım toplumun yapısına göre diğer alanlarda da etkili olmaktadır. Bu etkileyiş sadece tek taraflı olmamaktadır. Yani sadece sosyal değişim dini etkileyen konumda değil dinden etkilenen konum da bulunmaktadır.

Kısacası toplumsal değişme ve din ilişkisi temelde iki türlüdür. Birincisi dinin etkili olduğu din ve toplumsal değişim ilişkisi, ikincisi ise dinin etkilendiği toplumsal değişme din ilişkisidir.[28]

---

[27]Der. Sylvia Marcos, *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, (Çev. Sibel Özbudun-Balkı Şafak-İlker Çayla), XVII. Uluslararsı Dinler Tarihi Kongresi, Ütopya Yayınları, Ankara 2006, s. 329-341.
[28] Ünver Günay, *Din Sosyoloji*, İnsan yay, İstanbul,2003, s.368

1.1.3.1.1. Dinin Etkili Olduğu Sosyal Değişim İlişkileri

Toplumlar, bir sosyal sistemler bütünü olarak tanımlanırken dinde bu sistemler bütünü içerisinde yerini almaktadır. Bu sosyal sistem içinde din; normları, değerleri, ritüelleri ile diğer sistemleri etkilemiştir. Bu bağlamda din, tarihsel olarak insan davranışlarının ve sosyal ilişkilerin değişmesinde en güçlü etkenler arasındadır.

Dinler teşekküllerinde sosyal düzene karşı bir eleştiri unsuru getirerek toplumda yerleşmiş düzene karşı bir değişim yaşanmasına vesile olurken; aynı zamanda kendi amaçladıkları ve oluşturdukları sosyal yapının korunması için de muhafazakâr bir tutum içerisinde değişimi engelleyici bir tavır sergilerler. Bütünlüklerinin bozulması, koydukları düzenin ve değer hükümlerinin kaybolması, istikrar unsurlarının zarara uğraması gibi konularda asla müsamaha göstermezler ve değişmenin dizginlerini ellerinde tutmak isterler.[29]

Dinin etkili olduğu din–toplumsal değişim ilişkisi, tek biçimli bir ilişki arz etmez. Din toplumsal değişim karşısında bazen ve bazı durumlarda yavaşlatıcı veya engelleyici yani statükocu olurken bazen ve bazı durumlarda hızlandırıcı olmaktadır. Bazen de sosyal değişim başlı başına sosyal değişim faktörü olmaktadır. Sözün özü din, sosyal değişmenin önemli bir kaynağıdır.

"Gerçekte hemen her din, menşei bir mitolojiye veya kurucunun ya da dini tebliğ edenin dini tecrübesinin hatırasına bir bağlılık ve onu her seferinde yeniden yaşama ya da tekrardan ibaret olan 'menseki'(ritüel) bir karakter arz etmekte ve böylece kendini tarihten soyutlayarak her çeşit değişmeden uzak kalma eğilimini taşımaktadır. Bu muhafazakâr vechesi altında din, çeşitli zihniyet, değer, norm ve sosyal kültürel yapı değişikliklerine karşı fren ve engel teşkil etme fonksiyonu tabiatında temelden taşıyor görünmektedir."[30]

Din öz itibariyle geldiği topluma değişmez bir takım kurallar, prensipler getirmektedir. Bu ister kabile dinlerinde olsun isterse de diğer dinlerde olsun aynıdır. Bu kurallar ve prensiplerin çiğnenmesi mümkün değildir. Çünkü genelde her din için olmasa da çoğu

[29]Ünver Günay, *Din Sosyoloji*, s.369
[30]Ünver Günay, *Din Sosyoloji*, s.369.

dinlerdeki ‘ahiret’ kavramı ve başka bir hayatta mükâfat ve ceza kavramı bu prensiplerin aşılmasını engelleyen bir faktördür.

Bütün dinler kuruldukları ilk dönemde özünde getirdiği yeni ilkeler dolayısıyla bir devrim niteliği taşırlar. Çünkü geldikleri toplumda yeni bir sosyo kültürel, siyasi, ekonomik bir takım normlar getirirler. Fakat zaman geçtikçe gelenekselleşmekte ve hatta değişmez olmaktadır. İşte bu yön dinlerin muhafazakârlık yönünü oluşturmaktadır.

“Aslında dinler aşikâr bir şekilde sosyal değişmeyi engelleyici değil, fakat her hangi bir değişmeyi bir çeşit kayıp ve gerileme olarak görmektedir. Mesela, zamanın değişmesi sonucu dinin asli safiyetini veya yaratıcılığını kaybettiği bütün durumlarda, bunu düzeltmek için girişilen her değişiklik hamlesi onun ilk dönemlerinin orijinalliğine bir çeşit dönüşüm hareketi halini almaktadır. Örneğin İslam dininin ilk dönemlerinde yani Hz Muhammed ve onun ardındaki sahabe döneminde yeni gelişmeler yaşanmışken onun vefatından sonraki dönemde Asrı Saadet dönemi geleneksel bir hal almış ve yapılan bütün yenilik çalışmaları bid’at olarak düşünülmüş.”[31]

E. Durkheim, Max Weber, C.Geert, gibi bazı sosyologlar dinin sosyal bütünleştirici yönlerine işaret ettikleri gibi marxist sosyologlar da tamamen farklı ve çoğunluk karşıt fikirler sunarak dinin özünde değişmeyi engelleyen özelliklere sahip olduklarını ileri sürmüşlerdir. Çünkü onlara göre din, hâkim sınıfların egemenliklerini sağlamak için kullandıkları bir araç olarak görmüşlerdir. Dini, ezilen sınıfların acılarını yatıştırmak üzere kullandıkları bir afyon şeklinde düşünmüşlerdir. Dinin insanı değil, insanın dini meydana getirdiğini savunan Marx’a göre din, ideal ama gerçek dışı bir dünya yaratarak, sosyal adaletsizliklerin damgasını taşıyan gerçek dünya karşısında bir teselli ve haklılaştırma işlevi görür. Bu nedenle Marx dinin bu dünyanın genel bir kavramı olduğu, dünyanın evrensel düzeyde ahlaki açıdan onaylanması, törensel tamamlayıcısı, tesellisi ve haklılaştırılması olduğu görüşünü taşımaktadır. Bu bağlamda Marx’a göre dinin bir yabancılaşma unsuru olarak gördüğünü de belirtmek gerekiyor. Ona göre din insanlardaki direnç unsurunu ve değişmeyi tetikleyecek duyguları dizginleştirdiği için bu yönüyle toplumsal değişimi engelleyen en büyük unsurdur. Bu bağlamda dine inanç,

[31] Ünver Günay, *Din Sosyoloji*, s.369

kapitalist sistemin ya da daha genel anlamda sınıfsal ayırımın kendi düşüncelerinin sonucunun bir parçası olarak görmüştür.[32]

Sonuç olarak din, değişmeye dirençli bir takım inançlara, ritüellere sahip bu da 'kutsal' bir temele dayanmasından kaynaklanmaktadır. Bunlar da bütün dinlerin muhafazakârlık yönünü oluşturmaktadır. Bu da onun gelenekselleşmesine ya da değişmeye direnç göstermesine sebep olmaktadır.

Din, toplumsal değişimin bazen yavaşlatıcısı veya engelleyicisi konumunda olduğu gibi bazen de değişimi tetikleyici konumunda olabilmektedir. Dinin, değerlerin koruyucusu olmak adına aldığı muhafazakârlık rolü dışında yeni değerler üretmek konusundaki devrimci niteliği din sosyologlarının hatta filozoflarında ilgisini çekmiştir. "Materyalistlerin, genellikle idelerin ve özellikle de dini idelerin, gerçek sebepler olarak gördükleri ekonomik faktörlerin 'epifenomenleri' olduklarını kabul ettiklerinden dolayı dinin toplum hayatında sadece değerlerin korunası fonksiyonunun bulunacağını ve dolayısıyla da onun sosyal değişmenin etkin bir faktörü olamayacağını ve hatta ona engel olduğunu öne sürmektedirler. Buna karşılık idealistler ve mesela Hegel'e göre ideler tarihin ve dolayısıyla sosyal değişme olgusunun temel faktörünü oluşturmaktadırlar."[33]

Sosyal değişme ve din ilişkisine dair belki de en ciddi ilgiyi Max Weber göstermiştir. Weber, kapitalizm ahlakıyla ilgili çalışmasında sosyal değişim ve din ilişkisini incelemiş ve bu konuda dinin değişimin temel ilkesi olarak görmüştür. Çünkü o kapitalizm gibi bir sistemin basit bir kazanç elde etme hırsı olarak görmemiş daha geniş çaplı olarak kapitalizm üretim araçlarının akılcı ve hesaplı bir şekilde kullanılmasından ve de daha çok kazanç arayışından kaynaklandığını belirtmiştir. Kapitalist sistemin sadece kuzey Avrupa'da doğmasının nedenlerinden biri olarak oradaki Protestan inancının etkili olduğunu düşünmüştür. Çünkü sadece orada, kapitalizmin gelişmesini sağlayan rasyonalizasyon tam anlamıyla devreye girmiştir. Weber'e göre Protestanlık, bireyin bu dünyada bir ibadet aşkıyla çalışmasını, üretmesini ve bu işi Tanrı için yapmasını öğütlemiştir. Dolayısıyla bu inanç insanları daha çok çalışmaya, üretmeye ve

[32] Ejder Okumuş, *Toplumsal Değişme ve Din*, İnsan Yayınevi, İstanbul, Mart 2003, s.112
[33] Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s.371

biriktirmeye teşvik etmiş, toplumda köklü sosyal ve ekonomik değişimlerin hâkim faktörünü oluşturmuştur.[34]

Weber ayrıca sosyal değişim– din ilişkisini açıklamak için dini liderlerin bir tipolojisini çıkartmaktadır. Bu amaçla peygamberler ve diğer din adamlarını incelemiştir. Peygamberler 'karizmatik' şahsiyetlerinden dolayı getirdikleri dini normlar, değerler itibariyle içinde bulundukları toplumda sosyo kültürel, ekonomik ve siyasette bir devrim niteliği taşımaktadır. Ve bu aşamada toplumda köklü değişimler meydana getirmektedirler. 'Karizma' kavramı Weber'in terminolojisinde çok önemli bir kavramdır. Karizma, liderin diğer insanlar üzerinde icra ettiği cazibe gücünü ifade etmektedir. Peygamberler de bu cazibeyi taşıyan liderin dini bir tezahürüdür. Peygamberler geldikleri ilk dönemlerde karizmanın da etkisiyle toplumları kökten etkileyecek bir takım değişiklikler meydana getirirler. Fakat ilk dönemden sonra özellikle peygamberlerin ölümünden sonra yenilikler durağanlaşır ardından da gelenekselleşme beraberinde gelir. İşte buna da Weber 'karizmanın rutinazasyonu' adını verir. Bu değişime örnek olarak İslamiyet'in doğuşunu ve Hz. Muhammed'in vefatından sonra oluşan gelenekselleşme çabaları verilebilir.[35]

Özetle denilebilir ki din, sosyal değişim karşısında çift oynamaktadır. Bir yandan yeni değerler, normlar getirerek yeni bir sistem oluştururken diğer yandan getirdiği bu yeni sistemi korumak için muhafazakâr bir tutum sergiler. Ama her ikisi de birbirine bağlıdır. Bu durumda bağımsız ayrı olgular olarak tek bir konu olarak göremeyiz.
Öte yandan dinin getirdiği yeni ilkeler, kurallar, inançlar noktasında geldiği toplumun konjektörel şartları da önemlidir.

Kadın dindarlığı açısından sosyal değişimin önemi de farklıdır. Çünkü değişime dirençli "kutsal" kabul edilen yaşantıların varlığı kadın dindarlığında da somut örnekleriyle mevcuttur. En çok kadınların kabul edip onayladıkları ve uyguladıkları birçok pratiğin dini inançlara dayandırılması buna örnek olarak verilebilir. Örneğin halk dindarlığı olgusuna örnek olabilecek bir çok uygulamanın, kadınlar için dini bir temele sahip olması bu uygulamalarda ya da inanışlarda değişimi zorlaştırmaktadır.

---

[34] Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri,* Çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 2004, s.419-429
[35] Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s.373

1.1.3.1.2. Sosyal Değişmenin Din Üzerindeki Etkileri

Din toplumsal değişim açısından üzerinde durmamız gereken bir konuda toplumsal değişimin din üzerindeki etkisidir. Din insanlık tarihiyle eşit bir zamanlamaya sahiptir. Yani toplumlar var olduklarından beri din içlerinde önemli bir unsur olarak var olmuştur. Yani din olgusu hemen her toplumda diğer sosyal unsurlarla birlikte varlığını sürdürmüştür. Din, sosyal hayat içerisinde böyle bir yere sahipken onun geçirdiği değişimlerden uzak kalamamaktadır. Çünkü değişim bir sistem içerisindeki bütün parçaların etkilenmesi anlamına gelmektedir. Din, her ne kadar, temelindeki kutsal inancından kaynaklanan değişim dinamikleri sayesinde değişime öncülük eden bir özelliğe sahipse de bunu içinde bulunduğu toplumdan bağımsız yapamamaktadır.

Sosyal çevrenin din üzerindeki etkisi toplumların yapılarıyla yakından ilişkilidir. İlkel dönemlerde insanların yaşamında merkezi bir konuma sahipti ve önemli bir fonksiyon göstermektedir. Bu durum gelişmemiş, geleneksel değerlere bağlı toplumlarda kendini daha fazla hissettirir. Fakat gelişmiş ve sekülerizmin etkili olduğu toplumlarda din, kurumsal alandan daha çok bireysel boyutta yaşanmaya başlanmış ve farklı nitelikteki dini hareketler oluşmaya başlamıştır. Yani o merkezi konumdaki din bir bakıma etki alanları kısıtlanmış din olgusuna yerini bırakmıştır.

Dinin uygulama alanı yani somutlaştığı yer sosyal hayattır. Onu bu hayatın içerisinde çıkaramayız. Din soyut bir olgu iken somutlaşma ya da sosyal hayata geçme sürecinde hitap ettiği toplumda yaşanan sosyal değişmeden etkilenmekte, onun mantığına göre şekillenmektedir. Nitekim İslam hukukundaki (ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü kaçınılmazdır.) hükmü bir prensip olarak kabul edilmiştir. Dinler de bu değişime açıktırlar. İnsanların hayat tarzlarındaki değişimler, ekonomik biçimlerindeki değişimler dini hayatlarına yansımıştır. İster akide inançlarında ister ibadet ve teşkilat alanında olsun değişen kültürlerin etkisini hissederler.[36] Kadın dindarlığı bağlamında geleneksel olanın değişimi zorlaştıran yönü olsa da zamanın getirmiş olduğu bir çok yenilik dini inanç, tutum ve uygulamalarda kendisini hissettirmektedir. Çağın şartlarına kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, bilgi edinme yollarının çeşitlenmesi, eğitim ve çalışma imkanlarının artması kadınların sosyal hayata daha aktif bir şekilde dahil olmaları gibi unsurlar dindarlığın zihinsel ve biçimsel yönlerinde değişimi sağlamıştır.

[36]Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s.376

1.1.3.2. Kasaba Dindarlığı ve Kadın

Kasaba terimi, "kentten küçük, köyden büyük, henüz kırsal özelliklerini yitirmemiş olan yerleşim merkezi" olarak Türkçe literatürlerde geçmektedir. Kent–dışı ile eş anlamlı olan kırsal belli bir nüfus yoğunluğunu geçememişlerdir.[37] Kentlileşme sürecinin hızlı bir şekilde işlemediği bu yerleşim yerlerinde hâkim olan, geleneksel değerlerdir. Toplumsal organizasyonun, genellikle karmaşık bir akrabalık sistemine ve yaş gruplarına dayandığı, içerisinde sosyal olanla dini olanın birbirine karıştığı bu yerleşim yerlerinde sosyal organizasyonu kutsalla sıkı bir bağlılık ile karakterize edilmiştir. Bu yerleşim birimlerinde temel değerlerini dinin kutsallıklarında almış olmakla birlikte bireylerde bu değerler ile örülü bir yaşantıyla toplumsallaşmaktadırlar.[38] Denilebilir ki dinsel inançların en yoğun yaşandığı ve en önemli sosyal kontrol aracı olduğu yerler kırsal kesimlerdir.

Yine kırsal kesimlerin cemaatçi yapısı özelliğinden dolayı, yapılan dinsel törenler ve ritüellerin toplumu birleştirici ve bütünleştirici özelliği vardır. Cuma namazlarına gitmek, kurban kesmek ve dağıtmak, sünnet, mevlit okutmak gibi ritüeller bu özelliği taşımaktadır.

Kırsal kesimlerde ibadet, dini emir ve yasaklar konusunda otoriter bir konuma sahip olduğu kadar, toplumsal ahlakın korunması ve ayakta kalması için önemli bir sosyal kontrol aracıdır.[39]

Kırsal kesimlerde yaşanan dindarlık da kadının da önemli bir yeri vardır. Geleneksel değerlerin hâkim olduğu kırsal kesimlerde kadınların, dini ibadet ve ritüellere bağlıdırlar ve bu uygulamaları ellerinden geldiğince yapmaktadırlar. Her ne kadar genç nesilde çalışma oranı yükselse de genellikle ev hanımlığı dışında herhangi bir işte çalışan bayan sayısı az olduğu için kadınlar genellikle ev içerisindedirler. Sosyal hayatın içerisinde, akraba ve komşu ziyaretleri dışında bulunmamaktadırlar. Bu sosyal hayattan kopukluğun vermiş olduğu psikoloji dine yönelimlerini teşvik etmektedir. Örneğin mevlit, kandil gibi toplu yapılan dini törenlerde yoğun bir katılım olmaktadır. Yine

[37]Cavit Orhan Tütengil, *Kırsal Türkiyenin Yapısı Ve Sorunları*, Gerçek Yayınları, Ankara, 1977, S.8. (Burada, nüfus faktöründen başka, tarım kesiminin egemen iktisadi faaliyet kolları, aile yapısı, geleneklere bağlılık gibi özelliklerde gözardı edilmemektedir.)
[38]Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din", *E.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, 1986, s.51
[39] Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din", s.52

eğitim oranın düşük olması sebebiyle dini bilgileri kitabi olmamakta, bu da nazar, büyü, rüya gibi halk inanışlarının kadınlar arasında yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Araştırmamız esnasında yaptığımız gözlemlere göre kadınların dini inançları tutarlı olmakla birlikte bu inanışların oluşumunda da kitabi bilgilerden ziyade daha efsanevi, kulaktan dolma bilgiler mevcuttur. Sosyopsikolojik duruma bağlı olarak, kader inancında teslimiyetçi bir anlayış hâkimdir. Sosyoekonomik durum, eğitim durumu ve kadınların fıtratından kaynaklanan duygusallığa bağlı olarak oluşan bu kader anlayışı kadınların dini tutum ve inanç oluşumunda en önemli uygulamalardandır.

1.1.4. TOPLUM TİPOLOJİSİNDE KADIN VE DİN

1.1.4.1.Geleneksel Toplumda Kadın Ve Din

Sosyolojik anlamda gelenek,'kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, düşünce ve kültür birikimini ifade etmektedir.'[40] Yine gelenek, insanların günlük hayatlarında uydukları bir tür sosyal anlaşma temelindeki uygulamalardır diye ifade edilmektedir.

Geleneksel toplum nüfusu az dolayısıyla üyeleri arasında sıkı ve yakın ilişkilerin yürütülebildiği toplumdur. Bu toplum tipinde normlar uzun zaman süreleri içinde sabit kalır; kuşaktan kuşağa sosyal normlarda değişme olmaz. İş bölümü ve uzmanlaşma geniş çapta olmaz. Geleneksel toplum, daha çok tabiata dayalı sade bir yaşam şeklinin olduğu, toplumsal yapılardaki değişimin yavaş olduğu, kendi kendine yeten bir ekonomiye ve teknolojiye sahip, üretimin son derece sınırlı olduğu bu yüzden de iş kollarında uzmanlaşmanın az olduğu toplum biçimidir. Sosyal ilişkiler kan bağına dayalı, samimi ilişkilerdir.[41]

Geleneksel toplumlarda birey kendisini yönlendiren birtakım normlara ve bu normları kabullenmiş, içselleştirmiş bir gruba bağlı hareket etmektedirler. İnsanın konumunu belirleyen dini, etnik yapısı, ailesi yani bağlı bulunduğu toplumsal yapıdır. Geleneksel toplum, kendi kendine yeterli bir ekonomiye, sınırlı bir iş bölümüne ve üretimine, sınırlı bir sosyal hareketliğe, dini olanla din dışı olanın birbirine karıştığı global bir durumu arz eder. Geleneksel toplumun sosyal organizasyonu, kutsalla sıkı bir bağlılık ile karakterize olmaktadır. Geleneksel toplum örgütlenmelerinde düşüncede, değer

[40] Kadir Canatan, *Gelenek, Din ve Modernite*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.28.
[41] Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din", s.51

yargılarında nihai referans olarak dinin referans alındığı toplumlardır. Din birçok değerin bir anlamda koruyucusu olmaktadır. Muhafazakâr yapısıyla geleneklere dayalı birçok normun sürekliliğini sağlamaktadır. Cinsler arası rol ve ilişkilerin oluşumunda da din belirleyici bir öğe olmaktadır. Bu anlamda kadını toplumsal konumu ve statüsünün oluşumunda bunu görmekteyiz. Geleneksel toplumda din, sosyal hayatın doruk noktasında bulunmakta; toplum kültürünü temel değerleri din tarafından belirlenmekte; sosyo kültürel organizasyon genelde kutsalla sıkı bir ilişki içerisinde ve çoğunlukla da onun tarafından şekillendirilmiş olarak karakterize olunmaktadır.[42]

Geleneksel toplumlarda bireyler arasında sıcak ve samimi ilişkiler mevcuttur. Genelde insanlar birbirlerine kan bağıyla bağlıdırlar, içlerinde bulundukları gruptan dışlanma endişesiyle grup içindeki değerler, normlara bağlıdırlar.[43] Yani kısaca geleneksel toplumlarda bireyselcilik silinmiş vaziyettedir. Ayrıca gelenekçi toplumda, toplumsal problemler, geleneklerle ve otomatik tutum ve davranışlarla çözümlenir. Normlar eleştirilmez ve sosyal normların doğruluğundan şüphe edilmez.

Geleneksel toplumda aile geniş aile tipidir. Aile içerisinde akrabalık bağları oldukça önemlidir. Aile ve toplum organizasyonunda önemli rol oynayan yaş, etkin bir sosyal kontrol mekanizmasıdır. Yaş, kudret ve prestijin göstergesidir.[44]

Bu toplum tiplerinde kadının erkeklere oranla sosyal statüleri daha azdır. Ekonomik anlamda sınırlı bir iş bölümünün olduğu bu toplum tiplerinde, kadının rolü genelde ev içerisindeki işlerle sınırlıdır. Ev dışında herhangi bir statüleri yoktur. Ev işleri, çocuk bakımı ve el işi yapmakla yükümlüdürler. Aile içinde otorite koca veya babadır. Kadın evlenmeden önce babanın otoritesi altındadır. Evlilik mevzusu da dâhil olmak üzere bütün konularda baba otoritesi dışına çıkılmaz. Kadın evlendikten sonra da koca otoritesi altındadır.

Çalışmamızı yaptığımız alan geleneksel toplum özelliği göstermektedir. Zira ekonomisinin ziraatçılığa dayalı olması iş kollarına ayrışmanın az olması ve sosyal ilişkilerin genellikle kan bağına dayalı olması, samimi ve sıcak ilişkilerin olması bunu

---

[42] Ünver Günay; Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatler ve Türkiye*, E.Ü, Yayınları, Kayseri, 2001, s.19.
[43] Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din", s.51
[44]Mübeccel Kıray, *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Bağlam Yayınları, İstanbul,2000 s.16.

göstermektedir. Din sosyal yapıda merkezi bir öneme sahiptir. Kadın ve erkek rollerin oluşumunda dinin muhafaza ettiği geleneksel bir ayrım söz konusudur. Kadınların ev dışında herhangi bir rolleri mevcut değildir. Yaşam biçimleri geleneksel değerleri barındıran çalışma alanımızın kadın dindarlığı olgusu da bu değerlerin hâkimiyeti altındadır.

1.1.4.2. Modern Toplumlarda Kadın ve Din

Modern toplumlar yapı olarak geleneksel toplumlardan çok daha fazla karışık bir yapıdadır. 18. yy'dan itibaren sanayi inkılâbıyla birlikte gerçekleşen Rönesans ve reform hareketlerinden sonra ortaya çıkan zihni süreç modern toplum yapısını oluşmasına zemin hazırlamıştır. Aydınlanmanın ardından, önce batıda sonra da batı merkezli olmak üzere bütün dünyada bir dönüşüm meydana gelmiştir.

Modern kelimesinin Türkçe karşılığı çağdaş olmakla beraber aslında bu kavram değişmeyen bir gerçekliği dile getirmemektedir. Modern kavramı sürekli 'eski olandan' yeni olana' ilerlemek olarak ifade edilebilir. "Bu bağlamda modernleşme modern olana yani sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda batı standartlarına yönelik bir dönüşüm süreci olarak ifade edilebilir. Modernlik bir deneyim olarak alınırsa modernizm de modernleşme sürecinin bir dünya görüşü haline gelmesini ifade etmektedir."[45]

Toplum hayatında gözlenen sekülarizasyon, olayların daima bilimsel ve rasyonel biçimde açıklanışının köklü bir biçimde toplum hayatına yerleşmesi olgusuna paralellik arz etmektedir. Geleneksel toplumda sosyo kültürel hayatın her aşamasında; siyaset, ekonomi, eğitim vb bütün kurumlarında merkezi bir öneme sahip olan din faktörü, modern hayatta aynı öneme sahip olamamaktadır.[46] Modern toplumda ekonomik iş gücü ayrımları ve buna bağlı olarak kurumların ayrımlaşması din kurumunun da önemini azaltmıştır. Weber'in 'sekülarizasyon' kavramıyla da ifade ettiği gibi modern dönem dünyevileşme süreci sonucunda, din geleneksel toplumda etki alanına sahip olduğu bütün kurumlardan elini eteğini çekmiş ve böylece deyim yerindeyse, etki alanı daralmıştır. Geleneksel toplumda toplumun çekirdeğini oluşturan din faktörü, modern

[45]İlkay Şahin, *Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı*, s.20.
[46]Adnan Aslan, Pozitif Din Anlayışının Çıkmazları, *Diyanet Dergisi*, Temmuz 2007, Sayı 199, s.9

toplumda ferdileşmiş, kurumsal etkisini yitirmiş daha çok vicdani bireysel bir tercih meselesi olarak yerini bulmuştur. Modern sanayi toplumlarında dinin geçirmekte olduğu bu sarsıntının pek çok sebebi vardır. Özellikle modern ve seküler eğitim, iş bölümünün artışına paralel olarak oluşan mesleki ve sosyo–ekonomik statü farklılıkları, şehirleşme, iletişimin yaygınlaşması sosyo–politik faktörler, psikolojik etkenler ve sanayileşme bunların başlıcalarıdır.[47] Fakat bir yandan da dinin modern toplumda daralan etki alanı, bir takım evrimci görüşlere göre dinin tamamen toplumdan silineceği gibi bir düşünce uyandırsa da 20. yy'dan itibaren farklı bir formda dine yönelimlerin arttığı gözlenince bu tür beklentiler boşa çıkmıştır. Modern toplumlar demokratikleşme, özgürlük ve hümanist söylemlerle beraber birey olarak insanı önemsese de dünyevileşme süreciyle birlikte manevi ihtiyaçların karşılanmayışı, artan rekabetçi ilişkiler, bireysel ilişkilere uyum zorluğu insanların tekrar dini yaşantılara yönelmesine sebep olmaktadır. Birincil ilişkilerin samimi, yakın, basit yönlerini modern dünyada göremeyen insanlar önemli uyum problemleri yaşamaktadır. Tönnies'in tabiriyle *gemeninschaft* ilişkilerden *gesellschaft* ilişkilerine geçiş modern dünyanın en önemli uyum problemidir.[48] Fakat bunlar özellikle bazı gelişmekte olan toplumlarda eğitim yetersizliği ve sosyal yaşantılardaki eksikliklerden dolayı daha derin ve çatışmacı bir biçimde olmakta bu da radikal bazı grupları ortaya çıkarmaktadır. Aslında toplum içerisinde din ve değişim kavramları birbirlerini tamamlayan fonksiyonel dinamiklerdir. Zamana göre din, algılayışta ve yaşantı da değişim göstermiştir. Bu yüzden hiçbir vakit din bir kurum olarak toplumdan soyutlanamaz.

Modern toplum ile geleneksel toplum arasındaki en önemli fark, modern insanın kendi toplumsal ve doğal çevresi üzerindeki büyük kontrolünde yatmaktadır. Modern toplum entelektüel anlamda karmaşık ve gelişmiştir. Modern toplumda insanlar kitle iletişim araçları ve eğitim aracılığıyla çevreleri hakkında büyük bir bilgi birikimine sahip olmuşlardır ve bu bilgi ile çevrelerini dönüştürme gücü elde etmişlerdir.[49] Bütün modern toplumlarda ortak olarak okuma oranı, iletişim, sanayi, ulaştırma sağlık hizmetleri gibi unsurlar yüksek seviyededir. Bu toplumlarda nüfus kırsal kesimlere oranla kentlerde daha fazladır. Tarımda makineleşme de büyük yol kat edilmiştir. Demokratikleşme, fikir hürriyeti, yenilik ve değişime açık olmak çevresindeki

[47]Ünver Günay*, Din Sosyolojisi*, s. 398.
[48]Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.166.
[49]Zekiye Demir, *Modern ve Postmodern Feminzm*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s.16.

geleneksel kültürleri etkileme ve hatta onları istila etme özelliği modern sanayi toplumunun en önemli karakteristiklerindendir.[50] Sanayileşmeyle birlikte kurumların birbirinden ayrışması, siyasi yapıdaki farklılaşmalar demokrasi zihniyetinin oluşmasını sağlamış bu da bu toplumlarda geleneksel davranışların ve kişisel bakış açılarının değişmesine neden olmuştur.

Modern sanayi toplumunun en karakteristik özelliklerinden biri de el işçiliğinden makineye geçişle üretimin çoğalması ve buna paralel olarak da tüketimin de aynı oranda artmasıdır. Geleneksel toplumda aile kendi ürettiğini tüketirken, modern hayat ise hazır olanı tüketmeyi yönlendiren birçok uyarana sahiptir.[51]

Modern hayatın sosyal organizasyonu da çok karmaşıktır. Aile, kan bağı, yaş gibi unsurlar eski önemlerini kaybetmişlerdir. Bunun yerini meslekler, sosyal statüler ve buna bağlı başka teşekküller almıştır. Böylece sosyal organizasyon içinde akrabalığın yerini, uzmanlaşmış ekonomi, siyasi, hukuki, vs. teşekküller almıştır. Modern sanayi toplumunun sosyal örgütlenmesine artan uzmanlaşma ve iş bölümü sonucunda yeni meslek grupları, dernekler, sendikalar dâhil olmuş, geleneksel toplumlarda akrabalık tarafından şekillendirilen birincil ilişkilerin yerini yasal, resmi, hukuki yönleri ağır basan ikincil ilişki biçimler almıştır.[52] Birey geleneksel toplumda cinsiyet ve yaşa göre aldığı rollerin yerine daha fazla rol üstlenmektedir. Kadının geleneksel toplumdaki yeri de tam bu konumda modern toplumlarda değişmektedir. Geleneksel toplumların kutsal saydıkları 'annelik ve ev hanımlığı' modern toplumlarda yanında daha fazla rol ile eski önemini kaybediyor. Evin içindeki kadın artık yeni roller itibariyle sokakta erkeklerin yanında yer almaya başlıyor. Kadının artık erkeklere eş rollere sahip olması hukuksal anlamda da eşitliğe gidilmesini sağlamıştır. Kadının evin içindeki annelik rolü ve evin dışındaki başka rolleri; hem kariyer yapmak isteyen hem de annelik görevini taşıyanlar için çelişkili durumlar ortaya koymuştur.

Modern hayatta yaşanan dünyevileşmeyle birlikte dini yaşantıda özellikle ibadet boyutunda yaşanan düşüş kadınlarda da görülmektedir. İş hayatı, eğitim, sosyal etkileşim ve iletişim gibi unsurlar kadınların da dini eğilimlerinde bir düşüşe neden olmuştur. Geleneksel toplumla kontrol mekanizması olarak bir fonksiyonu olan din,

[50] Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 398.
[51] Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din", s.54
[52] Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din", s.54

modern toplumda kadınlarda bireyselleşmiş ve vicdani bir mesele olarak dönüşüme uğramıştır. Geleneksel değerlerin kadını sıkı bir şekilde denetlemesini sağlayan mekanizmaların başında din olgusunun geldiğini söyleyen laik–feminist söylemlere sahip kadınların eğitim düzeyi yüksek ve kamusal alanda rol almış olmaları, kadınların dini değerlerinde ve yaşantılarında düşüşün en büyük sebeplerden bir tanesidir.

Modern toplum ile geleneksel toplum arasında kadın bakış açısına dair iki fark şöyle tespit edilebilir.

1. Kadının öncelikli vazifesinin annelik olduğu anneliğin, kadınsal görevlerin her işten yüce olduğunu vurgulayan, bu uğurda kadınların her türlü fedakârlığı yapmalarını söyleyen geleneksel söylem.

2. 'Çocuk da yaparım kariyer de' sloganıyla kadınların her işi eksiksiz pürüzsüz kotaran, süpermarketlerde jet hızıyla alışveriş yapan, evde ve iş yerinde herkesin ihtiyacına koşan 'süperdişi' imajı ve bu imajı pompalayan modern kadın söylemleri.[53] Modern hayatın sunmuş olduğu bu sosyal şartlara ayak uydurmada zorlanan ve yalnızlaşan kadınlarda ise geleneksel dindarlık biçimlerine ilgilerinde artış görüldüğü saptanmaktadır. Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş yapan toplumlarda bu tür geleneksel dini yapılanmalara daha çok bağlı olmaktadır. Özellikle geleneksel toplum tipinden modern topluma geçiş sürecini yaşayan kalkınmakta olan ülkelerde sosyo ekonomik belirleyiciler, eğitimsizlik, sosyal güvenceden mahrum olmak gibi nedenlerle kadınlar geleneksel değerleri korumada daha etkin olabilmektedirler.[54]

1.1.4.3. Geçiş Toplumlarında Kadın ve Din

Geçiş toplumu dediğimiz toplum tipolojisi, geleneksellikten modernliğe yönelmiş ancak ne tam anlamıyla gelenekselliken sıyrılabilmiş ve ne de modernleşebilmiş toplumlardır. Bu tür toplumlar hızlı bir geçiş sürecine sahne olmakla beraber bunu bir türlü tamamlayamamış ve bu bakımdan da "tranzisyonel"(geçiş) kategorisinde değerlendirilmektedirler.[55]

---

[53]Elif Şafak, *Siyah Süt*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s.16.
[54]İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları*, s. 25.
[55]Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s.406.

Toplumların yapısında mevcut bulunan tekâmül özelliği, yaşanılan zamana bağlı olarak o toplumdaki sosyo kültürel, ekonomik, siyasi değerlerin değişmesini sağlamaktadır. Bu değişim her toplumda farklı hızlarda olmakla birlikte, geçiş toplumlarında değişim kendini ontolojik bir gerçeklik olarak kabul ettirse de değişime ayak uydurmakta zorlanmaktadırlar. Zira "geleneksel" ile "modern", buralarda karşı karşıya gelmekte ve çok değişik sosyal problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.[56]

Geleneksel toplum değerleriyle, modern toplum değerlerinin çatıştığı bu toplum tipinde kadın ve dine bakış açısı da çatışma içerisinde bulunan sosyal konular arasında yer bulmaktadır. Geleneksel değerler içerisinde algılanan kadının toplum içindeki konumunun, hızlı değişim sürecinin sonucu olarak modern değerlerle örtülü kadın modeline dönüşmektedir. Bu dönüşüm gelenekselin "cemaat" tipi toplumlardaki yerini "cemiyet" tipi toplumlardaki kadın motifine bırakmış ve bu bırakış sancılı bir süreç olarak işlemektedir. Zira kadının toplumsal konumu, artık aile içindeki sınırlı yaşayışından eğitim, çalışma ve erkeklerle iletişimiyle yeni bir yörüngeye geçmiştir.

Geleneksel toplumların önemli özelliklerinden olan din kurumunun, geçiş toplumlarında değişen formlardan en sancılısını oluşturmaktadır. Tekâmülcü görüşün ön gördüğü gibi dini formların modernleşme sonucu silinikleşeceği yargısı doğrulanmamaktadır. Elbette ki geleneksel toplumlardaki yerini de bulamamaktadır fakat hâlihazırda din, toplumların tarihi ve sosyo kültürel yönlerinde köklü bir yere sahiptir. Değişen yeni yaşamlarla birlikte dinin de toplum içerisindeki algılayış ve yaşanışı farklılaşmıştır. Bununla birlikte bu değişim kendisiyle birlikte bir takım bunalımlar ve gerilimler meydana getirmiştir. Bu tür bir çatışma ve toplumsal çelişki ortamında "eski"nin yani geleneksel olanın çoğunlukla "kutsal" ve dini bir form ve anlam altında yeni ve modern olanın karşısına çıkmaktadır.[57] Yaşanan sekülerizasyona karşın dini anlama ve yaşama güdüsüyle oluşan bu formlar yer yer protesto hareketi özelliği taşıyan fenomenlere dönüşebilmektedir. Yeni dini hareketler, mistik oluşumlar, tarikatlar bunlardan bazıları olarak sayılabilir.[58]

---

[56]Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s.407
[57] Ünver Günay; Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme*, *Tasavvuf, Tarikatler ve Türkiye*, s. 18
[58]İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları*, s.27

1.1.4.4. Modernleşme Sürecinde Türkiye'de Kadın ve Din

Modernleşme kavramı, yukarıda da belirttiğimiz gibi sanayi inkılâbının ardından teknolojik gelişmelerin yoğun olarak yaşanması sonucu geleneksel ve sade toplum yapısından karmaşık, teknolojik gelişmelerin yaşandığı toplumsal bir yapıya geçişi ifade etmektedir. Değişimin yönü ideal bir tip olarak geleneksel veyahut kapalı, cemaat tipi bir toplumsal yapıdan modern denilen açık veya cemiyet tipi denilen toplumuna geçişi ifade etmektedir. Modernleşmeyle birlikte sanayileşme artmış, eğitim seviyesi yükselmiş, sosyal ve siyasal hayat karmaşıklaşmıştır. Böylece modern sanayi toplumlarında kentleşme süreci başlamıştır.

Modernleşme süreci Rönesans ve reform hareketleriyle birlikte kutsal ve kutsal dışının birbirinden ayrıldığı bir süreç olmuştur. Bu süreç Batı'da kutsal sayılan ve ulaşılamayacak zannedilen alanlarda insan gücü ile yapılan yeniliklerin, laik din eğitiminin yapılması kutsalın daha içsel, bireysel yaşanmasını gerekli kılmıştır. Din, toplumsal kurumlarda artık etkinliğini kaybedip vicdani bir konu haline gelmiştir. Kadın konusu da modernleşme hareketleriyle birlikte tartışılmaya başlanan konulardandır.

Modernleşme kavramının yoğun olarak yaşandığı yerlerden bir tanesi de Türkiye'dir. Türkiye'de son birkaç yüzyıldır, özellikle Cumhuriyet'ten bu yana çok yönlü yapısal ve kurumsal değişimler yaşanmaktadır. Yaşanan bu yapısal ve kurumsal değişimler sosyo kültürel değişimlere da yansımıştır. Türkiye tranzisyonel yani geleneksellikten modernliğe geçiş yaşayan bir toplumdur. Bu geçiş sürecinde geleneksel kalıplarıyla yaşadığı çağın modern getirilerinin sıkıştırdığı bir ikilem içerisindedir. Bu ikilem içerisinde kalan Türkiye, modernleşme sürecini çok sancılı geçirmektedir. Türkiye geçirmiş olduğu bu bunalımlı sürece Tanzimat döneminde girmeye başlamış ve Cumhuriyetle birlikte batı modernliğinin hedef alındığı değişim sürecinde önemli mesafeler kat etmiştir. Öncelikle kurumsal alanlarda; siyaset, ekonomi, eğitim, hukuki batı örnek alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler sosyal hayatta uzun ve derin izler bırakan, yine batı merkezli bir değişimin temeli olmuştur. Fakat bu değişim süreci içinde bulunduğumuz 21. yy' da dahi sancılarla, yer yer çatışmalarla devam etmektedir. Cumhuriyetle birlikte Türkiye, dinin toplumsal kuruluşlar içindeki yerini sarsan laiklik ilkesini benimsemiştir. Bu geçiş dinin merkez olarak alındığı Osmanlı gibi bir devlet yapısından seküler anlayışı benimseyen laik yapıyı benimsemiş bir devlete

geçiş şeklinde olmuştur ki bu da çok çetin olmuştur. Bu geçiş çetin olduğu için kademeli olarak yapılmıştır. Öncelikle saltanat kaldırılmış, sonra hilafet kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bel kemiği olan bu iki kurumun kaldırılmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısal olarak Osmanlı Devleti'nin devamı olmadığını göstermiştir. Bu da yeni kurulan devletin dine bakış açısını yeni olduğunu ve dinin toplumsal konumunu da değiştireceğine dair sinyaller vermiştir. Daha sonra tekke ve zaviyelerin kapatılması, tevhidi tedrisat kanunu, kılık kıyafet kanunu, harf inkılâbı gibi inkılâplarla Türkiye, yeni çehresini oluşturmuştur. Nihayet 1937' de laiklik ilkesinin benimsenmesiyle Türkiye din ve devlet arasındaki ilişkiyi modern bir yapıya geçirmiştir.

Türkiye, modern bir toplum olarak akılcı, bilimsellikten yana ve laik duruşuyla, geleneksel anlayış ve yaşantıda uzun vadeli bir değişim yaşamaktadır. Toplumsal bir fenomen olarak değişim, uzun vadede içten, yavaş, ve birikici ve bazen ani sıçrayışlar ile karakterize olmaktadır. Ve nitekim cumhuriyet tarihi içinde, modern Türkiye'de din ile olan ilişkiler bakımından değişim olgusu da bu çok yönlü karakteristikleri bize tipik bir biçimde sunmaktadır.[59]

"Türk toplumu, dinin de çok önemli bir faktör olarak yerini aldığı, bir ölçüde sözlü ve kırsal bir kültüre ve birincil ilişkilere dayalı cemaatvari geleneksel formunu, değerlerini ve hayat tarzını tamamen olmamakla birlikte, bundan böyle onun bir ideal tip olarak geleneksel toplumun bütün özelliklerini taşımadığı da bir sosyal olgu ve sosyolojik bir gerçekliktir. Buna karşılık, Türk toplumu henüz orada mesela anonim ilişkilerin egemen olduğu kent kültürüne dayalı menfaat cemiyeti modelinin modern sanayi toplumunun tüm özelliklerini bütünüyle kazanmış değildir."[60] Modernizm ile geleneksel değerler arasında sancılı bir geçiş yaşayan Türk toplumunda kadının konumu da sıkça tartışılan ve değişim yaşayan bir olgu olmuştur. Hiç şüphesiz ki radikal toplumsal dönüşümlerde kadın haklarına ilişkin programlar ayrı bir önem taşımaktadır. Yeni kurulan devletlerde kadın hakları konusundaki değişme ve yenilikler, uluslararası modern devletler sisteminde yerini alma çabasının bir uzantısı ve eski geleneksel yapının dönüşümünün en iyi göstergesi olarak değerlendirildiğinden ulusal devletlerin kurulma sürecinde vatandaşlık haklarının kadınları içerecek biçimde yeniden düzenlenmesinde kadın

[59]Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 591.
[60]Ünver Günay; Vehbi Ecer, *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatler ve Türkiye*, s. 14

sorunu genellikle devlet girişimiyle gündeme gelmektedir.[61] Kadınların toplumsal ve yasal konumları, gelişme ve uluslaşma sürecinin zorunlu bir parçası olma temelinde, ulusal sistemlerin teşekkülü çerçevesinde tanımlanmaya çalışılmaktadır.[62]

Türk toplumunda kadın ve aile sorunundan ilk defa 1908'den itibaren söz edilir. Kadının toplumdaki durumu, kılık kıyafeti, eğitimi, çok eşli evlilik vs. gibi sorunlar, batıllaşma olgusuna bağlı sorunlar olarak ortaya çıkar ve zaman içinde çok çeşitli boyutlarda tartışılır.[63]

Tanzimat dönemiyle birlikte durum biraz değişmeye çalışılmıştır. 1847 yılında kölelik ve cariyelik kaldırılmış, 1857 yılında veraset haklarından kız ve erkek çocuklarına eşit statü getirilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde kadınların statüsünün değiştirilmesi amacıyla kadın dernekleri kurulmuştur. 1917 kararnamesi ile evliliği yasal bir çerçeveye bağlarken, kadınlara ilk defa boşanma hakkını vermiş ve çok eşli evliliği kadının rızasına bağlayarak sınırlandırmıştır.[64]

Cumhuriyet dönemi ise, demokratik söylem üzerine kurulu olduğu için kadın konusundaki açılımlar, yenilikler bu toplumun yeni imajı olacaktı. Bu yüzden Kemalist ideoloji topluma rehberlik edecek, gerek görüntüsü gerek düşünceleriyle geleneksel toplumdan farklı modern bir kadın portresi yaratmaya başladı. Cumhuriyet döneminde kadınlarla ilgili birtakım kurallar çıkarılmıştır. Öncelikle kadınlara da eğitim hakkını yasal olarak tanıyan Tevhid–i Tedrisat kanunu 1924'te, ardından 1926'da medeni kanun çıkarılmıştır. Medeni kanunla birlikte kadın hakları konusunda batı standartlarına ulaşmada büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Kadınlara aile içinde, hukuk önünde ve kamusal alanda yer edinme imkânı sağlamıştır. Evliliklerde yaş sınırlaması getirilmiş, çok eşlilik kaldırılmıştır. Hukuk önünde boşanma, eşini seçebilme, miras ve velayet konularında erkeklerle eşit haklar vermiştir. Ayrıca medeni kanunla birlikte kadınlar istediği mesleğe girme hakkı tanınarak ekonomik yaşam alanında da erkeklere eşit hak verilmiştir.

---

[61]İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları* s.29.
[62]Şirin Tekeli, *1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletşim, İstanbul, 1993 s.328-329.
[63]Niyazi Berkes*, Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 390.
[64]Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1996, s. 107–120.

Cumhuriyet döneminde kadınlara, toplumsal konumlarında yapılan bu batı merkezli yasal değişimlerinin yanında siyasal anlamda da birtakım haklar verilmiştir. 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma, 1934'te ise milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Böylece siyasal anlamda da erkeklerle eşit bir konuma getirilmeye çalışılmıştır.

Aile, eğitim, ekonomik, siyasi yönde yapılan bu yasal değişimler sosyo kültürel anlamda kadınların toplumsal duruşlarında ağır da olsa yaşanan bir değişime ön ayak olmuştur. Kadınlar etkin olarak kamusal yaşma katılmışlar her türlü yasal haktan eşit olarak faydalanmışlardır.[65] Cumhuriyet döneminin kamusal alanda görmek istediği, aydın, çağdaş ve modern münevver kadın portresi öncelikle dış görüntüsüyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Öyle ki Atatürk'ün şu sözü bu anlamda çok anlamlıdır. "Şehirlerde kadınlarımız iki aşırılık içindedirler. Ya dışarıdan ne olduğu bilinmeyen çok kapalı, karanlık bir kılık, ya da Avrupa'nın en gösterişli balolarında bile gösterilmeyecek kadar açık bir giyiniş. Her ikisi de dinimize aykırıdır. Yürüyeceğimiz yol; büyük Türk kadınını çalışmalarımıza ortak etmek, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, onu bilim, ahlak, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı yapma yoludur. Kılıklarında aynen Avrupa kadınını taklit ederek giyimlerini aşırılığa götürenler düşünmelidirler ki; her ulusun kendine özgü gelenekleri, alışkanlıkları, ulusal özellikleri vardır. Başkasını aynen taklit eden millet; ne o milletin aynı olabilir ne de kendi ulusallığı içinde kalabilir. Bunun sonu da umulana varılmamanın acısıdır. Kapalı olmayan fakat 'erdemli' bir giyimle ilim ve sanat hareketlerine, sosyal hareketlere katılan kadını dünyanın en tutucu milleti bile beğenir."[66] Yasal olarak yapılan bütün değişimler, toplumsal yaşamda aksini hemen gösterememiştir. Örneğin evlilikte yaş sınırına rağmen küçük yaşta kız çocuklarının evlendirilmesi, bunun yanında çokeşliliğin hala yaygın olması bize yasal sınırlamalar olsa da geleneksel değerlerin değişime uğramasının çok zor bir olgu olduğunu açıkça göstermektedir.

Türkiye'de kadınların toplumsal yaşamda varlıklarına dair gerçek bir değişime 1980lerden sonra uğradığını söyleyebiliriz. Eğitimin yaygınlaşması, çalışma hayatına kadınların girmesi, kentleşme olgusu gibi sebeplerden ötürü toplumda kadının yeri

[65]Deniz Kandiyoti, *Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar*, s.113-114.
[66] Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Başnur Basımevi, Ankara,1972, s.54.

gündemini 1980lerden sonra daha sık alır olmuştur. Kadınların 1980'lerden sonra kamusal alanda görülmeleri daha sık olmuştur. Türkiye'de kadın sorunlarından bahsederken 1980 sonrasında üniversitelere ve kamusal alanda başörtülü bayanların ortaya çıkışıyla birlikte laiklik ve din eksenli tartışmalar yoğun olarak yaşanmaya başlamıştır.

1980'lerden önce dini yaşayışı daha muhafazakâr yaşayan kesimde kadınların okutulması ve çalışma hayatına girmeleri sık görünen bir vaka değildi. Fakat 1980 bu anlayışın yıkılmasında Türkiye de bir dönüm noktası yaşamıştır. 1980'lerden sonra kadınların üniversite eğitimi alması, kamusal alanda var olma çabaları, evle sınırlı yaşantının değişmesi kadına geleneksel bakış açısını da değiştirmiştir. Bu dönüm noktası aslında Türkiye de geleneksel dini yaşantının, düşüncenin ve değerlerin değişime uğramasından ileri gelmektedir.

Modern toplumlarda yaşanan ikincil ilişkiler, geleneksel toplulukların o kuşatıcı birincil ilişkilerinden farklıdır. Geleneksel toplumlarda aile merkezi konumda iken modern toplumlarda ferdiyetçilik merkezi konumdadır. Modern toplumlarda geleneksel toplumlardaki sıcak ilişki yerini daha resmi ilişkilere bırakmıştır. Bu durumu hızlandıran ise kentleşme olgusu olmuştur. Kırsal kesimden kentlere göçün hızlandığı ülkemizde, geleneksel değerlerle kentleşme süreci içinde bocalayan, yalnızlaşmış bireyler çoğalmaktadır. Bu boşluk, yalnızlık psikolojisi ve modern dünyanın maneviyatsız, maddeci duruşu Türkiye de halk dindarlığı denilen bir olguyu meydana getirmiştir. Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş yaşayan tranzisyonel bir toplum olarak Türkiye de bir yandan dinin, kitabi, kurallı, eşitlikçi, püriten kent merkezli bir yaşayışı diğer yandan ise, sihirci, ermiş dolayımlı halk İslam'ı da kırsal ve gecekondu bölgelerinde yaşanmışlığına sahne olur.[67]

Türkiye anlaşılacağı üzere gerek kadın gerek din konusunda geleneksek değerler ile modern değerler arsında çelişkili bir süreç geçirmektedir. Bunalımlı bu değişim ortamında ise "geleneksel" olanla "modern" olan başka bir ifade ile "eski" ile "yeni" karşı karşıya gelmektedir ve geleneksel olan 'kutsal' ve dini bir anlam ve form altında modern olanın karşısına çıkmakta, Türkiye'yi oldukça karmaşık bir modernleşme ve değişimin sahnesi haline getirmekte, bu durum ise kadın ve din olgularına tipik bir

[67] İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları* s.33.

biçimde yansımaktadır.[68] Türkiye de yaşanan modern hayata doğru değişim dini yaşayışta düşüş yaşamasına sebep olduğu gibi kadın dindarlığında da düşüşe neden olmuştur. Kadın dindarlığı buna rağmen kent merkezlerinde ve kırsal kesimlerde farklı formlarda yaşanmaktadır.

Özetle bu bölümde, dindarlığın cinsiyet farklılaşmasına göre somutlaştığı "kadın dindarlığı" olgusunu toplumsal değişim ve din ekseninde açıklamaya çalıştık. Ayrıca kadın dindarlığının toplum çeşitlerindeki görünümünü ve en sonda kadın dindarlığının Türkiye'deki tarihsel seyrini ele aldık.,

1.2. KURAMSAL YAKLAŞIM VE YÖNTEM SORUNU

Bir ilmi araştırmanın gerçekleşebilmesi için belli bir sistem doğrultusunda, belirli yöntemler, metotlar ve teknikler uygulanarak yapılması gerekmektedir. Araştırmacı kendisine rehberlik edecek daha öncede denenmiş bir modeli takip etmesi gerekir. Her araştırmanın modeli, araştırmayı yapanın şahsi damgasını taşısa da hiçbir kurala tabi olmadan yapılacak bir araştırmanın hedefine varamaması gibi, hedefe varılsa dahi deneme ve sınama yoluyla elde edilecek bir model, uzun zaman ve fuzuli masraflara neden olabilir.[69] Toplumsal bir ilim olarak sosyoloji, çok sebepliğin önemli olduğu tümevarım yöntemini kullanır. Toplumsal bilimlerde çok sebeplilik ve itibarilik egemendir. Bu nedenle hem uygulamalı hem de kuramsal yöntemleri kullanan tek sebepli açıklamalardan çok sebepli açıklamalara geçen, tümdengelim yerine tümevarım yöntemini benimseyen ancak tümdengelimi de yer yer uygulayan, soyut kavramlar ve yaklaşımlardan somut gerçeklere yönelen, somut gerçeklerden de soyut kurallar arayan bir bilim dalıdır.[70]

Din sosyolojisi, kendisine has metotları olmadığı için sosyolojinin yöntem ve metotlarıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Din sosyolojisinin konusu din ve sosyal olaylar, olgular arsındaki ilişkilerdir. Toplumsal bir olgu olarak dinin toplumsal kurumlarla olan ilişkisi sürekli bir oluş ve değişimi de kapsamaktadır. Din olgusu diğer toplumsal olgulardan farklıdır. Çünkü din, genelde toplumu çok yönlü olarak etkileyen

[68]Ünver Günay; "Türk Toplumu, Değişim, Din, Kültür ve Medeniyet", *Türk Yurdu*, C. 18, S. 127- 128 (Mart- Nisan 1998) ,s 17.
[69]Zeki Aslantürk, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2004, s.39.
[70]İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, s.60.

önemli bir kavramdır. Bilimsel bir araştırma yapmak için öncelikle kavramlar ve kuramlar açıklanarak araştırma problemi sınırlandırılır, sonra araştırma ve yöntemleri belirlenilir.

Bu doğrultuda oluşturduğumuz çalışmamızda öncelikle kadın ve din konusunda kavramsal ve kuramsal bir arka plan hazırlayarak çalışmamızın sınırlarını çizmeye çalıştık. İkinci bölümde ise tümevarımsal akıl yürütmeye uygun olarak, kavramsal çerçeveden hareket ederek problem sorularına cevap bulmak için mülakat tekniğini kullandık. Burada olgu ve olaylardan hareketle belirli bir sınıflama ve sonrasında ise karşılaştırma yapma amacı güdülmüştür.

1.2.1. KURAM

Din sosyolojisi, toplumsal olaylar ve olguların ve kurumların incelendiği, ilişkilerin soruşturulduğu bir ilimdir. Yani tecrübî bir ilimdir. Bu anlamda din sosyolojisini, 'toplumda tezahür eden dini sosyal realitenin deneysel ve objektif bilimi' şeklinde tanımlamak uygun düşer.[71]

Bu anlamda toplumun; kendini oluşturan kurum, yapı, değerler ile bunlar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu sistemli bir bütün olduğu bakış açısına sahip yapısalcı fonksiyonel kuram araştırmamıza en uygun yaklaşımı oluşturmaktadır. Toplumsal kurumların etkilendiği en önemli kurumlardan biri de dindir. "Din, bir alt sistem olarak bütünsel anlamda toplumun diğer sistemlerini etkilemektedir. Bu bütün içinde bir alt sistem, bir toplumsal kurum, kökü metafizik âlem olsa da toplumsal ve kültürel bir olgu olarak din de sistemin diğer alt sistemleriyle birlikte yerini almakta, bütüncül bu sistemin alt sistemlerinden birinde meydana gelen bir değişiklik diğerlerini olduğu gibi din kurumunu ve din kurumunda meydana gelen değişim de diğer alt yapıları ve hatta yerine göre sistemin tamamını etkileyebilmektedir."[72] Öte yandan din sosyolojisi çalışmalarında dini hayat ile ilgili gözlemler, özellikle mülakat tekniğine dayalı çalışmalarda anlayıcı yorumlayıcı bir yaklaşım da sergilenmelidir. Bu anlamda din ve toplumsal ilişkiler bağlamında kadın konusunun kavramsal ve kuramsal yaklaşımımızla

[71]Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, s.70.
[72]İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları*, s.39.

incelemeye çalıştık. Ayrıca kadın dindarlığına etki eden faktörler, bu faktörlerin ne şekilde etki ettikleri tam olarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.2.2. PROBLEMLER

Çalışmamız ankete dayalı nicel bir araştırma olmadığı için, nitel araştırmanın stratejisine uygun olarak hipotezler yerine araştırma sürecinde ele almayı düşündüğümüz problem cümleleri kurulmuştur.

1.Yaş değişkeninin dini inanç, tutum ve davranışları etkilediği düşüncesindeyiz. Yaş ilerledikçe kadınların geleneksel dinsel değerlere bağlanma, dini pratikleri yerine getirme eğilimleri artmakta mıdır?

2.Eğitim düzeyi yükselen kadınların dini inanış ve düşüncelerinde daha rasyonel tutumlara mı sahip olmaktadırlar?

3.Aile içerisindeki ilişkilerinde kadınların dini inanç ve tutumlarının etkisi var mıdır? Örneğin çocukların dini inanış ve uygulamalarındaki yoğunlukları, eşler arasındaki ilişkilerde kadının dini yaşayış ve algılayışına bağlı olarak değişmekte midir?

4.Ekonomik yaşamdaki değişim, özelde de kadınların çalışma hayatına girmesiyle birlikte geleneksel formda yaşanan dini inanış ve pratiklere etkisi nasıl olmaktadır?

5.Cemaatlere katılım, kadınlar arasında yapılan dini içerikli toplantıların, kadınların din konusunda daha fazla bilgilenmelerine ve bu bilgileri içselleştirmelerinde etkin rol oynamakta mıdır?

6.Tv başta olmak üzere kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte dini yaşayıştaki yoğunluk ve dini ilgide azalmaya sebep olmuş mudur?.

7.Sosyal değişme, geleneksel yapıdan uzaklaşmayı beraberinde getirmiş midir?

8.Sosyal Değişme, daha rasyonel bir din anlayışına doğru yönelişe neden olmuş mudur?

9.Bütün toplumlar hangi özelliğe sahip olursa olsunlar değişimi yaşamaktadırlar. Araştırmamızın alanı olan bölge ise coğrafi ve sosyal şartlar itibariyle küçük ve kapalı bir toplum özelliği taşımaktadır. Nispeten kapalı bir toplum özelliği taşıyan Çelikhan'da sosyal değişimin kadın dindarlığına etkisi nasıl olmaktadır?

1.2.3. KAPSAM VE SINIRLILIK

Araştırmamız Adıyaman'ın Çelikhan ilçesi sınırlı tutulmuştur. Çelikhan ilçesinin sosyokültürel, ekonomik ve demografik özellikleri üzerinde gerekli açıklamalar yapılacaktır. Çalışmamız, araştırma için örneklem aldığımız Çelikhan ilçesindeki, şehirden, gelen veya ilçenin yerlisi, çeşitli ekonomik durum ve eğitim düzeyindeki farklı mesleki gruplardan muhtelif kadınların yaşadığı kesimleri kapsamaktadır. Toplumsal değişim sürecinde kadın dindarlığı konusu problem olarak geniş bir alanı kapsamaktadır. Fakat araştırmanın geniş bir alanda yapılması imkânlar dâhilinde olmadığı için araştırma alanı olarak Çelikhan ilçesi sınırlı tutulmuştur. Bu açıdan her ne kadar bu sonuçları Türkiye genelinde genelleştirmek mümkün olmasa da bu konuların sınırlılığı dikkate alındığında geleneksel toplumsal yapı içinde kadın–din olgusunun etkileşimini göstermek açısından tipik bir örnektir. Yine bu çalışmaya katılan örneklemlerin 15–65 yaşındaki bayanlar olması araştırmanın sınırlılıklarındandır.

1.2.4. EVREN

Toplumsal değişimin kadınların dini yaşantısındaki değişimi konusunda yaptığımız araştırmanın evrenini Adıyaman ilinin Çelikhan ilçesindeki kadınlar oluşturmaktadır. Adıyaman'ın Çelikhan ilçesine başka şehirlerden gelen veya ilçenin yerlisi olan farklı kategorilerdeki kadınlar oluşturmaktadır. Gelenek ve değişimi birlikte yaşayan bu ilçenin uzun bir geçmişi, köklü geleneksel değerlerinin olması, şehirlere göç vermesi ve araştırmacının Çelikhanlı olması, ilçeyi yakından tanıması evrenin seçiminde etkili olmuştur.

1.2.5. ÖRNEKLEM

Araştırmamızda örneklem seçiminde kartopu örneklem metodu kullanılmıştır. Kota örneklemede sınırlı bir evren, araştırmanın amacına uygun olarak araştırmacının öngördüğü belirli değişkenlere göre sınıflandırılır. Bu değişkenler yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi olabilir. İlçenin farklı mahallelerinde ikamet eden farklı yaş, farklı sosyo kültürel ve sosyo ekonomik düzeyleri temsil eden kadınlar örneklem olarak alınmıştır.
İlçe merkezinde yaşayan, Çelikhan'ın yerlisi olan kadınlar ve memur olup tayin dolayısıyla dışarıdan gelmiş 30 kadınla mülakat yapılmıştır. Ayrıca araştırmamızda

katılımlı gözleme de başvurulmuştur. Bilindiği gibi katılımlı gözlemde araştırmacının toplumun günlük sosyal yaşantısını ve tarihi gelişimini bilmesi gerekiyor. Bu ise araştırmacının ilçeyi iyi tanımasıyla ilgili bir durumdur.

Mülakat ve gözlemlerimiz sonucunda Çelikhan'da yaşanan toplumsal değişim bu değişime sebep olan faktörler ve yaşanan değişimin kadınların dini yaşantıları üzerindeki etkisini incelemek açısından örneklemin evreni iyi temsil ettiğini düşünmekteyiz.

1.2.6. BİLGİ TOPLAMA TEKNİKLERİ, UYGULAMA VE DEĞERLENDİRME

Toplumsal değişim süreci içerisinde kadınların dine yaklaşımı, tutumu ve uygulamalarının incelemeyi amaçlayan çalışmamız, elde edilen veriler neticesinde belirli kuramsal yaklaşımlarla siste matize edilerek, anlama ve açıklamaya yönelik bir araştırmadır. Bu sebeple çalışmamızı en iyi şekilde gerçekleştirmek için nitel veri toplama teknikleri kullanılmıştır.

Buna göre çalışmamız öncelikle nitel veri toplama yöntemi olan, konuyla ilgili hazırlanmış kaynaklardan faydalanılmış ilgi literatür taraması yapılmıştır. Nicel veri kaynağı olarak da konuyla ilgili örneklem üzerinde mülakat yapılmıştır. Sadece nicel veya nitel veri kaynaklarını kullanmak araştırmayı zengin ve tutarlı bir içerikten yoksun bırakır. "İstatistikî yöntemler, önemli olsa da öznelliği gözden kaçırmak, aşırı nicel bir yaklaşım ve sosyografi olmaktan öteye gidememektedir."[73] Kadın dini tutum ve davranışlarının incelenmesi için kadınların inanç, ibadet, ahlak ve dini bilgiyi ayrı başlıklarda incelememizi gerektirmiştir.

Çalışmamızda kullandığımız mülakat soruları büyük bir titizlikle seçtik. Kadınların dini tutum, davranışları ve uygulamalarına dair bu sorular; kadın sosyolojisi, din sosyolojisi kadın ve din ile ilgili araştırmalardan faydalanılmıştır.

Mülakatta 35 soru sorulmuştur. Sorular demografiyle ilgili, inançla ilgili, ibadetle ilgili, aile hayatıyla ilgili, dini bilgilenmeyle ilgili sorulardan oluşmaktadır. Soru sayısının az

[73]Ünver Günay; *Erzurum ve Çevre Köylerde Dînî Hayat*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999, s.50

olmasına dikkat ettik. Çünkü soru sayısının fazla olması görüşmecileri sıkabilir veya dikkatlerinin dağılmasına sebep olabilir.

Araştırmamızda yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, Çelikhan'da ikamet süresi, meslek, gelir düzeyi bağımsız değişkenler olarak kullanıldı. Kadınların dini tutum ve yaşantıları bağımlı değişken diğerleri de bağımsız değişkenler olarak ele alındı. Ayrıca mülakatın yanında orda kaldığımız müddetçe gözlemlerde bulunulmuş ve onların doğal ortamda takındıkları tavırlarla araştırmamıza farklı veriler kazandırılmıştır.

Mülakat ve gözlemler sonucunda elde ettiğimiz verileri uygun bir şekilde yorumladıktan sonra değişkenler arasında anlamlı ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.

II. BÖLÜM

2. BULGULAR, ANALİZ VE YORUMLAR

2.1. SOSYO KÜLTÜREL YAPI, DİN, GELENEK VE DEĞİŞİM

2.1.1. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1.1.1. Coğrafi Konum

Çelikhan ilçesi, doğuda Sincik ilçesi, batısında Malatya'nın Doğanşehir ilçesi, Güneyin de Adıyaman ili, Kuzeyin de Malatya ili Yeşilyurt ilçesi ile çevrilidir. İlçeye bağlı 1 kasaba ile 18 köy bulunmaktadır. İlçe ve Köylerin yerleşim yerleri genellikle dağlık ve engebelidir.

Çelikhan İlçesi Adıyaman'a 52, Malatya'ya 95 km'dir. Malatya–Adıyaman arasında bulunan Güneydoğu Torosların devamı olan yüksek dağların arasında kurulmuş bir ilçedir. Rakımı, ilçe merkezi 1388 m'dir. İlçenin yapısı dağlık ve engebelidir.

İlçede karasal iklim hüküm sürmektedir. Kışları kar yağışlı ve soğuk yazları ise sıcak ve kuraktır. Ancak rakım yüksek olduğundan yaz aylarında Adıyaman il ve ilçelerine nazaran oldukça serindir. İlçenin yüksek dağı Akdağ olup rakımı 2507 m yüksekliktedir. En önemli akarsuları Bulam ve Abdulharap çayıdır. Abdulharap çayı üzerinde Çat barajı kurulmuştur. Bu barajın kurulması ilçede yeni iş imkânlarının ortaya çıkmasına sebep olurken aynı zamanda ilçedeki insanlar için yeni eğlence alanlarının açılmasına sebep olmuştur. Özellikle alabalık tesisleri ilçe insanları için piknik yapma alanı olmuştur.[74]

[74] http://www.celikhannet.com/arsiv/modules.php?name=Cografi (26.06.2010)

2.1.1.2. Tarihçe

Hitit, Asur, Pers, Makedonya, Selevkos, Roma ve Bizans devletlerinin egemenliği altında kalan Çelikhan bölgesi, Hz. Ömer (r.a) zamanında Arapların eline geçmiş ve Keysun'a bağlanmıştır. 949 yılında tekrar Bizanslılar tarafından alındıysa da 1071 yılında Malazgirt Zaferi'nden sonra Çelikhan yöresi Malatya ve Adıyaman illeriyle beraber Selçukluların eline geçmiştir. 1389-1391 yıllarında Yıldırım Beyazıt komutasındaki Osmanlı Türkleri bu bölgeyi Memlük beylerinin elinden almış ancak bir kaç yıl sonra bölge Timur ordularının egemenliğine girmiştir. 1516 yılında yapılan Koçhisar Savaşı sonunda bölge Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim tarafından Dulkadiroğluları beyliğinden alınarak tekrar Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.

1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra yapılan adli, askeri ve mülki ıslahat sonunda merkezi Harput olan Mamurat–ül Aziz eyaletine bağlanmıştır. (Bu tarihte Mamurat–ül Aziz eyaletine bağlı üç sancaktan birini Malatya teşkil etmekteydi.) 1864 yılında vilayetlerin kurulması hakkındaki nizamname ile büyük kadılıklar ilçe, küçük kadılıklar ise bucak müdürlüğü haline getirilince "Ortaköy" adında bir bucak müdürlüğü kurulmuştur. Bu tarihten sonra eski adı Arga olan Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı bir yerleşim birimi konumunu almıştır. 1927 yılına kadar Akçadağ'a bağlı olan Çelikhan, 1927–1931 yılları arasında Koçali Bucak Müdürlüğüne bağlanmıştır. 1931 yılında ise Çelikhan adıyla bir bucak müdürlüğü kurulmuştur.

Çelikhan'ın ilk ismi Komişir olarak bilinir. Daha sonra bu isim Çelikhan adıyla – Cumhuriyet tarihi itibariyle– değiştirilerek yazılı kaynaklara geçmiştir.

1869 yılında meydana gelen bir depremle bugünkü Merkez Camii civarında çok sayıda evin yıkıldığı, 98 kişinin de hayatını kaybettiği bilinmektedir. Diğer taraftan 1934 yılında halk arasında "Mıtık" adı verilen bulaşıcı, salgın bir hastalığın Çelikhan'da baş göstermesi ile çok sayıda insan ölmüş, çok sayıda aile de civar il ve ilçelere göç etmek zorunda kalmıştır.

Ortaköy Bucak Müdürlüğü Bölgesi'nde o tarihlerde Porga, Bulam, Abdulharap ve Köseuşağı adlarıyla toplam dört köy bulunmaktaydı. Bu durum 1 Haziran 1954 yılına kadar devam etmiştir. 4 Mart 1954 tarih ve 6325 sayılı yeniden 10 ilçe kurulması hakkındaki kanun gereğince 1 Haziran 1954 tarihinde Malatya iline bağlı olarak kurulan

Çelikhan ilçesi, daha sonra 14 Haziran 1954 tarih ve 6418 sayılı kanunla Besni, Gerger, Gölbaşı ve Kahta ilçeleriyle birlikte kurulan Adıyaman iline bağlanmıştır.[75]

2.1.1.3. Sosyo Ekonomik Durum

İlçe halkının geçim kaynağı çoğunlukla tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ancak arazi yapısının dağlık ve engebeli olmasından dolayı tarıma elverişli alanlar oldukça sınırlıdır. İlçenin toplam 44.200 dekarlık tarım alanı mevcuttur. Bu miktarın 30.000 dekarlık alanında tütün, 3.000 dekarlık alanında hububat, 1.600 dekarlık alanında meyve, 3.800 dekarlık alanında bağ ve 500 dekarlık alanında ise sebze tarımı yapılmaktadır. Yetiştirilen bahçe bitkileri arasında elma, armut, kiraz, şeftali, kayısı, erik, ceviz gibi meyveleri saymak mümkündür. Bununla birlikte tarıma teşvik amacıyla "Havza Projesi" çerçevesinde 1999 yılında 150.000 adet Amerikan asma anacı, 9.000 adet fıstık, kiraz, elma, şeftali, kayısı ve zeytin fidanı, 2000 yılında 2.000 adet ceviz fidanı, 20.000 adet Amerikan asma anacı ve 300 kg fiğ tohumu dağıtılmıştır.

İlçede her ne kadar geçmişe oranla azalma görülse de kısmen de olsa geçimini hayvancılıkla sağlayan aileler bulunmaktadır. Tarıma imkân tanımayan alanlarda özellikle de ilçenin dağlık köylerinde koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra ilçede besicilik ve süt inekçiliği de yapılmaktadır. Son yıllarda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın desteğiyle özellikle süt inekçiliği ve son zamanlarda kiraz yetiştiriciliğine önem verilmektedir. Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yanı sıra arıcılık alanında da ciddi manada bir gelişme gözlenmektedir. İlçede halen 6.000 adet çerçeveli fenni kovan mevcuttur. Bu kovanlardan ortalama kovan başına 15 kg verim elde edilmektedir. Bu da, ilçenin nüfusu göz önünde bulundurulduğunda, hiç de küçümsenmeyecek bir miktardır. Ayrıca üretilen balın floranin açısından zengin olması kaliteyi arttırmakta, elde edilen bal piyasa içerisinde değer kazanmaktadır. Bu vesile ile ilçede her yıl düzenli olarak "Bal Festivali" düzenlemekte, düzenlenen festivalin ilçe tanıtımında büyük rolü bulunmaktadır bunun sonucu olarak ilçenin diğer iller ve ilçelerle etkileşimini arttırmaktadır. Bu da toplumsal açıdan değişimin bir sebebi olmaktadır.

[75] http://www.celikhannet.com/arsiv/modules.php?name=tarihce (26.06.2010)

Bütün bunların yanı sıra Malatya'yı Adıyaman'a bağlayacak olan yolun yapılmasıyla birlikte ilçe ekonomisinin daha da canlanacağı tahmin edilmektedir.[76]

2.1.2. ÖRNEKLEMİN ÖZELLİKLERİ

2.1.2.1. Yaş Durumu

Araştırmamız ergenlik çağından itibaren bayanların dini tutum ve davranışlarını konu edindiği için örneklemimiz 15–65 yaş arası bayanlardan oluşmaktadır. Örneklemimizin %13,3'ünü 15–18, %27,7'sini 19–25, %30,0'nı 26–35, %16,6'sını 36–45, %10,0'nu 46–55, %3,3'ünü 56 yaş ve üstü yaş grupları oluşturmaktadır.

Tablo 2.1. Mülakata Katılanların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

YAŞ GRUPLARI	SAYI	%
15–18	4	13,3
19–25	8	27,7
26–35	9	30,0
36–45	5	16,6
46–55	3	10,0
56 ve üstü	1	3,3
TOPLAM	30	100,0

2.1.2.2. Medeni Durum

Araştırmamıza katılan bayanların arasında %43,3' ü bekâr, %56,6'sı da evlidir. Görüşme yaptığımız kadınlar arasında dul ya da boşanmış bayan yoktur.

Tablo 2.2. Mülakata Katılanların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

MEDENİ DURUM	SAYI	%
Bekar	13	43,3
Evli	17	56,6
Boşanmış	–	–
TOPLAM	30	100,0

[76] http://www.celikhannet.com/arsiv/modules.php?name=ekonomi (26.06.2010)

Örneklemimize katılan bayanlar arasında, yaş grubunun yükselmesiyle evlilik yaşının düştüğü fakat yaş aralığı düştükçe evlilik yaşının arttığı gözlenmektedir. Evlilik, kadınların toplumsallaşmasında, birey olarak değer kazanmasında önemli bir faktör olmaktadır. Yine de son zamanlarda bayanların en azından liseyi bitirip daha sonra evlilik kararı aldıkları gözlenmiştir. 40 yaşının üstündeki bayanlarda daha çok 15– 18 yaş aralığındaki evlilik yaşı, 25– 35 yaş arlığına düştükçe evlilik yaşı da 22–26 yaşına kadar yükselmektedir.

Evlilik biçimleri de yaş aralıklarına göre değişmekle birlikte henüz geleneksel kimliğini taşıyan Çelikhan'da görücü usulü evlilik biçimi tercih edilmekte ve daha doğru bulunmaktadır. Fakat geçmişte evlilikle ilgili söz hakkı daha çok ebeveynlerde iken yavaş yavaş çocuklara geçmekte, ebeveynler ise fikirleri alınan büyükler olma konumunda bulunmaktadırlar. Görüşerek evlenme biçimi tasvip olunmamaktadır.

2.1.2.3. Öğrenim Durumu

Araştırmaya katılan bayanların çoğunu ilköğretim ve üniversite mezunu oluşturmakla birlikte, lise mezunu ve okuma yazması olmayan bayanlarda mevcuttur.

Tablo 2.3. Mülakata Katılanların Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

ÖĞRENİM DURUMU	SAYI	%
Okur– yazar değil	1	3,3
İlköğretim	11	36,6
Lise	6	20,0
Üniversite	12	40,0
TOPLAM	30	100,0

Tablo incelendiği zaman örneklemimizin % 40'nı üniversite mezunu, % 36,6'sı ilköğretim mezunu %20'sini de lise mezunu oluşturmaktadır. %3,3'ü de okuma yazması olmayanlardır. İlköğretim mezunlarını çoğunlukla 30 yaş ve üstünü oluşturmakta olup üniversite mezunlarının daha genç yaştaki bayanlar oluşturmaktadır.

Üniversite mezunları arasında dört kişi Çelikhan'a iş dolayısıyla gelen ve orda yaşayan bayanlardan oluşmakla birlikte geri kalan çoğunluğun, Çelikhan'ın yerli halkının çocuklarıdır. Bu durum özellikle son yılarda bayanların eğitime daha çok

yönlendirildiğini ve ailelerdeki kız çocuklarına karşı tutumlarının kırıldığını göstermektedir.

Kadınların eğitim ve öğrenim durumlarını daha iyi analiz edebilmek için araştırmamıza katılan bayanların ebeveynlerinin ve eşlerinin eğitim durumları da incelenmiştir.

Tablo 2.4. Mülakata Katılanların Annelerinin Öğrenim Durumu

ANNENİN ÖĞRENİM DURUMU	SAYI	%
Okur– yazar değil	9	30,0
İlköğretim	16	53,3
Lise	–	–
Üniversite	–	–
Yaşamıyor	5	16,6
TOPLAM	30	100,0

Örneklemimiz içindeki kadınların annelerinin eğitim düzeylerindeki dağılıma baktığımızda %30,0'u okuryazar değil, %53,3'ü ilköğretim mezunudur, annesi yaşamayanlar da örneklemimizin %16,6'sını oluşturmaktadır. Lise ve üniversite mezunu annesi olan herhangi bir kadın bulunmamaktadır. Araştırmamıza katılan bayanlar ile anneleri arasındaki eğitim düzeyinde oldukça farklılaşma olduğu görülmüştür. Eğitim oranındaki bu artış kız çocuklarının okumasına karşı oluşan tutumların zamanla değiştiğinin göstergesidir.

Tablo 2.5. Mülakata Katılanların Babalarının Öğrenim Durumu

BABANIN ÖĞRENİM DURUMU	SAYI	%
Okur– yazar değil	5	16,6
İlköğretim	11	36,6
Lise	9	30,0
Üniversite	2	6,6
Yaşamıyor	3	10,0
TOPLAM	30	100,0

Babalarının eğitim düzeylerine baktığımızda ise %16,6'sı okuryazar değil, %36,6'sı ilköğretim mezunu, %30,0'ı lise mezunu, %6,6'sı ise üniversite mezunudur, %10,0 ise yaşamıyor. Anne ve babaların arasındaki eğitim farkının eğitimde cinsiyet ayrımının

Türkiye'nin geçmişten gelen bir gerçeği sonucuna götürürken bir yandan da kadın ve erkek arasındaki eğitim farkının giderek azaldığını da göstermektedir.

Eşlerin eğitim düzeyi incelenirken evli bayanların sadece sayısını aldık. Buna göre eşlerin eğitim düzeyi incelendiğinde; okuma yazması olmayanların oranı % 5,8, ilköğretim mezunu olanların oranı %17,6, lise mezunu olanların oranı %41,1, üniversite mezunu olanların oranı %35,2'dir. Yine bu durum bize erkeklerin eğitim ve öğretim konusunda bayanların önünde olduğunu göstermektedir.

Tablo 2.6. Mülakata Katılanların Eşlerinin Öğrenim Durumu

EŞLERİN EĞİTİM DÜZEYİ	**SAYI**	**%**
Okuma yazma değil	1	5,88
İlköğretim mezunu	3	17,6
Lise mezunu	7	41,1
Üniversite mezunu	6	35,2
TOPLAM	17	100,0

2.1.2.4. Mesleki Dağılım

Bir toplumdaki değişim izi en kolay, sahip olunan meslek gruplarından anlaşılmaktadır. Toplumsal değişim sürecinde eski yapıya has belirli meslek grupları yok olmakta ve yerine yeni yapının gelir ve yaşam tarzını belirleyen, belli oranda sınıfsal yapısını da yansıtan bir oluşum biçimi almaktadır.[77]

Araştırmamıza katılan bayanların %46,6'sı ev hanımı, %26,6'sı memur, %23,3'ü öğrenci %3,3'ü işçidir. Bayanların arasında ev hanımının çok olması, orta yaş üstü bayanların çok olmasından kaynaklandığı gibi bazılarının da üniversiteyi bitirmiş fakat işe girememiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Ev hanımları kışın evin içindeki işler, çocukların bakımı olduğu gibi yazında tarlada çalışarak çiftçilik yapmakla meşguldürler. Çelikhan ilçesinin geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olduğu için kadınlar eşlerinin yanında tarlada çalışmak durumundadırlar. Yani ev hanımları aslında iki işi birlikte yapmak durumunda kalmaktadırlar.

Araştırmamıza katılan bayanlardan Çelikhan'ın yerlisi olup da çalışan yoktur. Fakat öğrencilerin oranında yaşanan yükseliş yakın zamanda bayanların çalışma hayatına daha

[77] Mübeccel Kıray, *Değişen Toplum Yapısı*, Bağlam, İstanbul 2008 s.43

aktif bir şekilde katılacaklarını göstermektedir. Bunun dışında başka herhangi bir yerde serbest çalışma alanı olmadığı gibi, ilçenin muhafazakâr kimliği bunu kaldıramamaktadır. Yeni yeni açılan kuaför salonu ve kadınlara yönelik butik ve tuhafiye tarzı yerlerde bayanlar çalışmaktadır. Bir bayanın çalışacağı işin toplum nezdinde bir saygınlığının olması gerektiği görüşü hâkimdir. Zira görüştüğümüz bayanlar da bir meslek sahibi olunacaksa bunun dini değerlere aykırı olmayan, saygın ve kadınlara göre olan bir meslek olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Tablo 2.7. Mülakata Katılanların Mesleklerine Göre Dağılımı

MESLEK DURUMU	SAYI	%
Memur	8	26,6
Esnaf	–	–
İşçi	1	3,3
Çiftçi	–	–
Emekli	–	–
Öğrenci	7	23,3
Ev hanımı (Aynı zamanda kırsal işlerle meşgul)	14	46,6
TOPLAM	30	100,0

2.1.2.5. Sosyo Ekonomik Düzey ve Gelir Durumu

Örneklemimizi oluşturan kadınların aylık gelirlerine göre kendilerini hangi sosyo ekonomik düzeyde gördükleri konusundaki sorumuza çoğunluk orta tabakada olduklarını dile getirmişler. Alt tabaka olduğunu söyleyenler birkaç kişi olmuştur. Üst tabakada olduğunu söyleyen kimse olmamıştır. Bu belirttikleri görüş ülkenin gerçek sosyo ekonomik düzeyine göre belirlenmiş düzeyler değildir. Çünkü örneğin, alt tabakada olduklarını düşünmemeleri kendilerine dair yanlış kanaatlerin olmasını istememeleri, ellerinde olanla yetinilmesi gerektiğine dair inanışların neticesidir.

Aylık ortalama geliriniz ne kadardır diye sorduğumuz soruda, çoğunluğunun çiftçi olmasından dolayı net bir miktar belirtmemişlerdir. Ayrıca kadınların evin maddi konularıyla pek ilgilenmeyişleri, bu görevin eşlerinin sorumluluğunda oluşunu düşünmelerinden dolayı aylık gelirlerini bilmemektedirler.

Aylık ortalama gelir durumuna göre 0–500 arası alt; 600–1000 orta alt; 1100–1500 orta; 1600–2000 orta üst; 2100 ve üstü ise üst tabaka olarak ayırdık. Alt gelir düzeyinde olanların oranı %26,6, orta alt tabakada olanların oranı %36,6, orta tabakada olanların oranı %26,6, orta üst tabakada olanların oranı ise %10'dur. Üst tabakada ise kimse bulunmamaktadır.

Tablo 2.8. Mülakata Katılanların Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

AYLIK GELİR	SAYI	%
0–500	8	26,6
600–1000	11	36,6
1100–1500	8	26,6
1600–2000	3	10,0
2100 ve üstü…	–	–
TOPLAM	30	100,0

2.2. TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE KADINLARIN DİNDARLIK EĞİLİMLERİ

2.2.1. İNANÇ HAYATLARI

2.2.1.1. İmanın Şartlarıyla İlgili Bulgular

2.2.1.1.1. Allah'a İman

İslam dini 'Kelim–i Tevhid' temelinde oluşan inanç sisteminden oluşmaktadır. Keime–i Tevhid ise Allah'ın varlığını ve birliğini esas alır. Bunun çerçevesinde oluşan ve 'amentü' denilen inanç esaslarını Müslüman olmanın ilk şartı olarak gönülden kabul esastır.

Yaptığımız görüşmelerde örneklemimizdeki bayanlara Allah'a iman konusunda ne düşündüklerini sorduk. Bu soru çerçevesinde peygamberler, kutsal kitaplar ve meleklere iman konusunda da sorular soruldu. Bunun dışında dindarlık eğilimlerinin incelenmesinde önemli bulgular sağlayan kader ve ahiret inançlarıyla ilgili olarak ayrı sorular sorulmuş ve bunlarda ayrı başlık altında incelenmiştir.

Kadınların , "Allah'ın varlığına inanma durumunuz nedir?" sorusuna hepsi "*Allah'ın varlığına ve birliğine tek ve benzersiz olduğuna kesinlikle inanırız*" cevabını vermişlerdir. Ayrıca görüşmecilerimizden biri "*O, yaratıcımızdır*"(R.A. 38, Ev Hanımı) derken, diğer bir katılımcı da "*Bize bütün nimetlerimizi veren yüce yaratıcımız*" (S. A.,44, Ev Hanımı) diye Allah'ın varlığını ifade etmeye çalışmışlardır. Mülakat yaptığımız otuz bayana Allah'ın sıfatları ve isimleri konusunda bilgilerinin olup olmadıklarını sorduğumuzda ise bayanlardan hepsinin sıfatların ve isimlerin var olduğunu bildiklerinin fakat bunların neler olduğu konusunda sadece üniversite mezunu iki bayan ve bir kuran kursu öğreticisi bilgilerinin olduğunu söylediler. Bir katılımcımız Allah'ın isimleri ve sıfatlarıyla ilgili bilgilerinin olmadığını şöyle ifade etti:"*Allah'ın 99 ismi var, peygamberimiz, onları ezberleyenlerin cennete gideceğini söylemiştir. Ama okuma yazmamız olmadığı için biz bilemiyoruz."* (E.D.,46, Ev Hanımı). Yaptığımız görüşmeler sonucunda kadınların Allah'a imanla ilgili tutum ve düşüncelerinin geleneksel, ailelerinden ve büyüklerinden öğrendikleri şekliyle oluştuğu; bilgiye dayalı inanç özelliğinden uzak olduğu gözlemlenmiştir.

Amentü esaslarından biri olarak meleklere iman, kadınlar tarafından şek ve şüphe olmadan inanılan bir husustur. Kadınların hepsi tarafından meleklerin bazı özellikleri bilinmektedir. Örneğin cinsiyetlerinin olmadığı, insanların ihtiyaçları gibi ihtiyaçlarının olmadığı gibi… Meleklerin çeşitleri ve görevleriyle ilgili bilgiler detaylı olarak orta yaş ve üstü kadınlar tarafından bilinmemekle birlikte, "Azrail" meleğinin ölüm meleği olduğunu ve "İsrafil" meleğinin kıyamet vakti sura üfleyen melek olduğunu bilmektedirler. Bunun dışında adını bilmemekle birlikte sağ ve sol omzumuzda iki meleğin günahlarımızı ve sevaplarımızı yazdığını ve öldükten sonra hesap sormak için iki meleğin görevlendirildiğini bilmektedirler. Orta yaş ve üstü kadınlar dışındaki bayanların meleklerle ilgili detaylı bilgisinin olduğu gözlenmiştir. Bunda en önemli payın ilçedeki kız kuran kursundan ve okuldan almış oldukları dini bilgiler olduğu tespit edilmiştir.

Görüşme yaptığımız kadınlar arasında kutsal kitaplar hakkında da kesin bir inanç vardır. Kadınların kutsal kitapların içinde özellikle Kuran'a iman etmenin önemi üzerinde daha yoğun bir ilgileri vardır. Diğer kutsal kitapların zamanla değiştirildiğini fakat Kuran'ın kıyamete kadar Allah tarafından korunacağına değinmişlerdir. Kuran ile ilgili olarak saygı tutumu pek çok geleneksel kültürel değerlerle birlikte oluşmuştur. Kuran'ın göbek

altında taşınmasının, abdestsiz Kuran'a dokunmanın çok günah olduğunu ifade etmeleri buna örnek olarak gösterilebilir.

İslam inanç sistemindeki esaslardan bir tanesi de peygamberlere iman konusudur. Kadınlarla yapılan görüşmelerde hepsi peygamberlerin Allah tarafından gönderilen elçiler olduğuna iman ettiklerini belirtmişlerdir. Peygamberlerin iyiye ve güzele eriştirmek için gönderildiklerini ifade etmişlerdir. Kadınların orta yaş ve üzerinde olanları peygamberlerden bahsederken masalsı ve efsanevi bir anlatıma başvururken daha genç yaştakilerin peygamberlerin hayatıyla ilgili Kuran'dan bilgi verdikleri gözlenmiştir. Son peygamber Hz. Muhammet'e saygı ifadesi ve de Ahiret'te şefaatçi olması maksadıyla adının arkasından salâvat getirildiği gözlenmiştir. Bazı kadınların bunu yaparken sağ ellerini sol göğüslerinin üzerine koydukları gözlenmiştir. Bunu niçin yaptıkları sorulunca salâvatı daha içten, gönülden yaptıklarını bu şekilde gösterdiklerini ifade etmişlerdir.

2.2.1.1.2. Kadere İman

İslam'ın temel inanç esaslarından biri de kadere imandır. Üzerinde İslam âlimleri tarafından çokça tartışmaların yaşandığı kader konusunda, araştırma yaptığımız bayanların da ortak bir görüşleri olmadığı görülmüştür.

Bayanlar arasında orta yaş ve üstü özellikle sadece ilkokul eğitimi almış olanları kaderin Allah'ın yazdığı alın yazısı olduğunu ve bunu değiştiremeyeceğimizi söylemişlerdir. Otuz katılımcı arasından 13 kişi bu görüşü savunmuştur. Örneğin kaderinizi nasıl belirlendiğini düşünüyorsunuz sorusuna "*Allah ne yazmışsa onu yaşarız*", "*Alın yazısını yaşarız*" diye cevaplar verilirken bunun yanında Allah'ın yazdığı yazgının en hayırlısı olduğunu da eklemişlerdir. Örneğin bir katılımcı *"Kader, alın yazısıdır. İnsan yazılan yazıyı yaşar."* (E.K,22, Ev Hanımı) demiştir. Bir diğer katılımcı da *"Kader alın yazısıdır. Allah uygun bulmuşsa biz onu aynen yaşarız."*(C.A.35, Ev Hanımı) demiştir. Bu şekilde kader konusunun, insanın iradesinin varlığının ötesinde bir olgu olduğunu belirtmişlerdir.

Geri kalan bayanların arasında özellikle üniversite eğitimi almış olanların kader konusundaki görüşleri biraz daha bilgiye dayalı görüşler olmuştur. Örneğin, bir

katılımcı "*Allah'ın bize vermiş olduğu cüz'i iradeyle kader belirlenir*." (G.A.,23, Ev Hanımı) demiştir. Üniversite mezunu başka bir katılımcı "*İnsanın kaderini belirleyen iki türlü irade vardır. Cüz' irade(sınırlı, insanın iradesi), külli irade(sınırsız, Allah'ın iradesi). Bu iki irade davranışlarımızı belirler.*" (G.K.,22, Ev Hanımı)cevabı vermiştir. Başka bir katılımcı ise, *"Kader, cüzi irade ile külli iradenin birleştiği noktadır."*(A.K., 22, Öğrenci) dedi. Kader konusunda aklın önemini başka bir görüşmeci de şöyle ifade etmiştir: *"Allah'ın insana verdiği akıl ile yönlendirildiğine inanırım."* (E.B., 29,Ev Hanımı)

Hangi yaşta olunursa olsun veyahut hangi eğitimi almış olursa olsun herhangi bir üzücü, zor ve kötü olay karşısında "*her şeyde bir hayır vardır*" inancı kadın dindarlığının belirleyici özelliklerindendir. Bu durum kadınlara hayatın getirmiş olduğu zorluklara karşı bir motive gücü vermektedir.

Yaptığımız araştırmada bayanlar arasında orta yaş ve üstü, ilkokul mezunu ve evli bayanların kaderin alınyazısı olduğuna dair görüşlerin çok olması, kişilerin başlarına gelen kötü olayların arkasında kendilerinin çözemeyeceği veya akıllarının eremeyeceği bir hikmet olması düşüncesi vardır. Bu da bu olaylar karşısında onlara dayanma gücü vermesinden kaynaklanır. Kaderci diye nitelendirdiğimiz bu anlayış, iyi bir savunma mekanizması oluşturmaktadır. Kişinin kendini edilgen, güçsüz olarak konumlandırdığı kaderci anlayış kendisinden üstün bir varlığa mutlak teslimiyeti esas alarak zor şartlara dayanma gücü vermektedir. Kadınların bu tutumunda biyolojik, psikolojik ve sosyolojik birçok etken vardır.

Yaptığımız görüşmeleri analiz edersek kaderin nasıl belirlendiği sorusuna 13 katılımcı genel olarak "Allah tarafından belirlenen yazgı" şeklinde cevap vermişlerdir. Bu cevabı verenleri özelliklerini analiz ettiğimizde şöyle bir sonuç çıkmaktadır: İçlerinden 10 bayan ev hanımı, 2 tanesi lise öğrencisi, 1 tanesi de ilkokul mezunu olup herhangi bir işle meşgul değildir. Deneklerden 17'si ise kader konusunda insanın iradesinin de etkili olduğunu düşünenleri oluşturmaktadır. Bunlardan 6'sı evli 11'i bekârdır, en az eğitim düzeyi lisedir. Ayrıca kader ve irade ilişkisine olumlu bakanlardan sekizi herhangi bir kurumda çalışan bayanlardır. Üç kişi üniversite mezunu fakat çalışmıyorlar, üç kişi üniversite öğrencisi, bir kişi lise öğrencisi, bir kişi de lise mezunudur. Burada eğitim düzeyinin kader konusuna bakış açısını değiştirebildiğini görüyoruz. Kaderci,

teslimiyetçi anlayışın yerini insanda da sorumluluk olduğunun bilincinde olan, kişinin kendini daha etkin bir yere oturttuğu bir kader anlayışına bıraktığını görüyoruz. En azından kaderle ilgili bilgi boyutunda bir farklılaşmanın olduğu aşikârdır.

2.2.1.1.3. Ölüm Ve Ölümden Sonraki Hayat

Kadınlardaki dindarlık eğilimlerini belirleyen önemli ölçütlerden bir tanesi de ölüm ve ölümden sonraki hayata imandır. Kadınların hepsi ölümden sonraki hayata kesin olarak iman etmektedirler. Bu inançla ilgili argümanlar kadınlar arasında çok yaygın ve kuvvetlidir. Ölüm ve sonrasıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir sorusuna bayanlar "*Bu dünyanın sonu ve sonsuz hayatın başlangıcı"* diye cevaplamışlardır. Görüşmecilerden biri "*Ahiretin başlamasından önce kıyametin kopacağını, mahşerde bu dünyada yaptıklarımızın ölçülüp biçildikten sonra cennet veya cehenneme gidileceğini"* (A.C.,28,Memur) söylemiştir. "*Ölüm, bir gerçektir ve biz bu gerçeği muhakkak yaşayacağız. Önemli olan öldükten sonra iyi amellerle hesaba çekilmektir*."(K.E., 28, Öğretmen) bu soruya verilen başka bir cevap olmuştur.

Yaptığımız araştırmada bayanlar arasında ölümün varlığı soğuk ve ürkütücü gelmekle birlikte onun son olmadığına olan inanç, onların dini uygulamaları yapmalarında tetikleyici bir unsur olmuştur. '*Öbür dünya*' diye nitelendirdikleri ahirete olan inanç dini pratikler açısından motivasyon olmakla birlikte 'cehennem' korkusunun da yasakları uygulamama konusunda kadınlar arasında iyi bir engelleyici olmaktadır. Katılımcılardan biri *"Ölüm ilk bakışta çok soğuk geliyor. Ama biliyoruz ki ölüm insanoğlu için kaçınılmaz. İbadetlerimiz sayesinde ölümümüz iyi olur. Yani amellerimiz sayesinde ölüm bizim için tıpkı Mevlana'nın tabiriyle "Şeb–i Aruz" gibi olacaktır. Amellerimiz iyi olursa bunun mükâfatını cennet olarak alacağız. Bizler de buna göre hareket etmeliyiz."* (G.K,22, Ev Hanımı)demiştir. Özellikle orta yaş ve üstü kadınlarda "*Allah rahmetini bizden esirgemesin, Rabbim bizi bağışlasın*" gibi ifadeleri sık sık tekrarlanmaktadır. Yine bazı bayanların, tekrar dirilme anında Hz. Muhammed'in ümmetinin başında bulunup ümmetine şefaatçi olacağı inancını dile getirmişlerdir.

Ahirete olan inancın, toplumda kabul gören önemli bir akidevi esas olma yönüyle birlikte kültürel motifleri olan dini ritüelleri de içinde barındıran bir husustur. Örneğin ölünün arkasından Yasin suresinin veya cüzlerin okunması, "üçü" adı verilen üçüncü

günde mevlit ve kuran okuma törenlerinin yapılması, "kırkı" adı verilen kırkıncı günde yine aynı işlemlerin yapılması Çelikhan'da da önemli dini ritüeller arasındadır.

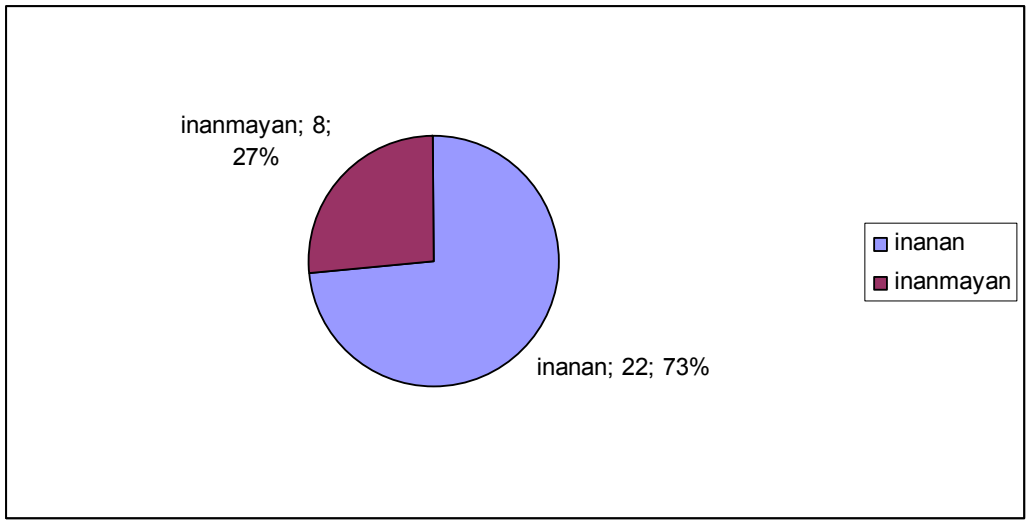
2.2.1.2. Halk İnanışlarıyla İlgili Bulgular

Din, içinde pratik, kitabi ve mistik birçok boyutu taşıyan bir olgudur. Dinin toplumsal yönüne baktığımız zaman halk inanışlarının büyük yer kapladığını görürüz. Özellikle İslam dininin içinde bulunduğu ortamın kültürel olgularıyla kolayca harmanlanabildiği esnek yapısı göz önüne alındığında halk inanışlarının bu dindeki yeri kolayca anlaşılabilinmektedir. Bu halk inanışları zamanla İslam dini içerisinde zengin bir birikime sebep olmuştur.

Halk inanışları, kitabi dindarlıktan farklıdır.[78] Zira kitabi dindarlık kurallara dayanan katı bir sistem iken halk inanışlarını kapsayan halk dindarlığı ise adak, muska, nazar gibi değerleri olan, yazılı herhangi bir kuralı olmayan esnek bir yapıya sahiptir. Özellikle biyolojik, psikolojik ve sosyolojik nedenlerden dolayı kadınların halk inanışlarına daha çok meyil gösterdiği görülmektedir.

2.2.1.2.1. Nazar

Nazar, halk inanışları arasında en çok değer atfedilen konudur. Bayanlar arasında nazar değmesi inancı çok yaygındır.

Şekil 2.1. Mülakata Katılanların Nazara İnanma Durumuna Göre Dağılımı

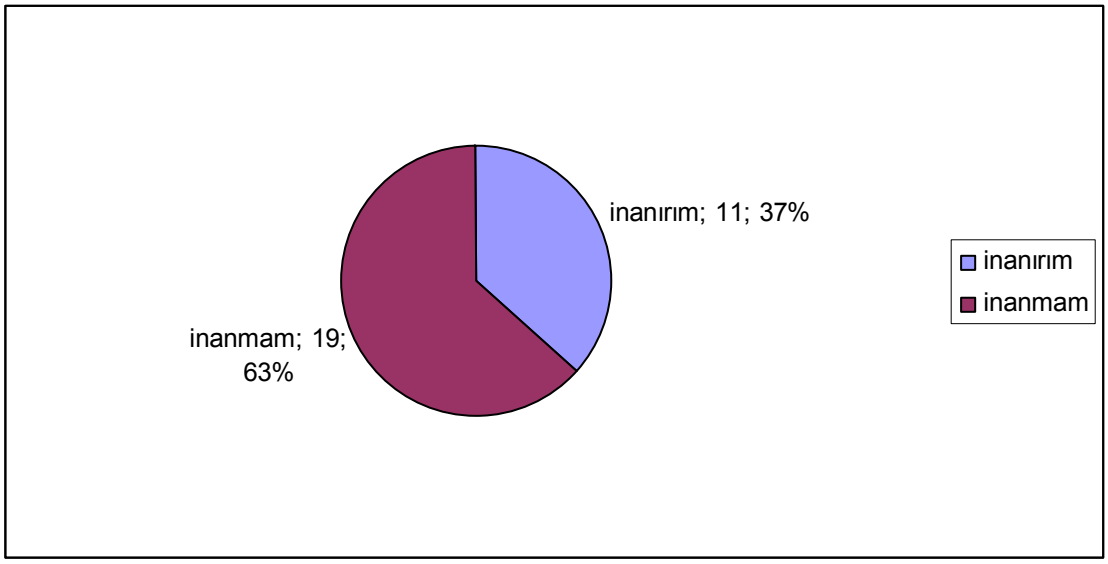
[78]İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları*, s.85

Yaptığımız araştırmada katılımcıların %73'ü nazar değmesi olayına inanırken, %27'si nazar değmesi olayına inanmamaktadırlar. Bunun nedeni olarak da batıl inanış olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılardan biri *"Nazar değmesi, fal ve büyü gibi şeyler batıl inanışlardır. O yüzden hiç birine inanmam."* (G.K, 40, Ev Hanımı) demiştir. Yine üniversite mezunu olan bir görüşmeci *"Bu tür inanışlar doğru değil. Çünkü dinimiz bunları yasaklamıştır. Allah'a inandıktan sonra bunların insanlara zarar vereceğine inanmıyorum."* (G.K.,22, Ev Hanımı) demiştir. İnanmayanların arasında bir üniversite mezunu, bir lise mezunu, diğerlerini de ilkokul mezunları oluşturmaktadırlar. Özellikle orta yaş ve üzeri kadınların bunun batıl bir inanış olduğuna inanmaları kanaatimizce yaşanan olayları sürekli nazar bakış açısıyla irdeleyip psikolojik olarak bundan etkilenmemeyi kastediyorlar. Zira lise mezunu bir bayan "*Nazara inanmam. Çünkü inanan insanın üzerinde etkisi kalıyor*" (E.B., 29, Ev Hanımı) demektedir.

Nazara inanan bayanların eğitim durumları incelendiğinde ise üniversite mezunları içinde 11 kişi nazara inandığını söylemişlerdir. Özellikle nazar konusuna inananların üniversite de okuyan veya mezun, çalışan bayanlar olması dikkat çekmektedir. Bu sonuç halk inanışlarının eğitime paralel olarak düştüğüne dair düşünceye terstir. Nazar inancına dair Hz. Muhammed'in hayatında örneklerinin bulunduğuna dair öğretilerin bulunması alt yapısında dinin olduğunu göstermektedir. Zira kuran kursu öğreticisi olan bir bayan *"Hz Muhammed'in hayatında nazar değmesi ile ilgili bilgiler olduğu için inanıyorum. Nazar değmesinden korunmak için bol bol dua okuyorum."* (H.Y., 29, kuran kursu öğreticisi) demiştir. Bu nedenle özellikle bayanların öğrenim durumunun artması sonucu aldıkları dini eğitiminin kitabileşmesiyle nazar inancının arttığını gözlemledik. Nazara yönelik korunma yönteminde inanların hepsi duayla korunmanın sahih olduğunu, bunun dışında nazar boncuğu gibi objelerin korunmaya yardımcı olduğu inanışının batıl olduğunu söylemişlerdir. Üniversite mezunu ve çalışan bir bayan *"Nazardan korunmak için dua okuyorum, nazar boncuğu gibi şeylerin nazardan korunmaya bir faydası olduğunu düşünmüyorum."* (Ü.T.,25, Memur) demiştir. Bunun yanı sıra "göz değmesi" olarak da söyledikleri nazar değmesine karşı çok beğendikleri bir şeye bakarken "maşallah" demenin gerektiğini ifade etmişler hatta yaptığımız gözlemlere göre "maşallah" demeyenler de çok yadırganmaktadırlar.

2.2.1.2.2. Büyü

Halk inançlarının en belirgin özelliklerinden birisi de büyüsel argümanların bulunmasıdır. Büyü, hemen hemen bütün dinler tarafından yasaklanmıştır. İslam dininde de yapanın da yaptıranın da lanetlendiği kesin yasaklar arasındadır.

Şekil 2.2. Mülakata Katılanların Büyüye İnanma Durumuna Göre Dağılımı

Yaptığımız gözlemlere göre Çelikhan'da da büyüye karşı oldukça sert bir tutum vardır. Çelikhan merkezde büyü yapan ya da bu adla anılan kimse olmamakla birlikte çevre köylerde büyü yapan ve ocak, muskacı diye adlandırdıkları kimseler bulunmaktadır. Örneklemimizin büyü yaptırma veya büyüye inanma durumunu analiz ettiğimizde şöyle bir sonuç görmekteyiz; büyüye inanların oranı %37, büyüye inanmayanların oranı ise %63'tür.

Büyüye inanma durumu ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımızda ise üniversite mezunları arasında 8 kişi ile birincidir, inanmayanlar ise 10 kişi ile ilköğretim mezunları arasında birincidir.

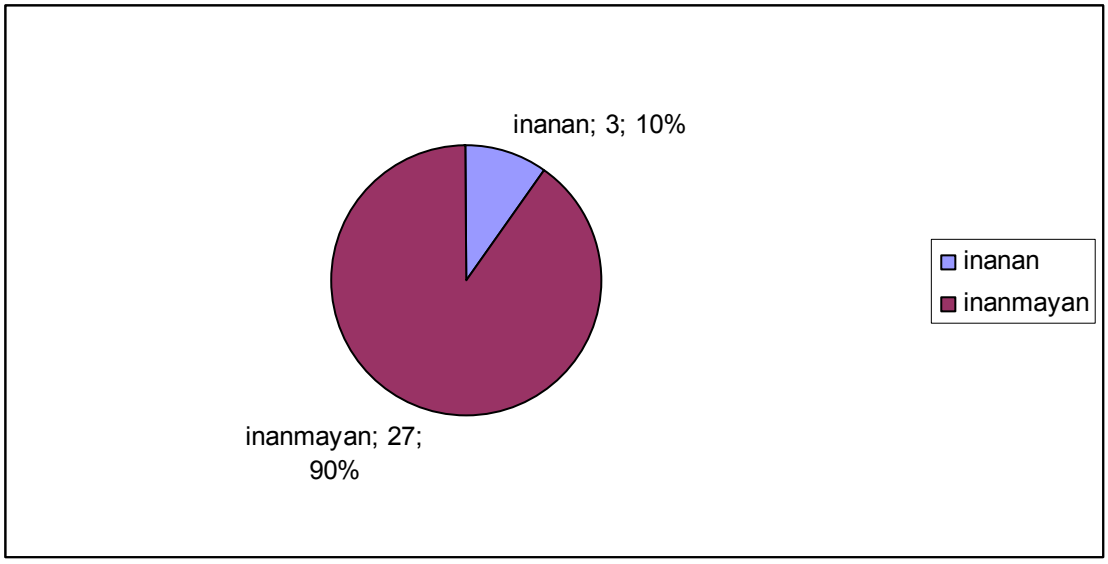
İnanmayanların arasında "*bunlar batıl işlerdir büyünün gerçekliğine inanmıyorum*." diyenler çoğunluğu oluşturmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus bayanlar arasında eğitim durumu arttıkça büyüye inanma durumunun artmasıdır. İnanan bayanların hepsi büyü olgusunun dini metinlerde yani ayet veya Hz. Muhammed'in hadislerinde geçtiği için inandıklarını fakat uygulamada asla yanaşmadıklarını ve tasvip

etmediklerini belirtmişlerdir. Bu tasvip etmeyiş, büyünün hem dinin yasakları arasında oluşu nedeniyle hem de psikolojik olarak insanları kötü etkileyip yaşadıkları olayları bu olgu çerçevesinde değerlendirmeleri nedeniyle oluşmaktadır.

2.2.1.2.3. Fal

İslam dininin en büyük yasaklarından biri de faldır. Falın çeşitli şekilleri bulunmakla birlikte kadınların arasında özellikle kahve falı, el ayasına bakarak fal bakma çeşitleri daha yaygındır. Çelikhan'da kadınların özellikle gidip de fal baktırdıkları özel bir yer bulunmamaktadır. Bununla birlikte kadınların arasında özellikle genç yaştaki bayanların arasında kahve falı baktırmak eğlence amaçlı yapıldığı gözlenmiştir.

Örneklemimizin fal konusuna bakış açısını ve tutumunu ölçmek üzere sorduğumuz soruya değişik yanıtlar aldık. %10'u fala inanırlarken, %90'ı ise inanmıyor.

Şekil 2.3. Mülakata Katılanların Fala İnanma Durumuna Göre Dağılımı

Fala inanma durumu ile eğitim arasındaki ilişkiye baktığımız zaman inanmayanlardan 11 kişi ilköğretim mezunu, 5 kişi lise mezunu, 10 kişi ise üniversite mezunudur. İnanlardan ise 1 kişi lise 2 kişi de üniversite mezunudur. Örneklemimizden fala yani gelecekle ilgili bilgi almanın doğru olduğuna inananlar, falın varlığının gerçek olduğunu fakat bunun haram olduğunu söylemişlerdir ve kesinlikle uygulamadıklarını söylemişlerdir. Görüşmecilerden biri *"falın var olduğuna inanırım ama asla yapmam."* (S.G., 19, Öğrenci) dedi.

Fala inanmayanlar, bunun batıl inanış olduğunu söylemişlerdir. İnanmadıklarını söylediler çünkü kimsenin gelecekle ilgili bilgilerinin olmayacağını bunu iddia edenlerin de yalan söylediklerini ifade etmişlerdir. Bu tür rivayetlerle hayatlarının yönlendirilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Görüşmeci bayanlardan biri *"fal ve büyüye inanmam ve hayatımı bunlarla yönlendirmem. Çünkü kayınvalidem fal ve büyüyle yönlendiriyor yapıyor ve yaptırıyor. Çok yanlış."* (Z.G.,40, Ev Hanımı) demiştir. Başka bir görüşmeci *"fala inanmıyorum. Çünkü baktırıldığında ister istemez etkisinde kalacağımı düşünüyorum bu da çok büyük bir günah."* (G.A., 23, Ev Hanımı) demiştir.

2.2.2. İBADET HAYATI

2.2.2.1. Namaz Kılma

İslam dininin önemli bir ibadeti olan namaz, günde beş vakit kılınmak üzere farz kılınmıştır. Yine Cuma ve bayram günlerinde de namaz kılma emredilmiştir. Cenazelerin defnedilmesinden önce de son görev olarak namaz kılınması İslam dininin de önemli bir ibadettir. İslam inancında Hz. Muhammed'in hadisinde geçtiği gibi namaz dinin direğidir. Bundan dolayı önemli bir pratik olan namaz, kadınlar arasında yaygın olarak uygulanmaktadır. Bu önemi dolayısıyla namazı kriter olarak almışızdır.

Tablo 2.9. Mülakata Katılanların Namaz Kılma Durumu

NAMAZ KILMA DURUMU	SAYI	%
Hiç kılmıyorum	1	3,3
Ara sıra kılıyorum	1	3,3
İki üç vakit kılıyorum	8	26,6
Günde beş vakit kılıyorum	20	66,6
TOPLAM	30	100,0

Yaptığımız mülakata göre kadınların %3,3'ü hiç namaz kılmıyor, %3,3'ü ara sıra kılıyor, %26,6'sı iki üç vakit kılıyor, %66,6'sı ise beş vakit namaz kılıyor.

Namaz kılma durumu ile öğrenim durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda üniversite mezunlarının arasında 7 kişi (%58,3) beş vakit namaz kılarken, 4 kişi (%33,3) iki üç vakit kılarken, 1 kişi (%2,7) de hiç kılmamaktadır. Üniversite eğitimi almış bayanların

dini eğitimi daha fazla alma şanslarının olması ve farklı çevrelere girip etkilenmeleri mümkün olduğu için bu oranın yüksek olmasının nedenleri arasında olduğunu düşünmekteyiz. Lise mezunları ve lise öğrenimi görenler arasında ise 2 kişi (% 33,3) beş vakit kılarken, 4 kişi (% 66,6) ise iki üç vakit kıldığını ifade etmişlerdir. İlköğretim mezunları arasında 10 kişi (% 90,9) beş vakit namaz kılarken, 1 kişi (%9,0) ise ara sıra kıldığını ifade etmişlerdir. Burada ilkokul mezunu bayanlarda namaz kılma oranının yüksek olmasının en önemli sebebi, ilkokul mezunlarının yaşıyla ilgilidir. Orta yaş ve üzerindeki kadınların dini pratikleri yerine getirme eğilimi daha fazladır. Yine geleneksel dini eğitimi alanların dini pratikleri ve özellikle de namaz ritüelini yerine getirme oranları yüksektir. İlköğretim mezunu olan bir katılımcı *"namazlarımı tam olarak kılmıyorum. Çünkü dikkat edemiyorum."* (E.K. ,21, Ev Hanımı) demiştir.

Beş vakit namaz kılma durumuyla yaş arasındaki ilişki incelendiği zaman; 15–18 yaş aralığında 3 kişi (%75) iki üç vakit kılarken, 1 kişi (%25) beş vakit kıldıklarını ifade ettiler. 19–25 yaş aralığına baktığımızda ise 5 kişi (%62,5) beş vakit namaz kılarken, 2 kişi (%25) iki üç vakit kıldığını, 1 kişi (%12,5) ise ara sıra kıldıklarını söylemişlerdir. 26–35 yaş aralığında ise 5 kişi (%55,5) beş vakit kıldıklarını, 3 kişi (%33,3)ise iki üç vakit kıldıklarını ifade etmişlerdir. 36–45, 45–55 ve 56–… üstü yaş aralıklarında %100 oranında beş vakit namaz kılındığını görmekteyiz. Bu tabloya gösteriyor ki gençler arasında dini pratiklerin yapılması hususunda daha az hassasiyetlik olduğunu görmekteyiz. Yaptığımız gözlemlere göre yaş ile namaz kılma durumu arasında doğru orantı vardır. Buna göre yaş arttıkça namaz kılma durumu da artmaktadır. Gençler arasında namaz kılma durumu azalmaktadır. Yaş ilerledikçe ölümün bir gerçek olarak daha sık hatırlanması önemli bir etkendir.

Yaptığımız araştırmaya göre beş vakit namaz kılanların arasında dikkat çeken bir husus da kılanların çoğunun Çelikhanlı olmalarıdır. Bu da aslında Çelikhan ilçesinde bayanlar arasında namaz kılma oranının yüksek olduğunu gösteriyor.

Namaz kılma durumuyla medeni durum incelediğimiz zaman; beş vakit namaz kılma oranı evlilerde bekârlarınkinden daha fazladır. Evlilik zamanla insanlarda diğer sorumluluklar gibi dini içerikli sorumlulukların da yerine getirilmesi için adeta toplumsal bir baskı aracı olmaktadır. Çünkü toplumda bekâr bir bayandan beklentilerle evli bir bayandan beklentiler farklılaşmaktadır. Evlenen insan artık bir birey olarak

kabul görmekte ve hem dini hem de diğer konularda daha duyarlı olunması beklenilmektedir. Bu beklentiler yerine getirilmediği zaman yadırganmaktadır. Özellikle evli ve çocuklu bayanlardan çocuklarına örnek olmaları açısından bu durum daha yoğun yaşanmaktadır. Bu yüzden de yaptığımız araştırmada evli bayanlardan hiç namaz kılmayan yokken, iki üç vakit kılanların sayısı 2 (%11,7), beş vakit kılanların sayısı ise 14 (%82,3) olarak tespit edilmiştir. Fakat bunun yanında bekâr bayanlar arasında hiç namaz kılmayanların sayısı 1 (% 7,6) iken, iki üç vakit kılanlar ile beş vakit kılanların sayısı 6 (%46,1)'dır. Namaz kılma durumu ile gelir durumu arasındaki ilişkiye baktığımız zaman ise orta gelir düzeyinde on altı bayan arasından on bir kişi beş vakit namaz kılarken bir kişi hiç namaz kılmıyor ve iki üç vakit kıldığını söyleyen bayanların da sayısını dört olarak tespit ettik. Alt gelir düzeyinde olan on dört bayan arasından beş vakit kılanların sayısı sekiz, iki üç vakit kılanların sayısı ise altı olarak tespit edilmiştir.

Namaz kılma durumu ile meslek arasındaki ilişkide de şöyle bir sonuç ortaya çıkıyor; Ev hanımları arasında beş vakit namaz kılma sayısı 12 (%85,7), memurlarda 4 kişi (%50), öğrencilerde ise 3 kişi (%42,8) olarak tespit edilmiştir. Dikkate değer nokta ev hanımları arasında beş vakit namaz kılan oranın daha yüksek olduğudur. Kamusal alanın bayanlar arasında dini pratikleri yerine getirmede düşüşe neden olduğu söylenebilir. Buradan, ev hanımlarının zaman bakımından çalışan bayanlar veya öğrencilere göre dini pratikleri yerine getirme de daha avantajlı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Diğer bir neden olarak da bu bayanların dini eğitimin daha rasyonalist veya seküler dünya değerleriyle birlikte verilmesindendir. İki üç vakit kılanlar arasında ev hanımlarının olmayışı ve bu şekilde namaz kılanların çalışan bayan veya öğrenci olmaları dikkat çekicidir. Bu da sekülerleşmeyle birlikte, bayanların kamusal hayatta dini pratiklere daha az zaman bulmalarının bir sonucudur. Zira neden iki üç vakit namaz kılıyorsunuz diye sorduğumuzda bayanların bir kısmı, iş yerinde veya okulda zaman bulamadıkları için kılamadıklarını fakat evde bulundukları zaman kıldıklarını söylemişlerdir. Örneğin üniversite öğrencisi olan bir katılımcı "*okulda zaman bulamadığım için evde bulunduğum vakitlerdeki namazları sadece kılabiliyorum."* (S.A.19, Öğrenci) demiştir.

Bayanların arasında yüksek çıkan namaz kılma durumu eşleri söz konusu olunca ise şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır:

Tablo 2.10. Mülakata Katılanların Eşlerinin Namaz Kılma Durumu

Eşin namaz kılma durumu	Sayı	%
Hiç kılmaz	–	–
Ara sıra kılar	1	% 3,3
Sadece Cuma ve bayram namazını kılar	1	% 3,3
Beş vakit kılar	15	% 50
Bekâr– dul	13	% 43,3
TOPLAM	30	% 100

Örneklemimiz arasında evli bayanların sayısı on yedidir. Bunlardan eşinin sadece Cuma ve bayram namazlarına katıldığını beş vakit namaz kılmadığını söyleyenlerin oranı %3,3, eşinin işleri dolayısıyla arada bir namazlarını kaçırdığını söyleyenlerin oranı %3,3 olarak tespit ettik. Diğerleri de eşlerinin beş vakit namaz kıldıklarını belirttiler. Burada Çelikhan'ın dini pratikleri yerine getirmede hassas bir ilçe olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat bunun yanında yine de genç erkeklerin özellikle bekâr olanların bayanlar kadar namaz kılma konusunda hassas olmadıklarını gördük. Katılımcılardan biri "*kız çocuklarımız beş vakit namazlarına dikkat ediyorlar onlara sözümüz geçiyor ama erkek çocuklarım kılmıyorlar.*" (G.K, 40, Ev Hanımı) diye yakınmalarından da anlaşılıyor.

Tablo 2.11. Ebeveynin Namaz Kılma Durumu

Ebeveynin namaz kılma durumu	Sayı	%
Hiç kılmazlar	1	%3,3
Her ikisi de sürekli kılarlar	26	%86,6
Annem kılar babam sadece Cuma ve bayram namazını kılar	–	–
Annem kılar, babam kılmaz	–	–
Annem kılmaz, babam kılar	–	–
Annem kılmaz, babam ara sıra kılar	1	%3,3
Her ikisi de yaşamıyor	2	%6,6
TOPLAM	29	% 100

Ebeveynlerin namaz kılma durumlarına baktığımızda örneklemimiz arasında anne ve babasının namaz kılmadığını söyleyenlerin oranı %3,3, annesinin beş vakit kıldığını

fakat babasının ara sıra kıldığını söyleyenlerin oranı %3,3, anne ve babalarının beş vakit namaz kıldıklarını belirtenlerin oranı da %86,6'dır. Katılımcılarımızdan orta yaş üstü bir bayan "*eskiden işin gücün çok olmasından dolayı namazı bazen ihmal ederdik ama şimdi kadınlar daha rahattır bunun için daha iyi ibadet edebilirler*" (A.A., 65, Ev Hanımı) diyerek şimdi kadınların daha çok namaz kıldığını belirtmiştir.

2.2.2.2. Oruç Tutmak

İslam dinin en önemli pratiklerinden biri olan oruç ibadeti, kişinin bir gün boyunca yeme, içme ve cinsel istekler gibi bedeni ihtiyaçlardan uzak durmasıdır. Bu ihtiyaçlardan uzak durarak maddi ihtiyaçlarının ötesinde insanın kalbini Allah'a açarak manevi doygunluğa erişmesinin sembolik bir ifadesidir, oruç. Bu nedenle Müslümanlar arasında önemli bir ibadettir. Farz oruç olan ramazan orucunun dışında özel günlerde de nafile oruçlar tutulabilinmektedir. Ayrıca ramazan ayı sadece orucun farz kılındığı ay olmanın dışında Kuran'ın indirildiği ay olması hasebiyle önemlidir.

Örneklemimiz arasında oruç tutmayanların oranı sadece %3,3'tür. %70'i sadece ramazan ayında oruç tutarken, %26,6'sı ramazan ayında, dışında da oruç tutanları oluşturmuştur. Tutamadıkları yemin için kefaret orucu tutanlar da var. Örneğin katılımcılardan biri *"Ramazan ayında ve bayram oruçlarını tutarım. Yeminimi yerine getiremediğim zaman kefaret orucu tutarım."* (C.A.,35, Ev Hanımı) demiştir.

Tablo 2.12. Mülakata Katılanların Oruç Tutma Durumuna Göre Dağılımı

Oruç tutma durumu	**Sayı**	**%**
Sadece ramazan ayında	21	%70
Ramazan ayında, adak adadığımda ve kandillerde	8	%26,6
Hiç tutmuyorum	1	%3,3
TOPLAM	30	%100

Oruç tutma ibadeti namaz ibadetine göre yapılma oranı daha yüksektir. Toplumun oruç tutmayanları yadırgaması bunda önemli bir etkendir. Namaz kılmayanlara gösterilen hoşgörü, oruç tutmayanlara karşı oluşmamaktadır. Ayrıca orucun yılda bir aya mahsus özel bir ibadet olması ve bu ayda toplumda dini hassasiyetlerin yoğunlaşması yine

bunda önemli bir etkendir. Zira ramazan ayında camiye gitme oranının yüksek olması, farz olmamasına rağmen teravih namazının kaçırılmaması, Kuran'ın bu ayda daha fazla okunması, hatimlerin yapılması örnek olarak verilebilir.

Oruç tutma ile eğitim durumu arasındaki ilişkiye baktığımızda, eğitim durumu arttıkça nafile oruç tutma oranının azaldığını gözlemledik. 1 kişi üniversite mezunları arasında hiç oruç tutmadığını ifade etti. Sadece ramazan ayında oruç tutanların üniversite ya da lise eğitimi alan bayanlardan oluştuğunu gözlemledik. Ama ramazan ayının dışında nafile oruç tutanların ilkokul mezunu ve orta yaş ve üstü bayanlardır. Katılımcılardan biri *"Ramazan ayında oruç tutarım. Bunun dışında Şevval ayında, kurban bayramında ve Muharrem ayında oruç tutarım. Sağlığım çok iyi değil ama ömür bitiyor, günahlarımız çok kefaretimiz olsun."* (A.A.,65, Ev Hanımı) demiştir. Üniversite mezunu bayanlardan biri *"farz ibadetleri yapıyorum ama nafile ibadetleri yapamıyorum. Mesela Ramazan orucunu hiç kaçırmam ama nafile oruç tutamıyorum. Annemler Pazartesi–Perşembe oruçlarını tutuyorlar ama ben tutamıyorum."*(G.A, 23, Ev Hanımı) dedi.

Tablo 2.13. Mülakata Katılanların Eşlerinin Oruç Tutma Durumu

Eşin oruç tutma durumu	**Sayı**	**%**
Sadece ramazan ayında oruç tutuyor	16	%53,3
Ramazan ayı dışında kandil ve adak orucu tutuyor	1	%3,3
Hiç tutmuyor	–	–
Bekâr– dul	13	%43,3
TOPLAM	30	%100

Eşlerinin oruç tutma eğilimlerine baktığımızda ise hepsi eşlerinin ramazan ayında oruç tuttuklarını söylemişlerdir. Fakat nafile oruç olarak sadece yaşı biraz geçkin olan bir kişi eşinin üç aylarda bazen tuttuğunu söyledi. Burada bayanlar arasında yaygın olan nafile ya da adak oruçlarının erkeklerde o kadar yaygın olmadığını belirtelim. Örneğin yeni evli bayanlardan biri *"Eşim de, babam da ramazan orucu tutarlar ama kandillerde ya da üç aylarda hiç nafile oruç tuttuklarını görmedim."* (E.K.,21, Ev Hanımı) demiştir. Hatta erkekler kendi aralarında Muharrem ayında tutulan nafile oruca "*kadın orucu"* demektedirler.

2.2.2.3. Kurban Kesme

Kurban kesme ibadeti toplumda yaygın olan başka bir ibadettir. Kurban Allah'a olan teslimiyetin, şükrün ifadesi olarak Hz. İbrahim'den buyana gelenekselleşmiş bir ibadettir. Kurban İslamiyet'te vacip hükmünde olmasına rağmen toplumumuz nerdeyse farz kadar hassasiyetle yerine getirmektedir. Bunda kurban ibadetinin toplumsal yönden yardımlaşmayı sağlamasının etkisi vardır.

Örneklemimizle yaptığımız görüşmelerde kurban ibadetini kadınların bizzat kendilerinin kestirmediklerini fakat eşlerinin aile adına kestiklerini söylediler. Tabi bu durum çalışmayan ev hanımları için geçerli bir durum. Örneğin ev hanımı bayanlardan biri *"ailemin adına eşim her sene kestiriyor çok şükür. Kendi adıma hiç kestirmedim."* (E.D.,46,Ev Hanımı) dedi. Fakat çalışan bayanlar arasında hepsi, kendilerinin kestirdiklerini söylediler. Bekâr dahi olsalar ailelerinin kesiminin dışında kendilerinin kestirdiklerini söylediler. Örneğin çalışan ve bekâr bayanlardan biri*"ailem her sene kurban kesiyor. Ben de işe girdiğimden bu yana onların dışında kestiriyorum. Çünkü çalışan biri olduğum için ailem dışında kurban mesuliyetimin olduğunu düşünüyorum.*" (A.C.,28, Memur) dedi. Çalışan bayanlar arasında hiç kestirmediğini söyleyen kimse olmadı. Maddi durumlarının iyi olmamasından dolayı kestiremediklerini söyleyenlerin sayısı 3'tür. Alt gelirden ve orta gelirden olan bütün katılımcılar tarafından muhakkak yapıldığı gözlenmiştir. Sadece kurban bayramında değil adak veya nafile olarak da kurban kesilmektedir. İki kişi sık sık adak kurbanı kestirdiklerini söylediler. Ayrıca gözlemlediğimiz bir durum da adak olarak oruç tutmaktan ziyade kurban kesildiğidir. Bu da kadınlar arasında, gerçekleşmesini çok istedikleri dileklerin herhangi bir kurban adağının sunumu ile daha kolay gerçekleşeceği inancının olmasından kaynaklanmaktadır.

2.2.2.4. Kuran Okuma

Örneklemimizin ibadetlerini ne sıklıkla yaptıklarını belirlemek amacıyla sorduğumuz sorulardan biri de Kuran'ı okumayı bilip bilmedikleri, biliyorlarsa ne sıklıkta okuduklarını öğrenmektir. Hiç okumadıklarını söyleyenlerin oranı %3,3, sadece ramazan ayında veya özel gecelerde okurum diyenlerin oranı %6,6, ara sıra okurum

diyenlerin oranı %26,6, düzenli olarak okurum diyenlerin oranı %40, Arapça'yı bilmediğimden dolayı okumuyorum diyenlerin oranı %23,3'tür.

Tablo 2.14. Mülakata Katılanların Kuran Okuma Durumu

Kuran okuma durumu	**Sayı**	**%**
Hiç okumam	1	%3,3
Sadece ramazan ayında, Cuma geceleri okurum	2	%6,6
Ara sıra okurum	8	%26,6
Düzenli olarak okurum	12	%40
Arapça'yı bilmediğimden dolayı okumuyorum	7	%23,3
TOPLAM	30	%100

Kuran okuma ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye baktığımız zaman ise, Arapça'yı bilmediğinden dolayı kuran okumama eğilimi % 36,3 ile ilköğretim mezunları bölümünde yoğunlaşmakta, düzenli olarak okuyanlar %54,5 ile ilköğretim mezunları birincidir. Düzenli olarak okuyanlardan biri *"Her gün bir Yasin veya daha fazla okuyorum."* (S.A.44, Ev Hanımı) demiştir. "Yasin, Tebareke ve amme" kadınlar arasında Kuran'ın en çok okunan kısımlarıdır. Yine düzenli olarak okuyanlar arasında başka bir bayan *" düzenli, olarak okurum iki günde bir cüz okurum."* (Z.G.42,Ev Hanımı) demiştir. Kadınlar arasında Arapçası düzenli olarak okunan Kuran'ın Türkçesi yani meali sık sık okunmadığını gözlemledik. Özellikle eğitim düzeyi düştükçe Arapçası sık okunurken meal kısmını okuma alışkanlığı düşmekte olduğunu gözlemledik. Ara sıra okuma eğilimi %50 ile lise mezunu veya hala öğrenim gören grupta yoğunlaşmıştır.

Kuran okuma durumu ile yaş arasındaki ilişkiye baktığımız zaman ise düzenli olarak her gün okuyanlar %60 ile 36–45 arasında yoğunluktadırlar. Ara sıra okuduğunu söyleyenler %75 ile 15–18 yaş diliminde bincidirler. Çelikhanlı kadınların yeni yeni kuran kurslarına gitmeleri ve orada kendilerini ifade edebilecek etkinliklerde bulunmaları onları kuran okuma konusunda motive ettiğini gördük. Kuran kursu öğreticisiyle yaptığımız görüşmede de bu tespitimizi doğrular nitelikteydi. Çünkü o da artık kuran kurslarına bayanların gelmeleriyle kuran okuma alışkanlığını kazandığını söylemiştir.

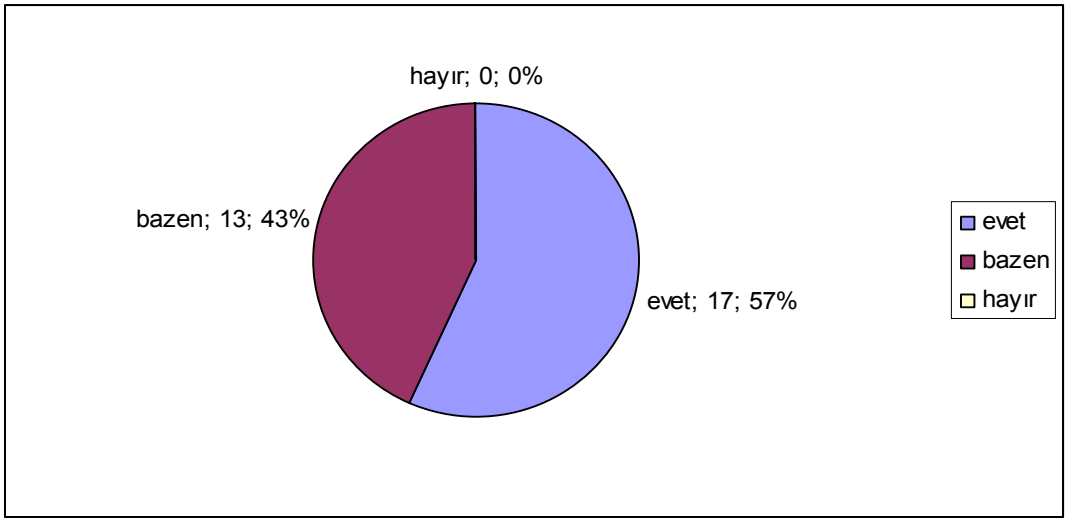
Bayanlardan Arapça'yı bilmedikleri için okumadıklarını belirtenler arasında orta yaş üzerindeki bayanların Kuran okuyamadıkları için çok üzgün olduklarını, eski zamanlarda bu kadar iyi şartların olmadığını, Kuran'ı öğretecek kimsenin olmadığını, imkânların elvermediğini bu yüzden de öğrenemediklerini söylemişlerdir. Artık ölümün daha yakın olduğunu bu yüzden bu ibadetin eksikliğinden dolayı müteessir olduklarını ifade etmişlerdir. Yine aynı şekilde bazıları Kuran'ı okumayı öğrenmeye çalıştıklarını fakat yaşlarından dolayı artık zor öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Yine de bunlar arasında okumaya çalışmak için bir çaba gözlemleyebilirken Kuran okumayı bilmediklerini ifade eden 2 üniversite mezunu bayanın böyle bir çaba içinde olmadıklarını gözlemledik.

Kamusal hayata dâhil olmanın getirdiği şartlardan dolayı ibadetlerin daha az yapılması kuran okuma durumunda da görülmüştür. Zira öğrencilerden biri "*her gün, devamlı okumayı alışkanlık haline getirmek istiyorum fakat üniversiteye gittiğim için bunu başaramıyorum*" (S.A. 19, öğrenci)cevabı, Kuran'ın üniversite öğrencileri veya çalışan bayanlar tarafından daha az okunmasının bir sebebi olarak gösterilebilir. Ayrıca orta yaş ve üzerindeki bayanlar kuran okumayı bilmeseler dahi her hafta düzenli olarak Kuran okunan bir yerde kuranı dinlediklerini ifade ettiler. Örneğin katılımcılardan biri "*ben sık sık okuyamasam da haftada bir iki defa sohbetlerde takip ediyorum."* (G.K.40, Ev Hanımı) demiştir. Başka bir katılımcı ise *"kuran okumayı bilmediğim için çok üzgünüm ama okunan yerlerde dinliyorum az çok takip ediyorum."* (E.D,46, Ev Hanımı) demiştir. Bu da orta yaş üzerindeki bayanların ibadetler karşısında daha hassas oldukları sonucuna götürmüştür.

2.2.2.5. Karşılaşılan Sorunların Çözümünde Dinin Yeri

Araştırmamıza katılan bayanların sorunların çözümünde dinin yerini tespit etmek amacıyla "bir sorunla karşılaştığınızda bu sorunu dini inançlarınıza dayanarak çözmeye çalışır mısınız?" sorusu sorulmuştur. Kadınların yani %56'sı bu soruya "*evet*" cevabını vermişlerdir. % 43'de "*bazen*" cevabını vermişlerdir. Bazen diyenler, *sorunu yapabildikleri ölçüde çözmeye çalıştıklarını yapamadıkları kısımda da böylesi hayırlıymış deyip sabrettiklerini* belirttiler. Zira görüştüğümüz katılımcılardan biri

"*sorunlarımın halledebileceği kısmı için çaba gösteririm, beni aşan bir durumsa da Allah'a sığınır ve dua ederim*." (H.Y., 28, kuran kursu öğreticisi) demiştir.

Şekil 2.4. Karşılaşılan Sorunları Çözmede Dinin Etkisi

Sorunların çözümünde izledikleri tutum ile eğitim arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman ilköğretim mezunu olanlarının tamamı bir sorunla karşılaştıkları zaman bunun alınyazısı olduğunu ve sabrederek çözülebileceğine dair bir tutum sergilediklerini, belirtmişlerdir. Örneğin bir katılımcı, "*Allah'a çok güvendiğim için, onun yazdığı yazgı benim için hayırlıdır. O yüzden de sabır ve şükürle sorunlarımla baş edebiliyorum."* (C.A.35,Ev Hanımı) demiştir. Burada önemli olan husus şu ki ilköğretim mezunu, orta yaş ve üzeri bayanların arasında teslimiyetçi bir tutumun yoğun olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca bayanların arasında duanın büyük bir motivasyon kaynağı olduğunu gözlemledik. Başka bir katılımcı da *"dua etmenin gücüne inanıyorum. Allah'ın gazabını uzaklaştırdığını düşünüyorum. Başıma gelen musibetlerin genelde kendi yaptığım yanlışlardan kaynaklandığını düşündürttüğü için inancım, problemleri aşmam daha kolaylaşıyor. Kendi yaşam muhasebemi yapmamı sağlıyor. Başıma gelen problem Hatalarımdan kaynaklanmıyorsa o zaman imtihandır deyip sabırlı olmaya çalışıyorum."* (Z.A.,27, Memur) diyerek inancın hayattaki zorluklarla başa çıkmada bir destek olduğunu ifade etmektedir. Lise öğrenimi gören bayanlar arasında ise sorunlarımı kesinlikle dini inançlarıma dayanarak çözerim diyenlerin oranı %50'ye düşmekte, üniversite öğrenimi alan kişilerde de bu oran %25'e geriliyor. Üniversite öğrenimi görenlerde sorunların çözümüyle ilgili genelde önce kendilerinin çözmeye çalıştıkları gibi bir tutum vardır.

Örneğin katılımcılardan biri *"önce sorunu çözmek için elimden geleni yapar, gerisini Allaha bırakırım, dua ederim, sabrederim."* (A.C.,28, Memur)

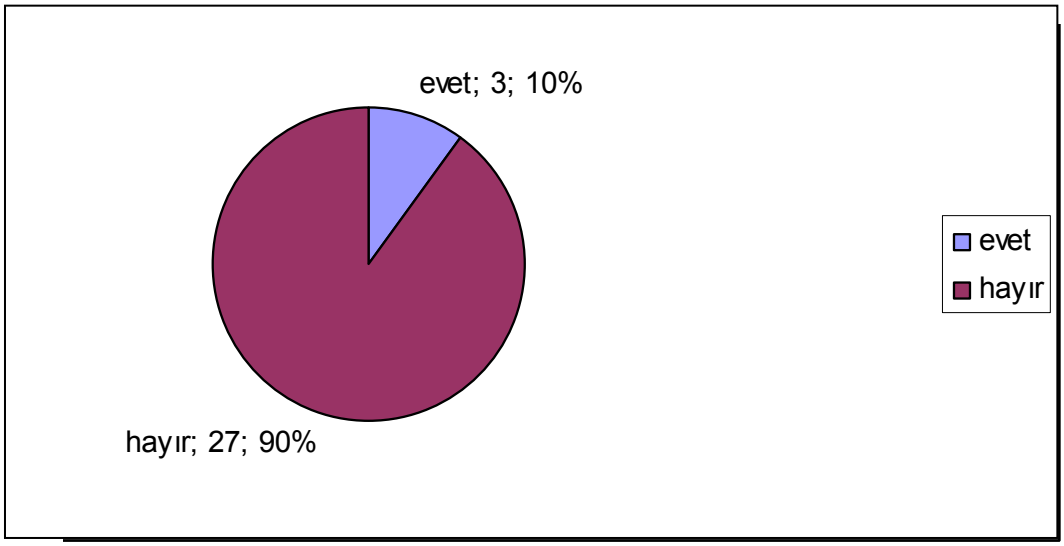
Genel olarak sorunların varlığı karşısında sabır ve teslimiyetçi bir yaklaşım olsa da yaşın düşmesi ve öğrenim durumunun yükselmesine bağlı olarak kadınların sorunların çözümünde kendilerine olan inançlarının varlığı söz konusu olmaktadır. Bunun alınan eğitim ile birlikte kadınların toplum içindeki konumlarının ve kendilerine olan güvenlerinin artmasıyla doğrudan ilgisi vardır.

2.2.3. DİNİ YAŞAYIŞIN BİLGİ BOYUTU

Din, içerisinde birçok yönü ihtiva eden bir kavramdır. Pratik yönünün yanında bilgi boyutu da önemli olduğu için araştırmamıza kadınların dini yöndeki bilgilerini de ölçmeye çalıştık. Kişinin inandığı dini değerler hakkındaki bilgisi dini yaşayışın bilgi boyutunu oluşturmaktadır. Burada, "dinin topluma bakan yüzünde acaba dini bilginin yeri neresidir?"sorusuna cevap bulunmaya çalışılacaktır.

2.2.3.1. Dini Bilgi Seviyesi

Araştırmaya katılan kadınların dini bilgi seviyelerini yeterli olduğuna inanıp inanmadıklarını sorduk. Neye göre yeterli neye göre yetersiz olduğuna inandıklarını sorduk.

Şekil 2.5. Mülakata Katılanların Dini Bilgilerinin Yeterliliği

Dini bilgi seviyelerinin yeterli olduğunu düşünenlerin oranı %10'dur. Dini bilgi seviyesinin yeterli olmadığını düşünenlerin oranı ise %90'dır. Cevapları verenlerin yaş aralıklarına baktığımızda iki kişi 26–35 yaş aralığında, bir kişi de 19–25 yaş aralığında bulunmaktadır. Kadınların bu kadar yoğun olarak dini bilgilerinin yeterli olmadığını düşünmelerinin en önemli sebebi, dini pratiklerinde eksik olduğunu düşünmeleridir. Özellikle 15–18, 18–25, 26–35 yaş aralığındakilerin bu düşüncede olduklarını gözlemledik. Örneğin katılımcılardan biri *"dini bilgimin yeterli olduğuna inanmıyorum. Çünkü uygulama açısından eksikliklerim var."*(Ü.Y., 23, Öğrenci) demiştir. Genç yaştakilerin namazlarını aksattıklarını, Kuran'ı bilmelerine rağmen yine de okumadıklarını bu yüzden de dini bilgilerinin yetersiz olduğunu düşünmekteler. Daha büyük yaş aralığındakilerin ise Kuran'ı okuyamadıkları için dini bilgilerinin yeterli olmadığını düşünmektedirler. Örneğin katılımcılardan biri *"eksikliklerim var mesela kuran okumayı bilmiyorum, ayrıca nafile ibadetler hakkında hiçbir şey bilmiyorum."* (F.A., 49, Ev Hanımı) Yine başka bir görüşmeci "Dini *bilgilerim çok eksik, özellikle kuran okuyamıyorum.*" (Z.G. 40, Ev Hanımı) diye verilen cevaplar bunu gösteriyor.

Bunun dışında, orta yaş üzerindeki bayanların okuma yazmalarının ağır olması, dini bilgi seviyelerinin eksik olmasının sebeplerinden biridir. Zira bayanlardan birinin "*okuma yazmam iyi olmadığı için kitapları araştıramıyorum.*" (F.A., 49, Ev Hanımı) diye cevap vermesi buna örnektir. Genç yaştaki bayanlar arasında dini bilgilerinin eksik olmasına neden olarak evde ve okulda aldıkları dini eğitimin yeterli olmamasını göstermektedirler.

2.2.3.2. Dini Bilgi Kaynakları

Araştırmamıza katılan kadınların ilk olarak dini bilgilerini ne zaman almaya başladıkları sorusuna aşağıdaki tablo sıralandığı gibi cevap verilmiştir.

Tablo 2.15. Din Eğitimine Başlama Yaşı

Din Eğitimine Başlama Yaşı	**SAYI**	**%**
Okul öncesi	15	% 50
İlkokul çağı	14	%46,6
Lise öğrenimi	–	–
Üniversite	–	–
Evlendikten sonra	1	%3,3
Toplam	30	%100

Görüldüğü gibi dini bilgi yaşı, %50 oranında okul öncesi dönemde yoğunlaşmış, bunun ardından %46,6 ile ilkokul çağı takip etmektedir. Dini bilgilerini evlendikten sonra ilk defa almaya başladığını söyleyen kadınların oranı da %3,3'dür. Çelikhan'ın ilçe olması sebebiyle geleneksel değerlere ve dini değerlere olan bağlılığı, dini eğitimi alma yaşına da sirayet etmektedir.

Dini bilgilerini nereden aldıkları sorusuna gelince kadınların büyük çoğunluğu ilk olarak anne– baba yani aile, sonra da okul cevabını vermişlerdir.

Araştırmamızda görüştüğümüz kadınların dini bilgilerini ilk olarak nerden aldıklarını sıralamaları gerekirse nasıl bir sıralama yapacaklarını sorduğumuzda; ilk olarak %66 ile aile yani anne baba ve büyüklerini tercih etmişlerdir. İkinci olarak %23 oranıyla okul sırayı almıştır. Cami veya kuran kursu ise %10 oranıyla üçüncü sırayı almıştır. İkinci tercihlerinde ise birinci sırada %33,3 oranıyla okul yerini almıştır. En düşük oranda eş %3,3 ile yerini almıştır. Ayrıca kuran kursu ve aile büyükleri %20 ile eşit durumdalar ikinci tercih sıralamalarında; üçüncü tercihte en yoğun oran %30 oranıyla akraba, komşu ve arkadaş çevresi olarak tercih edilmiştir. Üçüncü tercih de ikinci sırayı % 23,3 ile kitap okuma yerini almaktadır.

Çelikhan ilçesi yoğun olarak dini değerlere önem verdiği için aileler, geleneksel de olsa dini öğretme çabası içindedirler. Bu yüzden görüşme yaptığımız kadınların çoğu aileyi birinci tercih olarak almışlardır. Din öğreniminde kitap okumak üçüncü tercihte yer almaktadır. Bu da kadınlar arasında okuma oranının çok yaygın olmadığını ve dini bilginin daha çok büyüklerden alınan biçimiyle var olduğunu göstermektedir.

2.2.3.3. Din Eğitimi

2.2.3.3.1. Dini Kitap Okuma

Dini bilgi edinme yollarından biri dini kitap okumadır. Buna bağlı olarak dini bilgi seviyesinde değişimin olup olmadığını anlamak için sorduğumuz soruda kadınların kitap kuma düzeyinin düşük olduğu görülmüştür.

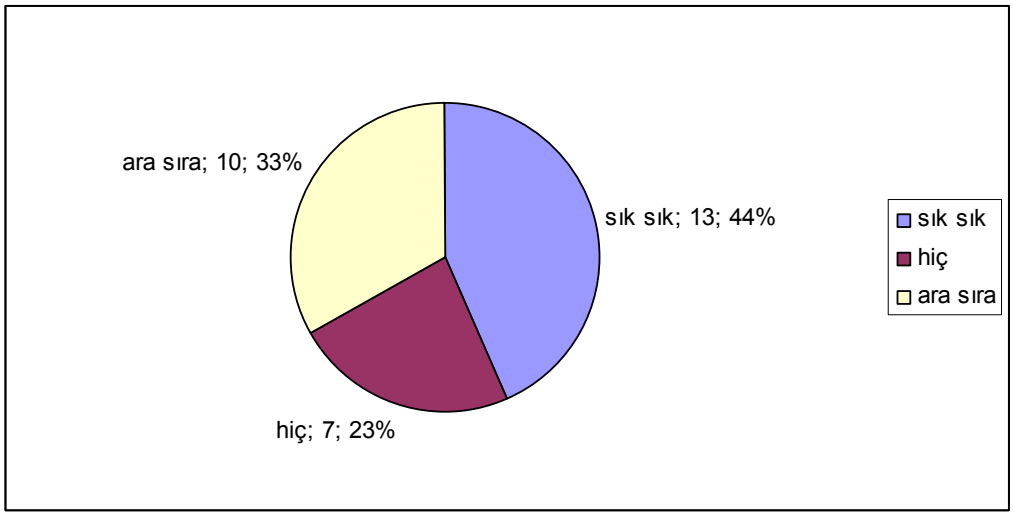
Kadınlarda sık sık dini kitap okuma oranı en yüksek olarak %25 oranıyla üniversite mezunlarında olduğu, hiç okumuyorum diyenler ise %54,4 oranıyla ilköğretim

mezunları olduğu görülmüştür. Çünkü ilköğretim mezunları arasında okuma oranı düşüktür özellikle orta yaş kadınlarında okuma alışkanlığı bulunmamaktadır. Bu sebeple dini bilgi kaynakları arasında kitap okuma çok az yer kaplamaktadır. Üniversite ve lise mezunları arsında da okuma alışkanlığı olsa bile dini kitap okuma alışkanlığı yaygın değildir. Onlar içinde bu yüzden dini bilgi kaynağı olarak kitap okuma oranı düşük olmaktadır.

2.2.3.3.2. Dini Sohbetlere Katılım

Araştırma yaptığımız Çelikhan ilçesinde kadınların dini sohbetlere katılımı ölçülmeye çalışılmıştır. Kadınların katıldığı bu sohbetlerin organizesi genellikle belli cemaatlerin yapılandırılmasıyla olmaktadır. Özellikle son beş yıla yakın dönemde Çelikhan'da bu sohbetlerin sayısı artmış buna bağlı olarak da sohbetlere katılımın da arttığı görülmektedir. Bu sohbetler haftada bir iki kere her mahallede yapılmaktadır. Katılan kişilerin sırayla evlerine her hafta gidilmektedir. Bu sohbetlerde ilk olarak Kuran'dan Yasin ve birkaç sure okunuyor, sonrasında sohbet veren bir kadın o gün için seçilen bir konu hakkında sohbet verir en sonda da dua okunur ve sohbet bitirilir. Ev sahibe misafirlere çay ve diğer ikramlarda bulunur ve o günkü toplantı böylece biter.

Bu sohbetlere kadınlar yoğun olarak katılmaktadırlar. Yaptığımız görüşmelerde kadınların %43,3'ü sık sık, % 33,3'ü ara sıra katıldıklarını ifade etmişlerdir. % 23,3'ü da hiç katılmadıklarını belirtmişlerdir.

Şekil 2.6. Mülakata Katılanların Dini Sohbetlere Katılım Durumu

Toplantılara katılım en çok 36–45 ve 55 ve üstü yaş aralığındaki bayanlar arasında olmuştur. En düşük oranda 26–35 yaşındaki bayanlar arasında olmaktadır.

Sohbetlere katılmayanların niçin katılmadıklarını sorduğumuzda değişik cevaplar aldık. Örneğin katılımcılardan biri *"sohbet verenlerin ya da katılanların, sohbetten sonra tekrar eski hatalarını tekrarladıklarını görüyorum o yüzden katılmıyorum."* (E.B.,29, Ev Hanımı) isimli demiştir. Sohbetlerden etkilenişin özellikle orda dini bilgi verenlerin davranışlarıyla doğrudan ilgili olduğunu gördük. Başka bir katılımcı olan C.A. *"eşim izin vermediği için katılmıyorum."*demiştir.

2.2.3.3.3. Dini Sohbetlerden ve Yayınlardan Etkileniş

Kadınların dini sohbete gitmeleri oranı yukarıda belirlendikten sonra, bu sohbetlerden veya dini programlardan etkilenme biçimleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kadınlardan 8'i dinlediği sohbetlerden sonra, dünya hayatının geçiciliğini düşündüklerini ve bundan dolayı etkilendiklerini söylemişlerdir. Özellikle genç yaştakilerin daha çok katıldığı düşünce ise, bilgisizliklerinin farkına varma ve kendilerini geliştirme isteği şeklindedir. Yine cennet ve cehennemin varlığını düşünüp hayatlarına çekidüzen verme şeklinde bir düşünceyle sohbetlerden etkilendiklerini söyleyenlerde 5 kişidir.

Sohbetlerin bir özelliği de ortamın vermiş olduğu manevi duygu yoğunluğundan dolayı bir tür terapi görevini üstlendiğini gözlemledik. Katılımcılardan biri*"dinlediklerimden dolayı ferahlıyorum, hep dinlemek istiyorum."* (E.D., 46, Ev Hanımı) demiştir. Yine başka bir bayan *"huzurlu oluyorum sohbetleri dinleyince, dünyayı geçiciliğini düşünüyorum. Ahiret için hazırlık yapmaya çalışıyorum."* (S.A., 44, Ev Hanımı) demiştir.

Sohbetlere katılım Çelikhan'da son zamanlarda en çok başvurulan dini bilgi edinme yollarından biri olduğunu gözlemledik. Görüştüğümüz bayanların hepsi dinlediklerinden farklı tepkiler şeklinde olsa da az çok etkilenmektedirler.

2.2.4. DİNİN TECRÜBE BOYUTU

Kadınlarda dinin tecrübe boyutunu incelediğimiz zaman, onların duygusal yönden erkeklerden daha yoğun tepkiler vermekte olduklarını görüyoruz. Kadınların biyo–psikolojik durumlarından kaynaklanan yoğun duygusallık yapıları bu durumun ana etkenidir. Duygusallık ve hassasiyet dışında kadınların sosyal hayat içerisinde edilgen konumda olmaları, eğitimsizlik gibi sosyolojik nedenlerden dolayı da erkeklere nazaran dinin daha çok duygusal biçimine adapte olmaktadırlar.[79]

Kadınların her hangi bir dini sohbette, mevlit veya zikir yaptıkları toplantılarda cezbe kapılıp "*ya Allah*", "*ya Rabbi*" kelimelerini sesli bir şekilde söyledikleri görülmüştür. Toplantıların bitiminde yapılan dualarda çeşitli şekillerde fiziksel reaksiyonlarda bulunmuşlardır. Sesli bir şekilde "*âmin*" dedikleri hatta ağlayarak ve hüzünlü bir şekilde tepki verdikleri görülmüştür. Bu tepkileri çoğunlukla yaşlıların verdikleri görülmektedir. Özellikle ölüm, cennet, cehennem konularında yaşlı bayanların aşırı duyarlı oldukları gözlenmiştir. Orta yaş grubundaki bayanlarda yaşlılar kadar duygusal tepkiler vermemektedirler. Yaşlıların bu kadar yoğun tepkiler vermelerindeki en büyük neden kendilerine ölümü daha yakın hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle herhangi bir sohbet ya da dini konu konuşulurken bütün benlikleriyle sözel ve fiziksel tepkileri ortaya dökmekte ve hemen ağlamaklı olmaktadırlar. Kadınların dini motivasyonlarında ölümün varlığı önemli bir etkendir. Orta yaş bayanlarında daha saygılı fakat daha az yoğunluklu duygusal tepkiler vermektedirler.

Genç yaştaki kadınlara gelince onlar olaylara biraz daha mantık çerçevesinde daha rasyonel tepkiler vermektedirler. Dini konuların konuşulduğu sohbetlerde daha çok sakin ve doğal tepkiler verdikleri görülmektedir.

Araştırma esnasında yaptığımız gözlemlere göre kadınlar arasında dini konularda daha çok efsanevi ve hikâye tarzı anlatımlar yaygındır ve kadınlar bu tarz anlatımlardan daha çok etkilenmektedirler. Özellikle ölüm, cin, meleklerle ilgili hikâye tarzı anlatımlar çok fazladır. Ayrıca rüya yorumlamaları muhakkak kaynağını dini inanışlardan alır. Örneğin rüyada ölmüş birinin kendisini ziyaret ettiğini gören kişi uyandığında o kişi adına, ona sevap yazılsın diye etrafına adak niyetine bir şeyler dağıtır. Kadınların duygusal

[79] İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları* s.117

boyuttaki yoğunlukları onları kaderci bir dini bilince sürüklemekte bu da onların sorgulayıcılıktan uzak teslimiyetçi bir din anlayışına yönlendirmektedir.

2.2.5. DİN VE SOSYO KÜLTÜREL HAYAT ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

2.2.5.1. Aile Hayatı

2.2.5.1.1. Evlilik

Evlilik, olgusu bireylerin toplumsallaşmasında önemli bir sosyal kurumdur. İki kişinin birlikteliğinin bir akit çerçevesinde resmiyete geçirilmesini simgeleyen evlilik, neslin devamını sağlamadaki konumundan dolayı bütün dinlerde kutsal sayılmıştır.

Araştırmamızın yapıldığı alan, evliliğin toplumsal anlamda en mahrem ve dikkat edilen konularından biridir. Evlilikle ilgili olarak, "*nasıl bir evlilik şeklinin doğru olduğunu düşünüyorsunuz?*"sorusuna 23 kişi tanışarak, 1 kişi görücü usulüyle ve 6 kişi de flört edip ondan sonra evlenmenin doğru olduğunu söylemişlerdir.

Tablo 2.16. Mülakata Katılanların Evlilik Biçimine Dair Düşünceleri

Evlilik Biçimi	**SAYI**	**%**
Görüşerek, tanışarak	23	% 76,6
Görücü Usulüyle	1	%3,3
Flört Ederek	6	%20
Toplam	30	%100

Çelikhan'da pek kalmasa da görücü usulü evlilik biçimi, evlenecek kişilerin aile bireylerinin yanında birbirlerini bir kere görüp orda konuşmaları kastedildiği için görüşerek tanışarak kısmı ile görücü usulü kısmı birbirinden ayrılmıştır. Görüşüp tanışmaktan kasıt ise, evlenecek kişilerin birileri aracılığı ile birbirlerini görmeleri ve çok uzun tutmamak kaydıyla bir süre görüşmeleridir. Flört ise evlilik amacı olsun olmasın kişilerin birbirleriyle görüşüp tanışmaları uzun süre bir beraberliklerinin olması kastedilmektedir. Zira öğrencilerin verdiği cevaplardan da bu anlaşılmaktadır. Örneğin görüşme yaptığımız bayanlardan biri "*dini açıdan kurallara uygun şekilde görüşüp evlenmek en doğrusu*" (A.K.,22, Öğrenci)demiştir. Yine başka bir katılımcı "*abartılı olmamak kaydıyla gezip tanışmak ve birbirini tanıyarak evlenmek gerekir"* (Ü.T., 25,

Ev Hanımı) demiştir. Görücü usulü evlilik ise (yukarıda anlamlandırdığımız haliyle) gerek orta yaş ve üzeri gerekse de daha genç sayılan kesim arasında onaylanmayan bir evlilik biçimidir. Görüştüğümüz bayanlardan biri "*görücü usulünü tasvip etmiyorum. Benim görücü usulüyle, yalnız anne ve babalarının onayı olduğu için evlenen birçok arkadaşım var hiç biri mutlu değil. En iyisi tanışarak evlenmektir.*" (C.A., 35, Ev Hanımı) diye belirtmişlerdir. Burada kadınlar arasında evliliklerin mutsuzluğunda daha önce eşlerin birbirlerini görüp, tanışmamaları sebep olarak görülmektedir. Yine de görücü usulünün tamamen bir kenara atıldığı söylenemez. Sadece evliliklerin oluşmasında ebeveynlerin kararından önce çiftin kararı daha fazla öneme sahip olmuştur. Flört ederek yani uzun süre bir birliktelikten sonra evlilik kararı fikrinin de 19–25 yaş arası bayanlarda daha yoğun olduğu görülmektedir.

Evlilikte eşin dindar olması hususu gittikçe önemsenen bir durum olmuştur. Bu soruyu yönelttiğimiz bayanların 5 kişi hariç olmakla birlikte 25 kişi önemli demişlerdir.

Bu soruyu evlilere "evlenirken eşinizin dindar olma özelliğini aradınız mı?", bekârlara ise "evlenirken eşiniz dindar olması önemli midir?"şeklinde sorulmuştur.

Kadınların eşin dindar olması durumuna dikkat etmeleri yoğun olarak 15–18 yaş ve 19–25 yaş aralığında görülmektedir. Orta yaş ve üzerindeki bayanlarda böyle bir endişenin olmamsını, o yaş dönemindeki kadınların erken yaşta evlenmeleri ve kendilerine göre kriterden daha çok ailelerinin değerlendirmelerine bağlı olarak evlenmelerinden kaynaklanmaktadır. Zira görüşülen bayanlardan bir tanesi "*evlendiğimiz zaman biz bir şey bilmiyorduk. Evlenin dediler bizde evlendik. Ailemizde maaşı varsa, fiziği de iyiyse bir de ailesi iyi bir aileyse iyidir dediler.*" (E.D., 46, Ev Hanımı) diyerek bu durumu dile getirmiştir.

Araştırma yaptığımız alanda düğünlerde çalgı çalınmasını "*günah*" diye nitelendirmektedirler. İlçede düğün salonu olmadığı için, düğünler evlerde yapılmaktadır. Bu yüzden düğünler mevlitli de olmaz, çalgılı da. Kına gecesi kızın evinde yapılmakta düğünde erkeğin evinde olmaktadır. Kına gecesinden önceki düğün eğlencesi başlar. O gün kızın evinde çeyiz serilir ve sayılır. Bu da ilerde herhangi bir boşanma durumunda kızın eşyalarının tekrar verilebilmesi içindir. Düğünde gelinin eve geleceği güne kadar düğün evinde yemek verilir. Düğünlerde küçük de olsa eğlenceler

düzenlenir. Bu eğlencelerde muhakkak haremlik selamlık uygulanır. Kızlar ayrı yerde erkeklerde ayrı yerlerde eğlenirler.

Araştırmamızda önemli gördüğümüz hususlardan bir tanesi de çok eşlilik durumudur. Çok eşlilik, kadınların arasında tartışılan bir konudur. Bayanlardan özellikle daha genç yaşta olanlar hangi gerekçeyle olursa olsun çok eşliliğe karşı iken biraz daha yaşı ilerlemiş bayanlarda önemli mazeretler varsa, örneğin eşlerin çocukları olmuyorsa ikinci bir eşin kabul edilebileceğini söylemektedirler.

24 kadın (%80) çok eşlilik konusunu kesinlikle çok yanlış olarak değerlendirmiş, 6 kadın(%20) ise mazeret halinde kabul edilebileceği yönünde görüş bildirmişlerdir. Kabul etmemelerinin sebepleri üzerine konuştuğumuz zaman genellikle, iki kadın aynı anda sevilemez, sevgi adaleti olmaz bu sebeple ailede mutluluk olmaz cevabı verilmiştir. Yine aynı şekilde çok eşliliğin çağa ayak uymayan bir olgu olduğunu söylediler. Mazeret halinde çok eşliliğin kabul edilebileceğini söyleyen kişiler ise 22–30 yaş aralığında, 46–55 yaş arlığındaki bayanlardır. 22–30 yaş arlığındakiler çok eşliliğe dini açıdan ruhsat verildiğini bu yüzden zaruret halinde olabileceğini ifade ettiler. Katılımcılardan biri "*dinimizin ruhsat verdiği bir olgu eğer gerekli zaruretler varsa olabilir. Ama günümüzde bu şartların olmadığını düşünüyorum. En iyisi yine de tek eşliliktir."* (A.C., 28,Memur) demiştir. Bu açıdan bakıldığında dini açıdan ruhsatlı olsa da tek eşlilik bayanlar arasında en doğru olan evlilik biçimi olarak görülmektedir. Orta yaş üzerindekiler ise çocuk olmamasından kaynaklanan nedenlerden dolayı çok eşliliğe onay verilebileceğini söylediler. Örneğin bir görüşmeci "*bazen bazı ailelerin erkek çocukları ya da hiç çocukları olmamaktadır bu yüzden ikinci bir evlilik yapılabilir*" (R.A.,38,Ev Hanımı) demiştir.

2.2.5.1.2. Eşlerin Birbirine Karşı Davranışları

Kuran, dini öğretilerin toplandığı kutsal bir metin olarak her konuda İslam dinine inanlara yol gösterici hükümler içermiştir. Bu açıdan bakıldığında hem Kuran ayetlerinde hem de hadislerde aile içerisinde eşlerin birbirlerine karşı tutumun nasıl olması gerektiğine dair yönlendirmelerde bulunulmuştur.

Kuran'da insanların kaynaşması için kendi cinslerinde eşler yaratıldığını ve aralarında sevgi oluşturulduğu anlatılmaktadır.[80] Bunun yanında eşlerin karşılıklı olarak hakları olduğunu ve bu haklara riayet etmeleri gerektiği hususunda öğütler içermiştir.[81]
Yaptığımız araştırmada kadınlara sorduğumuz "aile içinde eşinizin size karşı tutumu nasıl? Eşlerin birbirlerine karşı davranışlarının nasıl olması gerektiğini düşünüyorsunuz?"sorularına çoğu bayan saygı ve hoşgörülü olmalıdır cevabını vermişlerdir.

Eşleriyle iletişiminin nasıl olduğu sorusuna kadınların %16,6'sı iyi, %40'ı orta, %3,3'ü kötü demiştir.

Tablo 2.17. Mülakata Katılanların Eşleriyle İletişim Durumu

Eşle iletişim	**Sayı**	**%**
İyi	4	16,6
Orta	12	40
Kötü	1	3,3
Bekâr	13	40
TOPLAM	30	100,0

Eşlerin birbirlerinin karşı tutumlarının nasıl olması gerektiği konusundaki soruya bayanların çoğu saygı, sevgi ve anlayış olması gerektiği cevabını vermişlerdir. Burada bayanların özellikle aile içerisinde kendi fikirlerinin önemsenmesi ve buna dayalı bir saygının oluşmasını istedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum aslında aile içerisinde kadının erkekte daha çok varlığına dair bir saygı beklentisi içinde olduğunu göstermektedir. Örneğin katılımcılardan biri "aile içerisinde eşinizin size karşı davranışları nasıl?" sorusuna "*eşim bir konuda karar verirken benim fikrimi mutlaka alır. Fikirlerimiz aynı olmasa da beni anlamaya çalışır.*" (G.A.23, Ev Hanımı) demiştir. Yine başka bir katılımcı "*evlilik eşlerin birbirlerine danışması, birbirlerinin fikirlerine saygı duymasıyla yürür.*" (E.D.,46, Ev Hanımı) demiştir.

Aynı şekilde kadınların, bir evliliğin yürütülmesi için karşılıklı iletişimin, fedakârlığın, aile içinde danışmanın ve anlayışın olması gerektiğini söylemişlerdir. Yine katılımcılardan biri *"evlilikte sevgi, saygı olması gerekir. Ayrıca kadın kocasının*

[80] *Kuranı Kerim Açıklamalı Meali*,T.D.V., Rum/ 21, 6. baskı, Mayıs 2004, Ankara
[81] *Kuranı Kerim Açıklamalı Meali*,T.D.V.,Nisa/34, 6. baskı, Mayıs 2004, Ankara

istediği şeyleri yapmalı ve böylece evlilikte huzursuzluk çıkmaz." (C.A., 35, Ev Hanımı) diyerek kadınların eşlerinin sözünü dinledikçe evde huzursuzluğun olmayacağını belirtmiştir. Yani bayanların eşlerine karşı itaatkâr olması gerektiği dik başlı olunmaması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcılardan 65 yaşındaki bir bayan ise "*eskiden kadınlar aile içinde çok dayak yiyorlardı ama şimdi ailelerde karı koca birbirini seviyor ve saygı duyuyor.*" (A.A.,65,Ev Hanımı) demiştir. Bu durum eşler arasındaki tutum ve davranışların zamanla değiştiğini göstermektedir.

Aile içerisinde eşlerin birbirlerine karşı tutum ve davranışlarıyla ilgili olarak sorduğumuz sorulardan biri de "kadınların aile içerisinde şiddet görmeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusudur. Bu konu hakkında ilçedeki kadınların ne düşündüklerini öğrenmeye çalıştık. Dayağın kabul edilemeyecek bir olgu olduğunu ve dini açıdan da tasvip edilemeyeceğini söyleyenler çoğunluktadır. Özellikle genç yaştaki bayanların dayak konusuna karşı tavırları daha sert ve asla kabul edilemeyeceğini söylerken yaş ilerledikçe kadınlar arasında dayak çok fazla şiddete girmeyecek derecede ise kabul edilebilir olduğunu söylemişlerdir. Örneğin katılımcılardan biri *"kadınların her şeye katlanması sonucu dayak olayı artıyor. Kadının her şeye boyun eğmemesi gerekir."* (E.C.,26, Memur)diyerek bu olaya tepki verilmesi gerektiğini söylemiştir. Yine aile içi şiddetin dine aykırı bir durum olduğunu birçok katılımcı belirtmiş. Örneğin bayanlardan biri *"kadınların şiddet görmesini hiç etik bulmuyorum. Efendimiz(sas) "sizin en hayırlınız kadınlarınıza iyi muamelede bulunanızdır."diyor. O nedenle kadınlara iyi muamelede bulunulması gerektiğini düşünüyorum."* (K.E., 28, Öğretmen) demiştir. Lise mezunu olan (E.B.29, Ev Hanımı) ise bazı kadınların çok konuştukları için dayağı hak ettiklerini söyleyerek şiddet olayına farklı bir şekilde bakmıştır. Katılımcılar arasındaki başka bir bayan ise "*dayağa karşıyım ama dayak eğer çok şiddetli değilse, çoğu ailede oluyor o yüzden bunun için aile dağılmaz."* (A.A. 65, Ev Hanımı) diyerek tepkinin, şiddetin boyutuna bağlı olduğunu belirtmiştir. Şiddet olayına bakış açısındaki bu değişiminin nedeni olarak eğitimin artması, kadınların sosyal konumunun eskiye nazaran daha çok önemsenmesi, evlilik biçimlerinin değişmesi gibi etmenler büyük rol oynamaktadır.

2.2.5.1.3. Çocukların Eğitimi Konusundaki Yaklaşımlar

Kadınların çocukların eğitimi konusu çerçevesinde çocukların dini eğitim almalarına önem verip vermedikleri üzerinde durduk. Görüşme yaptığımız bayanlardan on üç kişi bekâr, dört kişi evli fakat çocukları yoktur. On üç kişi ise evli ve çocuklu bayanlardır. Kadınların çocukların dini bilgilerini alması konusundaki tutumları, kesinlikle almaları gerektiği yönündedir. Yaşı ilerlemiş bayanlarda kendilerinin imkânsızlıklardan dolayı dini bilgileri yeterince alamamalarının vermiş olduğu rahatsızlıktan ötürü, çocuklarının dini bilgileri yeterince almaları gerektiğiyle ilgili tutumlar ağır basmıştır. Kadınların, dini bilgilerin hem dünya hem de ahiret için en faydalı ilim olduğunu düşündükleri için çocuklarına küçük yaşlardan itibaren gerek aile içerisinde gerek de okul, Kuran kursu ve sohbet ortamlarında bu konuyla ilgili bilgiler alınması sağlanmaktadır. Neticede kadınlar çocuklarının yeterli düzeyde bilgi birikimine sahip olmalarını istemektedirler.

Kadınların kız çocuklarının okutulmasıyla ilgili olarak görüşlerini sorduğumuzda kadınların hepsi kız çocuklarının okutulması görüşündedirler. Yaptığımız görüşmede bir kişi hariç bütün bayanların, kız çocuklarının okutulmasını istedikleri görülmüştür. Ayrıca evli ve kız çocuğu olanların bunu uygulayıp uygulamadığı da sorulmuş ve çok yaşlı bir kişi dışında kızlarını okuttuklarını söylemişlerdir.

30–50 yaş arasındaki bayanların genellikle kız çocuklarının kendileri gibi zorlukları görmelerini istemedikleri için okutulması gerektiğini söylerken, daha genç yaştaki bayanların ise okumanın erkeklerin hakkı olduğu gibi kız çocuklarını hakkı olduğunu düşündükleri için okutulması gerektiğini söylemektedirler. Örneğin görüştüğümüz bayanlardan biri "*kız çocukları muhakkak okutulmalı bizim çektiğimiz zorlukları çekmemeleri için kendi ayakları üzerinde durmaları için."* (F.A.49, Ev Hanımı) demiştir. Yine başka bir görüşmeci "*kızların hayatlarını okumakla kurtarabilirler o yüzden nereye kadar okuyorlarsa destek olunmalıdır."* (G.K., 40, Ev Hanımı) demiştir.

Görüştüğümüz bayanlardan özellikle üniversite mezunları ise bayanların toplumun değişmesine öncülük edindikleri çünkü onların ilerde anne olup çocuk yetiştireceklerini göz önünde bulundurarak bayanların muhakkak eğitimli olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Örneğin bir bayan bunu şöyle ifade etmiştir: "*kız çocuklarının eğitilmesine olumlu bakıyorum. Çünkü bütün anne adaylarının eğitim seviyesinin*

yüksek olması gerekiyor. Eğitim seviyesi ne kadar yüksek olursa o kadar eğitimli bireyler yetişecektir." (C.A.26, Memur)

Çelikhan'da kız çocuklarının eğitim görmesiyle ilgili olarak son yıllarda iyi gelişmeler olsa da üniversite bazında hala iyi bir ilerleme sağlanamamıştır. Kız çocuklarının eğitimi hala bazı nedenlerden dolayı aksatılmaktadır. Kız çocuklarına karşı bakış açısının hala çok dar olması bu nedenlerden bir tanesidir. "*kız çocukları okuyup da ne olacak"* gibi bir anlayışın hâkim olması bu konuda aşılması gereken bir engeldir. Kız çocuklarının eğitiminin karşılığının alınmaması düşüncesi, aynı şekilde kızların üniversite için başka illere gitmesinin aileler için hala çok kabul edilebilir bir düşünce olmaması kızların okutulmasında büyük engellerdendir. Yine kızların okuyunca dik başlı ve asi olabilecekleri endişesi de kızların okutulmasındaki en büyük engellerdendir. Görüşme yaptığımız bayanlardan kız çocuklarının okutulmasının doğru olmadığını söyleyen görüşmecinin de üzerinde durduğu neden budur ve bunu şöyle dile getirmiştir: "*kız çocuklarının okumasını yanlış buluyorum. Okuyan kızlar yanlış davranışlar kazanıyorlar. Dik başlı oluyorlar."* (E.E., 25, ev kızı) Yine geleneksel toplumlarda kutsal sayılan bir kavram olan "namus" kavramının aşılması endişesi de kızların okutulmasında bir engeldir. Zira bayanlardan biri "*eğer iffetleri ve namuslarıyla okurlarsa neden okutulmasın*" (S.A.44, Ev Hanımı) diyerek bu endişeyi dile getirmiştir.

2.2.5.2. Boş Zamanı Değerlendirme Tutumları

Kadınların boş zamanı değerlendirme tutumları ilçenin sosyolojik ve ekonomik etkenlerine bağlı olarak dar bir çerçevede bulunduğu görülmektedir. Geleneksel bir sosyolojik yapısı olan araştırma alanımızın bayanlar veya erkekler için çok çeşitli boş zaman etkinliği bulunmamaktadır.

Geleneksel toplum yapısında olan Çelikhan'da boş zaman faaliyeti olarak adlandırılabilecek etkinlikler kadınlar için, çocuk bakımı ve ev işinden sonra ayrılabilecek zaman diliminde yapılan etkinliklerdir. Erkekler içinde aynı şey söz konusudur. Bu nedenle burada erkeklerde kadınlarda kendilerine göre yaygın, şekillenmemiş, fakat devamlılık arz eden etkinliklerde bulunulmaktadır.[82] Erkekler için yaygın olan boş zaman değerlendirme faaliyeti kahveye gitmek, daha yaşlı erkeler ise

[82]İlkay Şahin, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları*, s.145

boş zamanlarını camide geçirirler. Bayanlar ise boş zamanlarını genellikle birlikte ev gezmeleri yaparak geçirmektedirler. Eşlerin ortak olarak birlikte yapabilecekleri boş zaman etkinlikleri ise sınırlıdır.

Bayanların, "boş zamanlarınızı nasıl geçirirsiniz?" sorusuna genellikle ev gezmeleri, TV izleme ve kitap okuma şeklinde cevap vermişlerdir. Kadınların ortak olarak yaptıkları gezmeler dışında dışarıda gezmeleri pek hoş karşılanmamaktadır. Özellikle genç kızlar için bu yasak biraz daha serttir. Çarşı, pazar alışverişi erkekler tarafından yapılır ve bayanların çarşıda alış veriş yapmaları hoş karşılanmamaktadır.

Tablo 2.18. Mülakata Katılanların Boş Zaman Değerlendirme Etkinlikleri

Boş zaman değerlendirme alışkanlıkları		**I. tercih**	**II. tercih**	**III. tercih**
Ev gezmelerine gitmek	S %	15 %50	5 %16,6	11 %36,6
Kitap okumak	S %	9 %30	8 %26,6	12 %40
Tv izleme	S %	6 %20	17 %56,6	7 %23,3
TOPLAM	S %	30 %100	30 %100	30 %100

Tabloda da görüldüğü gibi kadınların boş zaman alışkanlıklarında I. tercih olarak en çok ev gezmelerine gitmeyi, II. tercih olarak televizyon izledikleri ve III. tercih olarak da kitap okuduklarını görmekteyiz. Bunların dışında boş zaman etkinliği olarak kadınların tespih çekme ya da zikir çekme etkinlikleri yaptıklarını da ifade etmişlerdir.

2.2.5.3. Kadınların Kıyafet Seçimi İle İlgili Tutum Ve Davranışları

Kadınların örtünmesi etnik kimliği ne olursa olsun Türkiye topraklarında yaşayan her kadın için dini ve geleneksel bir tecrübedir. Bu topraklarda yaşayan kadınlar için çeşitli tipleriyle başörtüsü takmak milli bir kültür halinde yaşamaktadır.

Çelikhan ilçesinde yaşayanların çoğunluğu Kürt kökenli etnik yapıya mensup oldukları için geleneksel bir örtünme biçimleri vardır. Son zamanlarda geleneksel kıyafetlerin yerini modern kıyafetlere bıraksa da halen yaşı ilerlemiş kadınlar bu kıyafetleri

bırakmamaktadırlar. Geleneksel örtünme biçimi olan bu kıyafette kadınlar, kalpak tarzı bir başlık takıyor üzerine de genelde beyaz renkte olan bir eşarp takıyorlar. Yine bu kıyafet içte elbise üzerinde de uzun bir cepkenden oluşmaktadır. Bu kıyafet şekli daha eski zamanlarda bütün bayanlar arasında yaygın bir kullanıma sahipmiş ve bu kıyafet şekli bekâr, yeni evli, orta yaş ve üstü bayanlar için ayrı ayrı kombinasyonlara sahipmiş. Şimdi ise orta yaş üzeri bayanların sadece kullandığı bir kıyafet modelidir.

Genellikle kadınlar "yazma" dedikleri ince örtüleri başlarına dolayarak örtünürler. Dışarı çıkarken de yine "yazma" dolayarak ve üzerlerine "yelek" ya da "hırka" alarak çıkarlar. Orta yaştaki bayanlar bu şekilde giyinirken yeni evli ya da bekâr olan daha genç nesil bu şekilde örtünmeyi hem dini açıdan uygun bulmadıkları hem de modaya uygun, şık bir kıyafet şekli olarak değerlendirmedikleri için bu şekilde giyinmemektedirler. Eşarplarını iğne kullanarak ya omuzlarına bırakıp ya da boyun hizalarında bağlayarak örtünmektedirler.

Çelikhan'ın muhafazakâr kimliğinden ötürü kızların örtünmesi genelde küçük yaşlarda olmaktadır. Kadının mahrem yerlerinin görünmesinin dini açıdan olumsuz karşılanması sebebiyle kız çocukları erken yaşta kapanmaktadırlar. Örtünme olgusunu geleneksel bir değer olması da önemli bir noktadır.
Görüştüğümüz kadınlara başınızı örtüyor musunuz diye sorduğumuz da kadınların %93,3'ü evet cevabını verirken, %6,6' sı ise hayır cevabını vermişlerdir. Örtülü olmayan bayanlar Çelikhanlı değiller başka illerden mesleklerinden dolayı burada yaşayanlardır.

Tablo 2.19. Mülakata Katılanların Örtünme Durumu

Örtülü müsünüz?	**Sayı**	**%**
Evet	28	93,3
Hayır	2	6,6

Örtünen bayanların çoğunluğu on beş yaşından önce örtünmüş olup, aile ve çevrenin etkisiyle örtündüklerini ifade etmişlerdir. Daha sonra örtünmenin dini bir vecibe olduğunu benimsediklerini ifade etmişlerdir. Zira görüştüğümüz bayanlardan biri bunu şöyle ifade etmiştir: "*Örtünmeye 12 yaşında başladım. Bu dönemde çok bilinçsizdim. Örtüyü sadece çevremiz tarafından ayıplanmamak için uyguluyorduk. Fakat*

üniversiteye gidince örtünmenin niçin gerekli olduğunu anladım. Allah'ın emri olduğu için daha bilinçli bir şekilde örtünüyorum." (G.K., 22, Ev Hanımı) Ayrıca yaşa bağlı olarak örtünme sebepleri de değişmektedir. Orta yaş ve üzeri çoğunlukla eğitim düzeyi düşük olan bayanların örtünmelerine sebep olarak annemizden öyle gördük bu yüzden örtünüyoruz derken, yaşı daha genç olanların ise inançlarından dolayı örtülü olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan biri *"ailemden öyle gördüm o yüzden örtündüm. Bizim zamanımızda bütün kızlar bu kıyafeti giyip örtünürlerdi, başka bir şey giyilmezdi."* (A.A. 65, Ev Hanımı) derken Çelikhan'da bütün kadınların daha önceden geleneksel kıyafetler dışında farklı bir kıyafet alternatifleri olmadığını ifade etmiştir. Zaten değişim en çok kendini kıyafetlerde hissettirmektedir. Üniversite öğrencisi bir bayan ise *"inançlarımdan dolayı örtünüyorum Allah'ın örtünmeyi emrettiğini biliyorum ve bu yüzden de örtünüyorum."* (S.A.,19, Öğrenci) örtünmesinin bilincinde olduğunu bu şekilde ifade etmiştir.

2.2.5.4. Kadınlara Bakış Açısı

Kadınların kimliğine ilişkin yargıların oluşmasında birinci derecede toplumun geleneksel ve kültürel değerlerin varlığı önemlidir. Bu coğrafyada yaşayan insanlarda da kadınlara ilişkin öncelikle "namus" kavramıyla ilişkilendirilebilecek bir mahremiyet olgusu yanında, kadının annelik olgusu dolayısıyla kutsiyetle örülmüş yargılar mevcuttur. Kadınlara ilişkin bu kavramlar çerçevesinde oluşmuş genel yargıların yanında toplumsal olarak cinsiyet algılayışına paralel olarak oluşmuş bir takım kalıp yargıları da vardır.

Bu kalıp yargılarla ilgili kadınların ne düşündüğünü öğrenmek amacıyla, yaptığımız mülakatta bazı sorular sorduk. Kadınların fitne unsuru olup olmadıkları katılımcılara sorulan sorulardan bir tanesidir.

Fitne; bozgunculuk, isyan, anarşi, baştan çıkarma anlamlarına gelmektedir. Toplumumuzda kadınların fitne unsuru oldukları görüşü çok yaygındır. Kadınların rasyonel düşünme yetilerinin zayıf olması düşüncesi, zaaflarına çabuk kapılma ve duygusal yönlerinin daha ağır bastığına olan inanç bu düşüncenin oluşmasında önemli bir etkendir. Kadınların cinsel özelliklerini kullanıp erkeklerin aklını çeldikleri için onların içinden fitnecilerin çıkma olasılığının yüksek olduğu düşünülmektedir.

Araştırmamızı yaptığımız Çelikhan ilçesi geleneksel değerlerin hâkim olduğu bir ilçe olması hasebiyle kadınlara ilişkin böyle yargılar mevcuttur. Toplumun kadınlara ilişkin bu bakış açısının kadınlar tarafından nasıl karşılandığını öğrenmek amacıyla görüşmecilerimize, "kadınların fitne unsuru olmaları ve şeytana benzetilmeleri hususunda ne düşünüyorsunuz?" diye sorulmuştur. Kadınlar tarafından bu soruya farklı cevaplar verilmiştir. Kadınların fitne unsuru olmaları konusunda, 30 kadından 5'i (%16,6) kesinlikle katılırken, 9'u(%30) asla katılmam demiştir. Geri kalan 16'sı (%53,3) bu görüşün kısmen yani bazı kadınlar için doğru olduğunu düşünmektedirler. Bu görüşü doğru bulan 6 kişi orta yaş üzeri, üniversite öğrenimi görmüş bayanlar olması ilginçtir. Katılmam diye görüş belirtenlerin çoğunluğu 18 ile 25 yaş aralığında olan üniversite öğrenimi görmüş bayanlardır. Bir kişi de ev hanımı ve orta yaş üzerindeki bir kadındır. Bu görüşü benimseyip fakat bütün kadınlar için genellemeyenler çoğunluktadır. Görüştüğümüz bayanlardan biri "*kadınların cazibeli olması, daha duygusal olması onun fitne unsuru olmasına sebep olabilir. Ayrıca ahlaki değerlerden uzak bir bayanın erkekleri etkilemesi ve toplumu günaha yönlendirmesi mümkündür."* (A.C., 28, Memur) demiştir. Yine başka bir bayan "*kadınların duygularıyla hareket eden insanlar olmaları nedeniyle yaptıkları işi iyi veya kötü yönünü düşünmeden yapabiliyorlar bu sebeple kadınların bazı fitnece davranışları ortaya çıkabiliyor*" (C.A., 35, Ev Hanımı) demiştir. Yaptığımız görüşmelerden anladığımız kadarıyla, kadınların genelinin olmasa bile bir kısmının fitnece davranışlar sergilediği kabul edilmektedir.

Tablo 2.20. Mülakata Katılanların Kadınlara İlişkin Kalıp Yargılara Bakış Açısı

Kadınlara ilişkin kalıp yargılar	**Kesinlikle katılırım**	**Bazen**	**Katılmam**	**TOPLAM**
Fitne unsuru olmaları	5 %16,6	9 %30	16 %53,3	30 %100
Akıllarının eksik olması	1 %3,3	9 %30	20 %66,6	30 %100
Dinlerinin eksik olması	–	8 %26,6	22 %73,3	30 %100

Kadınlarla ilgili sorduğumuz sorulardan bir tanesi de onların akıllarının ve dinlerinin eksik oluşlarıyla ilgili yargılarla ilgilidir. Toplumumuzda cinsel kimlik çerçevesinde kadın kimliğine ilişkin yapılan olumsuz yargılardan biri de budur. Hatta bu "saçı uzun

aklı kısa" gibi deyimlerde ifade edilmiştir. Bu ifadenin oluşmasında kadınların fitrat olarak duygusallıklarının rasyonel düşünme yetilerinin önüne geçmesi kanaatinin yaygın olmasından kaynaklanmaktadır. Görüşmecilerimize sorduğumuz akıl ve dinin eksik olmasıyla ilgili sorduğumuz soruda 30 kadından 20'si(%66,6) bu görüşe asla katılmadıklarını söylemişlerdir. Kadınların bazıları bunu erkeklerin uydurduğu bir safsata olduğunu bilimsel hiçbir nedenin olmadığını ifade etmişlerdir. Özellikle ataerkil bir toplum olduğumuzdan dolayı bu düşüncelerin oluştuğunu söylemişlerdir. Örneğin bir bayan bunu şöyle ifade etmiştir: *"Bu tür düşüncelere katılmıyorum. Ataerkil toplumun düşünce sisteminden oluştuğunu düşünüyorum. Bilimsel ve dini hiçbir gerçekliği yoktur bence."* (A.C,28, Memur) Bazıları bunun tamamen uydurma, batıl bir inanış olduğunu söylemişlerdir. Bazıları da akıllarının eksik olduğuna dair düşüncenin ilimden uzak olmasına bağlı olduğunu düşünüyorlar. Örneğin görüşmecilerden biri *"bayanlar kendilerini geliştirme imkânı bulamadıkları için böyle düşünceler yaygınlaşmıştır."* (A.K., 22, Öğrenci) dedi. Bunu kabul etmeyenlerin içerisinde üniversite mezunları, çalışan bayanlar çoğunluktadır.

Kadınlara ilişkin kalıp yargılardan bir tanesi de, dinlerinin eksik olmasıdır. Kadınların dinlerinin eksik olmasına dair görüşleri diğerlerinden farksızdır. Fakat bu yargıya ilişkin tutum diğerlerine karşı biraz daha serttir. Bu da kadınların "din" konusunda çok fazla hassas olmalarından kaynaklanmaktadır. Hiçbir bilimsel veya dini bir gerekçe olmadan böyle bir yargının olması onları rahatsız etmiştir. Bunu da birçok kadın *"erkeklerden daha fazla dinine düşkün kadınlar var, böyle bir şey olamaz"* diyerek ifade etmişlerdir. Birçok kadın din ve cinsiyetin birbiriyle bir ilişkisinin olmadığını da söylemişlerdir. Bu görüşe hiçbir kadın kesinlikle katılmazken, %26,6'sı bazen, %73,3'ü de kesinlikle katılmam demiştir.

2.2.5.6. Toplumun Ahlak Seviyesiyle İlgili Bakış Açı

Araştırmamıza katılan kadınların ahlaki tutum ve davranışlar hakkında ne düşündüklerini öğrenmek amacıyla kadınlara en büyük ahlaksızlık olarak gördükleri üç davranışı söylemelerini istedik. Kadınların ahlaki değerler ve kavramlarının oluşmasında dinin büyük bir etkisi olduğunu gözlemledik.

Kadınların en kötü davranış olarak gördükleri davranışlar genellikle yalan söylemek ve zina yapmak olarak görülmektedir. En büyük ahlaksızlık olarak gördükleri davranışlar arasında I. Tercih olarak 17 (%56,6) ile zina olduğunu söylemişlerdir. İkinci olarak 8(%27,7) ile yalan söylemek, üçüncü olarak 4(%13,3) ile iftira demişlerdir. II. Tercih olarak iftira 7 kişi(%23,3) ile birinci sıradadır. III. Tercih olarak da yine ilk sırada 9 kişi (%30) ile iftira atmak birinci sıradadır.

Kadınlar arasında ahlaksızlık diye nitelendirilebilecek davranış olarak "zina" davranışının ön plana çıkmasında, geleneksel değerlerin hâkim olduğu küçük yerlerde, kadın erkek ilişkilerinde "namus" kavramının hala çok önemli olduğu gerçeği yatmaktadır. Ayrıca son yıllarda bu kavrama atfen evli kişilerin yaşadığı yasak ilişkilerin sayısındaki artış da bu hususun önemini arttırmıştır. Kadınların bu olaylardan sonra artık daha fazla bu davranışı kınadıkları göze çarpmaktadır. Kadınların bu davranışı en büyük ahlaksızlık olarak değerlendirmelerinde sosyo kültürel ve dini kaygılar vardır.

Sonuç olarak din, toplumsal ahlakın şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü "günah" ve "sevap" kavramı davranışların oluşmasında ya da oluşmamasında sınırlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Özellikle kadınların toplum içerisindeki davranışların oluşmasında bu sınırlayıcılık daha belirgin olarak göze çarpmaktadır.

Kadınların toplumun ahlaki seviyesiyle ilgili bakış açılarını da sorduk. Kadınlardan 14'ü(46,6) toplumun ahlaki seviyesinin iyiye gittiğini söylemişler, 10 kişi de yani(%33,3)'ü aksini belirterek kötüye gittiğini söylemişlerdir. 6(%20) kişi de normal olduğunu, ahlaki noktada iyi olanların da kötü olanlarında var olduğunu söylemişlerdir. Toplumun iyiye doğru gittiğini söyleyenler genelde orta yaş ve üzeri bayanlardır ayrıca Çelikhan'ın yerlisi ve orda uzun süre ikamet edenlerdir. O yüzden değerlendirmelerini yaparken genellikle Çelikhan'ı temel almışlardır. İyiye gidiş olduğunu söylerken aslında eğitimin yaygınlaşmasıyla insanların daha kültürlendiğini ve böylece ahlaki davranışlara daha çok önem verdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca dini sohbetlerin artması ve Kuran kursuna öğrencilerin daha fazla gönderilmesiyle insanların dini bilgisinin arttığını ve bunun da insanların ahlaki tutumlarını olumlu yönde etkilediğini söylemişlerdir. Mesela bir görüşmecimiz *" toplumumuzun ahlaki yapısını iyi buluyorum. Günümüzde sohbetler, cemaatler olduğu için insanlar dini yönden bilgi*

sahibi oluyor böylece ahlaki yönden daha iyi oluyor." (G.K., 40, Ev Hanımı) diyerek bunu ifade etmiştir. Bu görüşmelerimiz sonucunda kadınların dini bilgi ile ahlaki davranışların arasında doğrudan bir bağlantı kurduklarını anlıyoruz.

Toplumun ahlaki seviyesinin kötüye gittiğini söyleyenlerin geneli genç yaştaki katılımcılarımız olmaktadır. Bunların çoğu ya üniversite eğitimi alıyor ya da çalışıyor durumdaki deneklerimizdir. Bunların bakış açısı ise toplumdaki kötü davranışların artışına paralel olarak ahlaki seviyenin düştüğüdür. Bir katılımcımız *"Toplumun ahlaki seviyesinde zaman ilerledikçe bozulma olduğunu gözlemliyorum. Toplumumuzda, son zamanlarda adam öldürme, sapıklık, hırsızlık gibi davranışlalar artmaktadır. Bu da toplumda ahlaki çöküntünün olduğunu gösterir diye düşünüyorum."* (R.Y., 27, Memur) diyerek bunu ifade etmiştir.

Tablo 2.21. Mülakata Katılanların Toplumun Ahlaki Seviyesine Bakış Açıları

Toplumun Ahlaki seviyesi	**Sayı**	**%**
İyi	14	%46,6
Kötü	10	%33,3
Normal	6	%20
TOPLAM	30	%100

SONUÇLAR

Bu çalışmada kadın olgusu ile din ilişkisini, geleneksel sosyo kültürel yapının içerisinde bulunduğu değişim sürecinde incelemeye çalıştık ve bu bağlamda kadın dindarlığıyla ilgili oluşmuş yapılanmayı analiz etmeye çalıştık.

Biyolojik ve toplumsal bir kimlik olarak kadın olgusunun, toplumun içerisindeki sosyal rolleri ve konumu itibariyle erkeklerden farklılıklar arz ederken, somut olarak onun davranış biçimlerine de yansımaktadır. Bu anlamda kadının din ile etkileşimi sosyo psikolojik birçok etkenle birlikte oluşmaktadır. Kadınların biyolojik olarak, daha hassas, duygusal, korunmaya muhtaç yapısının, onları din ve din ile ilgili olan şeylere yaklaştırmaktadır. İçsel tutumların yönlendirmesi dışında kadının toplumsal konumu itibariyle kendisinden beklenilen rollerden dolayı da dine daha yakın bir pozisyonda durmaktadır.

Türkiye'de yaşanılan modernleşme süreci, oldukça karmaşık ve sancılı bir süreç olarak geçmektedir. Kadın ve din olgusunun da Türkiye'nin içinde bulunduğu geçiş sürecinde oldukça karmaşık bir değişim geçirmektedir. Bir yanda geleneğin, kadın dindarlığının biçimine olan etkisi, bir yandan da toplumun bütün değerlerini dönüşüme uğratan değişim sürecinin kadınların dindarlık algılayışına, uygulayışına olan etkisi çoğu zaman bir çatışma halinde olmaktadır. Bu süreç her yerde aynı şekilde tezahür etmemekle birlikte kent ve kırsal kesimde aynı yoğunlukta yaşanmamaktadır.

Çalışmamızı yaptığımız alan Adıyaman Çelikhan ilçesi, geleneksel değerlerin hâkim olduğu kapalı toplum yapısında olan bir ilçedir. Nüfusun çok olmaması, dışarıya göç vermesi ve coğrafi konumundan dolayı değişimi daha yavaş yaşamaktadır. Ekonomik yapısı çitçilik ve hayvancılığa dayanmakla birlikte ekonomik refahın yüksek olmadığı görülmektedir. Örneklem olarak aldığımız kadınlar, Çelikhan'ın yerlileri ya da başka nedenlerle orda olan, sosyo ekonomik olarak farklı konumlardaki bayanlardan oluşmaktadır.

Görüştüğümüz kadınlardan edindiğimiz sonuca göre Amentü dediğimiz inanç esaslarına kesin bir imanının var olduğu ancak bunlar hakkında derin bilgi sahibi olunmadığı daha çok eski bilgilere dayandığı görülmektedir. İnancın nedeni ya da nasıllığından ziyade "iman" birinci derecede daha önemlidir. Fakat halk inançlarıyla ilgili tutumlarda

hepsinde aynı olmadığı görülmektedir. Fal ve büyüye inanılmakla birlikte uygulanmasının günah olduğuna inanılıyor. Nazara ise çoğunun da inandığı görülmektedir. Kader konusunda oluşan bakış açı ise çoğunlukla teslimiyetçi bir bakış açıdır. Kaderci bu anlayış kadınların sosyolojik ve psikolojik olarak zayıf olmalarından kaynaklanmaktadır. Kadınların bu tutumları baş edemedikleri sorunları için hem bir savunma ham de bir motive kaynağı olmaktadır. Yaş ve eğitim faktörleri de bu yaklaşıma farklılık kazandırmaktadır. Yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz bilgilere göre kadınlarda eğitim düzeyinin yükselmesiyle daha rasyonel bir kader anlayışına yönelim olmaktadır. Bu da eğitimin daha rasyonel bir din anlayışına yönlendirdiği varsayımımızı kuvvetlendirmektedir. Kadınların dini tutumuyla ilgili, daha çok mistik, şekilsel ve somutluğa dayalı tutumlarına dair varsayımımız doğrulanmaktadır. Kadınlar için sorgulayıcı bir din anlayışı yerine günlük hayat içersinde pratik ve somut işlevleri olan bir din anlayışının varlığı daha ön plandadır.

Görüşmelerden edindiğimiz sonuca göre, dinin ibadet boyutuyla ilgili uygulamalarda kadınların daha hassas olduğu varsayımımız doğrulanmıştır. Kadınlar arasında da yaş ilerledikçe ibadetlere olan düşkünlük artmış olmakla birlikte görüştüğümüz genç kadınlar arasında da ibadet bilinci vardır. Genellikle daha genç yaştaki bayanların ibadetleri sorgulama eğiliminin olduğu görülmekte bunun da eğitim ile ilgisinin olduğu saptanmıştır. Oruç, dua gibi ibadetlerin yoğun bir uygulama alanı vardır. Kadınların sohbete katılım oranlarında ilçede son zamanlarda baya bir artış vardır. Özellikle dini bilgi edinme yollarından en kolay ve en etkileyici yolu olduğu için dini sohbetlere katılım yüksektir. Ayrıca ilçede okuma alışkanlığının yaygın olmaması dini bilgi elde etme yollarından biri olan sohbetlere katılımın yüksek olmasına sebep olmuştur. İlerleyen yaşlarda dini bilgi ile dini uygulamalar düşüncesi doğru orantılıdır. Dini uygulama ne kadar fazla ise dini bilginin o kadar fazla olduğu kanısı yaygındır.

Kadınların toplumsal etkiler bakımından din ile ilişkilerinde ise ahlaki değerlerin inanç ve ibadet kadar üzerinde durulmadığı aynı öneme sahip olsa bile, ahlak ilkelerinin uygulanmamasının göz ardı edilebileceği gözlenmiştir. En büyük günah olarak gördükleri davranış çoğunlukla zinadır. Bu da geleneksel formların hâkim olduğu toplumlardaki “namus” ve “şeref” kavramlarının öneminden kaynaklanmaktadır. Örtünme konusunda ise Çelikhan’ın yerlilerinde önemli ve uygulamayanların olumsuz karşılandığı bir olgu iken Çelikhanlı olmayan bayanlarda aynı öneme sahip değildir.

Görüştüğümüz bayanlar arasında sosyo ekonomik konum itibariyle çalışan bayanlar ile ev hanımı olan bayanlar arasında dine yaklaşım ve uygulamalarda farklılık vardır. Çalışan bayanlar arasında dini uygulamalardaki hassasiyetlerinin azaldığı görülmektedir. Görüşmelerden edindiğimiz sonuca göre bir meslekle birlikte ekonomik güvenceye sahip olmak kadınların aileye ilişkin dini söylem ve uygulamalarında daha bireysel kararlar vermelerine neden olmaktadır. Ev hanımlarında dinin teorik ve pratik boyutuna ilgilerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Dinin bilgi boyutunun yansımaları, kadınlar açısından orta düzeyde tespit edilmiştir. Eğitim düzeyindeki düşüklüğe ilaveten dinin kulaktan dolma bilgilerle yaşanılması, bunun bir eksiklik olarak görülmesine rağmen de bilgi düzeyini artırıcı çabaların olmaması geleneksel kabullerin hayatın sorunsuz sürdürülmesini sağlamasıyla açıklanabilir. Dini eğitim çoklukla aileden edinilmektedir. Ailenin bunu bizzat sağlayamadığı durumlarda ise ilköğretim çağlarında Kur'an kurslarına gönderilmek yoluyla çocuğa dini eğitim verilmektedir. Son zamanlarda bu yöndeki eğilimler ve çabaların arttığı görülmektedir.

Yaptığımız araştırmada aile hayatıyla ilgili olarak; eş seçiminde, evlilik biçiminde, eşlerin birbirine karşı tutumlarında geleneksel değerlerden farklıdır. Daha genç yaştakilerin, eğitimin artmasıyla eşle ilişkilerin karşılıklı iletişim ve saygıya dayalı olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer konuların da değişkenlerle ilişkisinde ilginç sonuçlar tespit edilmiştir.

Genel bir değerlendirmeyle, Çelikhan'da kadın dindarlığı, muhafazakâr bir halk dindarlığı görünümündedir. Kitabi bir dindarlık biçimine sahip olmayan kadınların, değişimden etkilenerek farklı şekiller aldığı söylenebilir. En azından düşünüş ve tutum itibariyle bu değişimin yaşandığı gözlemlenebilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ABUZER Celil; *Sosyal Değişme ve Din İlişkileri (Urfa Örneği),* Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003.

AKDOĞAN Ali; *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Din*, Rağbet Yay, İst, 2002.

AKDOĞAN Ali; *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat,* Rağbet Yay., İstanbul 2002.

AKDOĞAN Ali; *Sosyal Değişme ve Din,* Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.

AKSU Bora; Üstün İlknur, *"Sıcak Aile Ortamı"*, *Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2005.

ARON, Raymond; *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev: Korkmaz Alemdar), Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2005.

ARSLAN, Mustafa; *Türk Popüler Dindarlığı*, DEM Yayınları, İstanbul 2004.

ASLAN Adnan, "Pozitif Din Anlayışının Çıkmazları", *Diyanet Dergisi*, Sayı 199, s. 8-12, Temmuz 2007.

ASLANTÜRK Zeki, *Araştırma Metod ve Teknikleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2004.

BARBAROSOĞLU, Karabıyık, Fatma; *İmaj ve Takva*, Timaş Yay, İstanbul, 2003.

BARBAROSOĞLU, Karabıyık, Fatma; *Şov ve Mahrem*, Timaş Yay, İstanbul, 2006.

BARDAKOĞLU Ali; KARAMAN Hayrettin, *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.

BERKES Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

CANATAN, Kadir; *Gelenek, Din ve Modernite*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

ÇAPÇIOĞLU İhsan; "Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler ve Gündemdeki Tartışmalar", Sherkat, D. E. & Ellison, C. G., *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, 2004, s. 225-262.

ÇELİK Celaleddin; ŞAHİN, İlkay; "Bir Paradoksun Söyledikleri", *Toplum Bilimleri*, 1/3, Ocak– Haziran, 2006–2009, s. 141–166.

ÇELİK, Celaleddin; *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2002.

DEMİR, Zekiye; *Modern ve Postmodern Feminizm*, İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

DOĞAN, İsmail; *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, Ocak 1996.

DÖNMEZER, Sulhi; *Sosyoloji*, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

ELİADE, Mircea; *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, Çev. Mehmet Aydın, KBY, Ankara, 1990.

ERDENTUĞ, Nermin; *Sosyal Adet ve Gelenekler*, KBY, Ankara, 1977.

FİSCHER, J.; *Sosyoloji Nedir?,* Çev, Nilgün Çelebi, Atilla Kitapevi, Ankara 1994.

FİŞEK Güler; "Cinsiyet Konumu ve Psikoloji", *Toplum ve Bilim*, Yaz 1990. S.50, s.73-84.

GOLOĞLU Mahmut; *Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Başmur Basımevi, Ankara 1972.

GÖLE, Nilüfer; *İslam ve Modernlik Üzerine Melez Desenler*, Metis Yayınları, İstanbul 2000.

GÖLE, Nilüfer; *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul,1992.

GÜNAY, Ünver; "Modern Sanayi Toplumlarında Din:1", *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, 1986, s. 41-88.

GÜNAY Ünver; "Türk Toplumu, Değişim, Din, Kültür ve Medeniyet", *Türk Yurdu,* Cilt 18, S. 127-128, Mart-Nisan 1998, s. 16-21.

GÜNAY, Ünver; *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.

GÜNAY, Ünver; ECER, Vehbi, *Toplumsal, Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*, E.Ü, Yayınları, Kayseri, 2001.

GÜNAY, Ünver; *Erzurum ve Çevre Köylerde Dinî Hayat*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; *İnsan ve İnsanlar*, Evrim, İstanbul 1998.

KANDİYOTİ, Deniz; T*ürk Toplumunda Kadın,* Haz. Nermin Abadan Unat, Araştırma–Eğitim–Ekin Yay., İstanbul, 1982.

KIRAY Mübeccel; *Ereğli Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası,* Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.

KİRMAN Mehmet Ali; *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü,* Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.

KONGAR, Emre; *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2000.

KURNAZ Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1996.

KUŞAT Ali; *Türk Toplumunda Nazar Olgusu ve Psikolojik Bir Yaklaşım*, Laçin Yayınevi, Kayseri, 2004.

MALİNOWSKİ, Bronislaw; *İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı*, Çev. Hüseyin Portakal, Kabalcı, İstanbul, 1989.

MARCOS, Sylvıa; *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev. Sibel Özbudun–Balkı Şafak–İlker Çayla, Ütopya Yayınları, Ankara, 2006.

MARDİN Şerif; *Din ve İdeoloji,* İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

MARSHALL Gordon; *Sosyoloji Sözlüğü,* (Çev.: Osman Akınhay – Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.

MERİÇ Nevin; *Değişen Kentte Dinî Hayat*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.

MERİÇ Nevin; *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*, Elest Yayınları, İstanbul, 2004.

OKUMUŞ Ejder; *Sosyal Değişme ve Din*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

ONAT, Hasan; *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2003.

PETER, L. Berger; *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev, Ali Coşkun, İnsan Yay, İstanbul,1993.

PULTAR, Gönül; *İslam ve Modernite*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007.

R. GİBB, Hamilton; *İslam'da Modern Eğilimler*, çev. Dr. M. Kürşad Atalar, Çağlar Yayınevi, İstanbul, 2006.

SENCER, Yakut; *Türkiye'de Kentleşme*, K.B.Y., Ankara, 1970.

SIRMA Süreyya; *Sosyal Değişme ve Dinî Hayat*, İlmî Neşriyat, İstanbul 1991.

SUCU, Ayşe; *Din Ve Kadın*, Lotus Yayınevi, Ankara, 2005.

ŞAFAK Elif; *Siyah Süt*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

ŞAHİN İlkay, *Gelenek ve Değişim Açısından Kadınların Dinî Yaşantıları Tutum ve Davranışları (Boğazlıyan Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2002.

ŞAHİN İlkay; *Göçmen Kadınların Dini Ritüellere Katılımı: Amesfort(Hollanda) veBoğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme (Doktora Tezi)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

ŞAHİN İlkay; "Değişim Sürecindeki Bir Anadolu Kasabasında Kadın Dindarlığı, Boğazlıyan Örneği", Ü. Günay & C. Çelik (Ed.), *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi İçinde*, Adana 2006, Karahan Yay, s. 321-345

ŞİŞMAN, Nazife, *Küreselleşmenin Pençesi İslam'ın Peçesi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

TARHAN, Nevzat; *Kadın Psikolojisi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2005.

TAYANÇ, TUNÇ, Füsun; *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın*, Tan Yayınları, Ankara 1981.

TEKELİ Şirin; *1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İletşim, İstanbul, 1993.

TEKİN, Mustafa; *Kutsal, Kadın ve Kamu*, Açılım Kitap, İstanbul 2004.

TUKSAL Hidayet, *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümü*, Kitabiyât, Ankara 2000.

TÜRKÖNE, Muâlla, *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ark Yayınevi, Ankara 1995.

TÜTENGİL Cavit Orhan, *Kırsal Türkiyenin Yapısı Ve Sorunları*, Gerçek Yayınları, Ankara, 1977, S.8.

USLU, Zeynep K; *Televizyon ve Kadın*, Alfa, İstanbul, 2000.

VERGİN, Nur; "Toplumsal Değişme ve Dinsellikte Artış", *Toplum ve Bilim*, S. 29 / 30 Bahar– Yaz, 1985, s. 9-28.

YAPAREL Recep; *Yirmi-kırk Yaş Arası Kişilerde Dinî Hayat İle Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1987.

YAPICI Asım; *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*, Adana 2007, Karahan Kitabevi.

WACH, Joseph, *Din Sosyolojisine Giriş,* Çev, Battal İnandı, Ankara Ü. İlahiyat F.Yayınları, Ankara 1987.

WİNTER. J.; Postmodern *Dünyada Kıbleyi Bulmak*, Çev. Ömer Baldık, Muhammed Şeviker, Timaş yayınları, İstanbul, 2000.

DİĞER KAYNAKLAR

İslamda İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İFAV, İstanbul, 1987.

Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali, TDV, 6. Baskı Mayıs 2004, Ankara.

EKLER

EK–1. MÜLAKAT FORMU

Bu görüşme formu, gelenek ve toplumsal değişim açısından kadınların dini yaşantılarını öğrenmek amacıyla yapılan bir araştırma için hazırlanmıştır.

Araştırmamızda doğru ve geçerli bilgiler sağlamak için cevapları içinizden geldiği gibi samimi ve gerçekçi olması çok önemlidir.

Şimdiden verdiğiniz cevaplar için teşekkür ederim.

1. Yaşınız?
2. Medeni durumunuz nedir?
3. Öğrenim durumunuz nedir?
4. Mesleğiniz nedir?
5. Aylık geliriniz ne kadar?
6. Anne babanızın eğitim durumu nedir?
7. Eşinizin eğitim durumu nedir?
8. Allah'ın varlığına inanma durumunuz nedir?(kesinlikle inanır mısınız, yoksa kafanızda şüpheli durumlar var mı?)
9. Kaderinizin nasıl belirlendiğini düşünmektesiniz?
10. Bir sorunla karşılaştığınızda bu sorunu dini inançlarınıza dayanarak çözmeye çalışır mısınız?
11. Ölüm ve sonrasıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir?
12. İbadetlerinizi tam olarak yaptığınızı düşünüyor musunuz?(örneğin namazlarını ne sıklıkta kılarsınız? Ne sıklıkta oruç tutarsınız? Kurban kestirir misiniz?)
13. Kuran okumayı biliyor musunuz? Ne sıklıkta okursunuz?
14. Dini bilgilerinizi nerden ve ilk olarak ne zaman aldınız?
15. Aldığınız dini bilgilerin yeterli olduğunu inanıyor musunuz?
16. Çocuklarınız dini bilgilerini aile dışında nerden almaktadırlar?
17. Ailenizin dini konulardaki ilgisini nasıl buluyorsunuz?
18. Anne babanız, eşiniz veya çocuklarınız namaz kılar mı, oruç tutar mı?
19. Siz nasıl evlendiniz? Nasıl bir evlilik biçiminin doğru olduğuna inanıyorsunuz?

20. Eşinizi seçerken başka özelliklerinin yanında dindar olmasına da önem verir misiniz veya verdiniz mi?

21. Aile içinde eşinizin size karşı tutumu nasıl? Eşlerin birbirlerine karşı davranışlarının nasıl olması gerektiğini düşünüyorsunuz?

22. Erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesi olayına nasıl bakıyorsunuz?

23. Kadınların fitne unsuru olmaları ve şeytana benzetilmeleri hususunda ne düşünmektesiniz?

24. Kadınların akıllarının ve dinlerinin eksik olması hakkında ne düşünüyorsunuz?

25. Kadınların aile içerisinde şiddet görmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

26. Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?(ev gezmelerine mi gidersiniz, tv mi izlersiniz, yoksa kitap mı okursunuz?)

27. Dini sohbetlere katılıyor musunuz?

28. Dini sohbetlerde dinlediklerinizden dolayı neler hissediyorsunuz?

29. Çevrenizdekilerle ne sıklıkla dini konularda konuşursunuz?

30. Nazar değmesi, fal ve büyü gibi olaylara bakış açınız nasıl?

31. Kendinizin dindarlığını nasıl değerlendiriyorsunuz?

32. En büyük ahlaksızlık olarak gördüğünüz üç davranışı söyleyiniz.

33. Kız çocukların okutulmasıyla ilgili ne düşünüyorsunuz?

34. Mevlit, mukabele, vaaz gibi dini içerikli toplantılara ne sıklıkta katılırsınız?

35. Toplumun ahlaki seviyesi veya durumu hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

36. Örtülü müsünüz? Niçin örtündünüz?

ÖZGEÇMİŞ

Sakine AÇIKGÖZ, 22.08.1984 tarihinde Adıyaman'da doğdu. İlköğrenimini Adıyaman'da, orta öğrenimini ve lise öğrenimini Malatya'da tamamladı. 2002 yılında başladığı Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümü'nü 2006 yılında bitirdi. 2007–2008 öğrenim yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimine başladı. Malatya Samanköy İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni olarak görev yapıyor.

İletişim Bilgileri :

Adres : Özalper Mah. 4. Cad. 4. Sok. Zafer Sitesi B. Blok Kat. 3 No: 12 Malatya

Gsm : 0505 840 49 93

E-mail : nurnisa44@hotmail.com